

Grøntsektoren mot 2035

– sammen for økt konkurransekraft, økt etterspørsel og mer norsk

Grønnsaker

Frukt

Bær

Poteter

Blomster

GRØNTSEKTOREN MOT 2035

SAMMEN FOR ØKT KONKURRANSEKRAFT, ØKT ETTERSØRSEL OG MER NORSK

26.03.2020

Rapport fra rådgivende utvalg for innovasjon, vekst og økt norskandel i grøntsektoren

Innhold

1	Oppsummering og oppfølging av anbefalinger	1
2	Mandat og arbeidsmetodikk	3
2.1	Mandat og utvalgsmedlemmer	3
2.2	Utvalgets forståelse og fortolkning av mandatet.....	4
2.3	Arbeidsmetodikk og framgangsmåte.....	4
3	Overordnet beskrivelse av grøntsektoren i Norge	6
3.1	Primærproduksjonen	7
3.2	Økologisk grøntproduksjon	10
3.3	Varestrømmen i verdikjeden	11
3.4	Forbruk og norskprodusert andel	15
3.5	Særtrekk ved markedet i grøntsektoren	19
3.6	Forbrukerpreferanser	21
3.7	Rekruttering til grøntsektoren.....	22
3.8	Bærekraft, klima og miljø	24
3.9	Tilgang på sesongarbeidskraft.....	28
4	Ambisjoner mot 2035, trender, barrierer og muligheter	29
4.1	Markedet, salgskanaler, og forbrukerens forhold til matproduksjon.....	30
4.2	Bærekraft, helse, klima og miljø.....	33
4.3	Tillit og gjennomsiktighet.....	37
4.4	Kunnskap, forskning, innovasjon og veiledning.....	37
4.5	Teknologi og tilgang på kapital.....	40
4.6	Attraktiv næring med flere samarbeidsløsninger	40
4.7	Nye aktører.....	41
4.8	Anbefalinger	42
4.1	Øke etterspørselen hos forbrukere og i de ulike markedskanalene	43
4.2	Utnytte innkjøpskraften i offentlig sektor	45
4.3	Utvikle bærekraft som tydelig konkurransefortrinn	45
4.4	Styrke produsentøkonomi og rekruttering	46
4.5	Øke kvalitet, styrke produktutvikling og utvide sesonger	47
4.6	Samordne strategisk satsing på forskning og innovasjon.....	48
4.7	Oppfølging av utvalgets anbefalinger og tiltak.....	49
5	Vedlegg til rapport – Faktagrunnlag	51

1 Oppsummering og oppfølging av anbefalinger

Utvalgets ambisjon for totalmarkedet fram mot 2035 er «fem om dagen», jf. det eksisterende myndighetsmålet om fem porsjoner grønnsaker, frukt og bær per dag. Overført på hele sektoren gir dette en *vekstambisjon på 75 prosent*. Samtidig følger det av mandatet at norskandelen skal vokse. Utvalget mener at en *vekstambisjon for norskandelen skal være 50 prosents økning*.

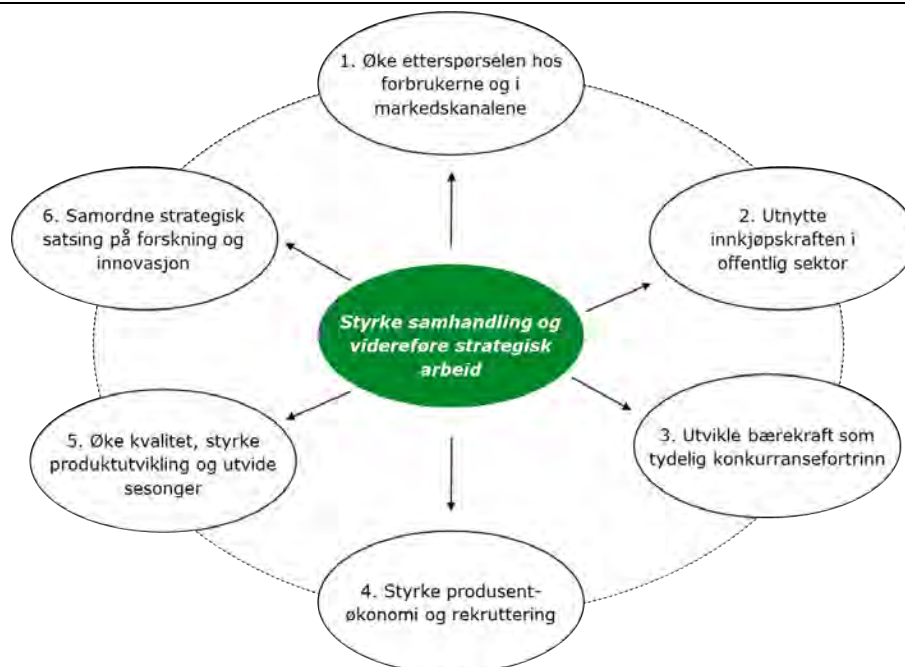
Utvalget har konkludert med at hverken en vekst i totalmarkedet eller en vekst i norskandel vil komme av seg selv. Kjernepunktet er at veksten i norskandelen må skapes gjennom etterspørselsdrevet innovasjon og mangfold i tilbudet, basert på innsikt i hva norske forbrukere ønsker nå og i fremtiden.

Næringen kjennetegnes av intensiv produksjon med høy verdiskaping per arealenhet, og produktivitetsutviklingen har vært imponerende de siste tiårene. Råvarer fra grøntsektoren danner utgangspunkt for en betydelig bearbeiding av råvarer i en variert industri.

Totalmarkedet for grøntprodukter i Norge har imidlertid flatet ut, etter å ha vokst i lengre tid. Norske grøntprodukter står i en krevende konkurransesituasjon, der importvernets betydning gradvis svekkes. Bildet er ikke entydig, men norskandelen synker for flere kategorier. Samtidig vokser interessen for et sunt kosthold, kortreist mat, lokale tradisjoner og bærekraftige løsninger. I denne situasjonen er det behov for å tenke nytt om norske grøntprodukter og vilkårene for innovasjon og vekst. Det er nødvendig å øke norskandelen og få til en kraftsamling i norsk grøntsektor.

Grøntutvalget fastslår at en varig, bærekraftig økning i norskandelen må være *etterspørselsdrevet*. Utvalget anbefaler at tyngdepunktet i innsatsen flyttes fra produktivitet, til *innovasjon og produktutvikling basert på norsk særpreget og kvalitet*. Det vil kreve et større løft enn mindre justeringer på tiltakssiden. Usikkerheten i utviklingen er betydelig, men det samme er potensialet for nyskaping og vekst. For å lykkes med ambisjonene, er det nødvendig å forsterke samhandlingen i verdikjeden rundt et felles, langsiktig og planmessig arbeid med å styrke særpreget og kvaliteten i norsk grøntsektor.

Med bakgrunn i ønsket, langsiktig ambisjon for næringen, trender, muligheter og barrierer har utvalget foreslått seks anbefalingsområder med tilhørende tiltak. Hvert anbefalingsområde begrunnes med et sett av utfordringer som må løses for at sektoren skal oppnå ønsket tilstand. De seks anbefalingsområdene omtales kort under figuren, og er nærmere beskrevet i kapittel 5.

Figur 1: Anbefalingsområder

1. Øke etterspørselen hos forbrukere og i de ulike markedskanalene

Utvalget foreslår tiltak for å øke etterspørselen etter norske grønnsaker, frukt, bær, poteter, planteskole- og prydplanter hos forbrukerne og i markedskanalene.

2. Utnytte innkjøpskraften i offentlig sektor

Utvalget mener at det offentlige må gå foran, og foreslår tiltak for å øke norskandelen av grønnsaker, frukt, bær, poteter, planteskole- og prydplanter i offentlige innkjøp.

3. Utvikle bærekraft som tydelig konkurransefortrinn

Utvalget foreslår at det settes konkrete mål for bærekraft, at bærekraftskompetansen styrkes og det settes inn tiltak for å videreføre den gode statusen for plantehelse.

4. Styrke produsentøkonomi og rekruttering

Utvalget foreslår risikoavlastende tiltak og revitalisering av gartnerutdanningen.

5. Øke kvalitet, styrke produktutvikling og utvide sesonger

Utvalget foreslår tiltak for utvidet sesong, forbedret kvalitet, lagerkapasitet og produktutvikling for norske produkter.

6. Samordne strategisk satsing på forskning og innovasjon

Utvalget foreslår tiltak for samordning av næringens innsats innen forskning og innovasjon, prioriterte områder for forskning og innovasjon og rekruttering av nøkkelkompetanse.

Oppfølging av utvalgets anbefalinger og tiltak

Utvalget foreslår at rapportens anbefalinger følges opp gjennom koordinert og systematisk arbeid med grøntsektorens utfordringer og muligheter over tid. Oppfølgingen omtales nærmere i kapittel 5.

2 Mandat og arbeidsmetodikk

2.1 Mandat og utvalgsmedlemmer

I jordbruksoppgjøret 2019 jf. Prop. 120 S (2018-2019) ble det enighet om en satsing på innovasjon og vekst i grøntsektoren, med mål om å øke norskandelen og møte etterspørselen med mest mulig norskprodusert vare. Som en del av satsingen ble det etablert et rådgivende utvalg for innovasjon og vekst i grøntsektoren. Utvalget fikk følgende mandat:

«Utvalget skal innen 15. mars 2020 legge fram en langsiktig plan for styrket innovasjon, vekst og økt norskandel for grøntproduksjoner (grønnsaker, frukt, bær, potet og blomster). Utvalget skal blant annet vurdere markedsmuligheter og ulike markedskanaler, innovasjonsbehov, potensial for produkt- og sortsutvikling, bærekraftige løsninger i produksjonen, samt rekruttering».

I tillegg til representanter for avtalepartene (Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Landbruks- og matdepartementet, Klima- og miljødepartementet og Finansdepartementet) ble utvalget opprettet med medlemmer fra aktører i verdikjeden og virkemiddelapparatet.

Utvalget har hatt følgende medlemmer:

Anita Krohn Traaseth (leder)

Inger Martinussen, Norsk institutt for bioøkonomi

Espen Gultvedt, BAMA Gruppen

Hanne Refsholt, HOFF

Elisabeth Morthen, Gartnerhallen SA

Ragnar Swift, Produsentforeningen 1909

Fritjof Sandstad, Nordgrønt SA

Trine Lerum Hjellhaug, NHO Mat og Drikke

Øystein Pugerud/Arne Lofthus, Norsk Bonde- og Småbrukarlag

Bjørn Gimming, Norges Bondelag

Katrine Røed Meberg, Norsk Gartnerforbund

Kåre Oskar Larsen, Norsk Landbruksrådgiving

Inger Solberg, Innovasjon Norge

Anne Mette Johnsen, Matmerk

Guttorm Rebnes, Opplysningskontoret for frukt og grønt

Kristin Orlund, Landbruks- og matdepartementet

Laila Tunaal White, Klima- og miljødepartementet

I tillegg har følgende møtt som bisittere:

Per Harald Agerup, Norges Bondelag

Maren Wiger, Norsk Bonde- og Småbrukarlag

Siri Lothe, Landbruks- og matdepartementet

Finansdepartementet var invitert til å delta i utvalget og deltok i en tidlig fase av arbeidet.

Landbruksdirektoratet har vært sekretariat for utvalget.

2.2 Utvalgets forståelse og fortolkning av mandatet

Mandatet legger til grunn at frukt- og grøntproduksjonen er i vekst, at sektoren har et stort innovasjonspotensial, og at forbrukertrender tyder på økende markedspotensial og etterspørsel. Mandatet legger videre til grunn at vekst i kategori og norskandel skal komme gjennom innovasjon basert på den retningen forbruket vil ta i framtiden. Utvalget er enige om at veksten må være drevet av *etterspørsel*, for å unngå overproduksjon.

Utvalget har lagt til grunn et tidsperspektiv fram til 2035 for arbeidet med å utvikle og gjennomføre en langsiktig plan. Videre er utvalget enig om at anbefalingene skal være så konkrete som mulig og ivareta både et kortsiktig og et langsiktig perspektiv.

Utvalget har lagt til grunn Norges gjeldende internasjonale forpliktelser (WTO-forpliktelser, frihandelsavtaler, EØS m.m.) og statens offisielle kostholdsråd.

Utvalget har videre lagt til grunn en definisjon av bærekraft som omfatter miljø og klima, sosiale forhold (inkludert helse og arbeidsvilkår) og økonomi. Disse tre bærekraftsdimensjonene gjelder for alle ledd i verdikjeden.

Mandatet konkretiserer at «grøntproduksjoner» omfatter blomster. Utvalgets vurdering er at dette begrepet ikke er dekkende, og utvalget har derfor valgt å omtale denne delen av næringen som planteskole- og pryddplanter.

2.2.1 Avgrensning

Mandatet er bredt og omfattende, samtidig som tiden som har stått til rådighet for utvalgets arbeid har vært svært begrenset. Det har derfor vært nødvendig for utvalget å foreta en tydelig avgrensning og konkretisering av mandatet.

Utvalgets mandat er å utarbeide en langsiktig plan og fremtidige perspektiv, ikke en detaljtrødding eller en ren fag- og analyserapport. Utvalget har derfor ikke analysert alle produksjoner, produksjonsformer, produkter, industri eller verdikjeder innenfor sektoren, men har i stedet tegnet et overordnet bilde av de muligheter og barrierer grøntsektoren som helhet står overfor. Utvalget har valgt å formulere seks felles ambisjoner i et 15-årsperspektiv. Et sentralt element i dette arbeidet har vært å peke på en strategisk retning for å kunne realisere økt innovasjon, vekst og økt norskandel.

Et langsiktig perspektiv har gjort det nødvendig for utvalget å forsøke å danne seg en felles oppfatning av hva vekst og økt norskandel i planperioden innebærer, hva de viktigste utfordringene for grøntsektoren består i, og hva ambisjonene for sektoren som helhet skal være.

2.3 Arbeidsmetodikk og framgangsmåte

Utvalget har i arbeidet med anbefalinger lagt avgjørende vekt på det store bildet og fellesnevnerne for grøntsektoren mot 2035. Ambisjonen har vært å enes om å formulere et sett av strategiske anbefalinger, snarere enn en detaljert bruttoliste med en rekke mindre, kortsiktige tiltak som tar hensyn til de ulike utvalgsmedlemmenes subjektive ståsted. Til grunn for anbefalingene ligger derfor et sett med omforente langsiktige ambisjoner for en samlet grøntsektor mot 2035. Ambisjonene er et resultat av i underkant hundre innhentede innspill.

Utvalget har benyttet seg av ulike arbeidsformer for å belyse utvalgets mandat på best mulig måte. Utvalgsmedlemmene har vært aktive bidragsytere underveis i arbeidet, med innsikt og vurderinger, i plenumsmøter og i arbeidsgrupper. Utvalget har jobbet i fire arbeidsgrupper med ulike deler av rapporten: faktagrunnlag, overordnet beskrivelse av næringen, barrierer og muligheter og anbefalinger. Innenfor rammene av mandatet og tiden som var til rådighet, fant utvalget det formålstjenlig å dele arbeidet inn i to faser.

I første fase av arbeidet innhentet utvalget innspill og vurderinger fra et bredt spekter av aktører med tilknytning til verdikjeden for grønnsaker, frukt, bær, poteter og planteskole- og pryddplanter, samt fra fylkeskommuner og fylkesmenn. Formålet med eksterne innspillsrunder var å oppnå kunnskap og synspunkter på hvordan målsettingen om økt vekst og innovasjon i norsk grøntsektor kan oppnås. Innspillene har gitt utvalget verdifull kunnskap om forhold som kan påvirke framtidige vekstmuligheter og veivalg som næringen står overfor.

Nærmere femti aktører i næringen, verdikjeden og forskning ble invitert til å delta på innspillmøter for å presentere sine innspill og svare på spørsmål fra utvalget. Utvalget mottok også skriftlige svar på problemstillingen fra sju fylkeskommuner og fylkesmenn. Videre mottok utvalget skriftlige innspill fra aktører som ikke hadde anledning til å stille på innspillmøtene og aktører som sendte innspill på eget initiativ.

Andre fase handlet om å gruppere innspillene, identifisere felles utfordringer og muligheter, samt å utforme en overordnet retning som en samlet bransje kan slutte opp om. I fase 2 bygde utvalget videre på innsikten som var framskaffet i fase 1, og det ble i tillegg gjennomført en kvalitativ forbrukerundersøkelse for å styrke utvalgets kompetanse om forbrukeradferd og forbrukerpreferanser. Innenfor tiden som var tilgjengelig var det mest hensiktsmessig å gjennomføre en kvalitativ undersøkelse basert på dybdeintervjuer, med et relativt lite utvalg forbrukere, i et område der trender ofte oppstår. Formålet var å utforske oppdaterte forbrukerpreferanser og forbrukeradferd knyttet til ulike behov og spisesituasjoner, kjøpsituasjon og betydningen av norsk opprinnelse.

Allerede ved opprettelsen av utvalget ble det lagt til grunn at man ønsket å lytte til et bredt sett med eksterne innspill. Dagligvarekjedene var invitert til å delta på innspillmøtene og komme med skriftlige innspill til utvalgets arbeid i fase 1. Med utgangspunkt i dagligvarekjedenes sentrale posisjon i omsetningen av norske grøntprodukter ble dagligvarekjedene også invitert til å møte utvalgsleder i fase 2 av arbeidet. Det ble avholdt separate møter med alle de tre store paraplykjedene NorgesGruppen, Coop Norge SA og REMA 1000. Formålet med møtene var å få et bedre bilde av hva dagligvarekjedene anser som de største barrierene, og hva som skal til for å oppnå sterkere vekst for norske grøntprodukter.

I og med at utvalget fikk i oppdrag å utforme en langsiktig plan og bidra med nytenkning, var et viktig grep å utvikle scenarier (framtidsbilder), som anskueliggjør de grunnleggende veivalgene som grøntsektoren kan tenkes å stå overfor i et 15-årsperspektiv (2035). Hensikten med scenariearbeidet har vært å stimulere til langsiktighet og nytenkning. Denne rapporten er trolig den første med et langsiktig perspektiv (2035) for en *samlet* grøntsektor.

Utvalget benyttet scenariene til å komme til en klarere forståelse av det store bildet og prioriteringene som grøntsektoren og myndighetene må vurdere. Som et ledd i arbeidet hadde utvalget også diskusjoner og gruppearbeid om hva en varig økt norskandel krever av bransjen og myndighetene. Utvalget diskuterte også hvordan en ønsket framtidig tilstand kan se ut. Målet har vært å finne fram til et felles ambisjonsnivå for hvor grøntsektoren som helhet skal være i 2035.

3 Overordnet beskrivelse av grøntsektoren i Norge

Formålet med dette kapitlet er å gi en overordnet innsikt i grøntsektoren i Norge. For mer detaljerte fakta opplysninger, se eget vedlegg («fakta grunnlag»). Dette kapitlet kan gjerne leses i sammenheng med kapittel 4, som tar for seg ambisjoner mot 2035, trender, barrierer og muligheter.

Noen hovedtrekk ved den norske grøntsektoren:

- Megatrender som helse og sunnhet, miljø og bærekraft, lokalmat, og vegetar gir den norske grøntsektoren store muligheter.
- 3,4 enheter frukt og grønnsaker konsumeres i gjennomsnitt per person i Norge. Vi har et høyere forbruk enn Sverige og Danmark, men lavere enn Frankrike og England.
- De samlede produksjonsinntektene, inkludert pristilskuddene i jordbruket, for 2018 var 32,9 mrd. kroner. Grøntsektoren utgjorde vel 5,8 mrd. kroner, dvs. vel 17 prosent av de totale produksjonsinntektene i landbruket.
- De siste ti årene har forbruket av grønnsaker generelt økt med 11 prosent i Norge.
- Forbruket av frukt og bær har gått noe ned og forbruket av matpoteter er redusert med over 75 prosent siden 1970-årene.
- Grønnsaker er den største hagebrukssektoren i verdi (produksjonsinntekter), etterfulgt av planteskole- og prydplanter, poteter, bær og frukt.
- Norsk industri basert på frukt, bær, grønnsaker og poteter har en årlig omsetning på om lag 6,8 mrd. kroner.
- Storparten av omsetningen foregår gjennom butikker, men serveringsbransjen er også en betydelig salgskanal.
- Grøntnæringen i Norge består i dag av ca. 2500 primærprodusenter.
- Produsentene er organisert i næringspolitiske- og faglige organisasjoner som Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Norsk Gartnerforbund, samt en rekke foreninger innenfor de ulike dyrkingskulturene.
- Omsetningen av råvarer er organisert gjennom tre produsentorganisasjoner og noen enkeltstående produsenter.
- Det er et fåtall store grossister og flere mindre. Flere av de mindre grossistene er samlokalisert på Langhus i Akershus.
- Viktige industriprodukter er hermetiserte og frosne grønnsaker, salatblandinger, syltetøy, jus, potetgull og andre potetprodukter inkl. sprit, samt ferdige middagsretter.
- Grøntnæringen har stor importkonkurransen, men det er variasjon mellom ulike produktgrupper.
- Andelen norsk omsetning av den totale omsetningen har vært relativt stabil for en rekke av grønnsakene de siste årene, men det er stor variasjon fra produkt til produkt.
- Flere grønnsaker har en norskandel på over 80 og 90 prosent av totalforbruket.
- Siden år 2000 har andelen norske agurker og tomater på det meste vært på henholdsvis 70 og 42 prosent.
- For frukt er andelen norsk av total omsetning lav, men den har vist en svak økning de siste årene.
- Andelen norsk av total omsetning er lav for de ulike bærtypene.
- Det er en betydelig og økende produksjon av epleaft til forbrukermarkedet og til videreforedling (sider m.m.)
- Norsk planteskole- og prydplanteproduksjon har vært relativt stabil de siste 30 år, men forbruket er doblet.
- Samlet planteskole- og prydplanteomsetning i Norge har en verdi på 2,8 mrd. kroner. Av dette utgjør norsk produksjon 1,2 mrd. kroner (42 prosent).
- Grøntsektoren arbeider aktivt med bærekraft. Energiforbruket i veksthus er redusert, nesten all plast gjenvinnes og internkontrollsystemet i landbruket (KSL) er innført som bransjestandard.
- God plantehelse er ett av mange norske konkurransefortrinn.

3.1 Primærproduksjonen

Verdiskaping og arbeidsplasser

Brutto verdiskaping i en sektor defineres vanligvis som verdien av det ferdige produktet (produksjonsinntekter) minus vareinnsats. Hvis en i tillegg trekker fra kapitalslit, kommer man fram til netto verdiskaping. Slike beregninger finnes eller kan gjøres for jordbruksnæringen som helhet i Totalkalkylen for jordbruket. Totalkalkylen fordeler imidlertid ikke vareinnsatsen på de ulike sektorene innenfor jordbruket, og det er derfor ikke tilgjengelig tallgrunnlag for å beregne verdiskaping i de enkelte sektorene.

I mangel av pålitelige offentlige tall for verdiskaping kan et alternativ være å bruke produksjonsinntekter, altså at vareinnsats (evt. kapitalslit) ikke er trukket fra.

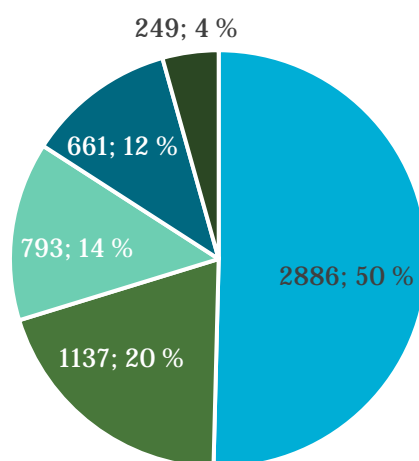
Den totale produksjonsverdien av primærproduksjonen i grøntsektoren var i 2018 på 5,8 mrd. kroner. Grøntsektoren stod for vel 17 prosent av den totale produksjonsverdien i primærproduksjonen i norsk jordbruk i 2018. Figur 2 viser utviklingen i produksjonsverdi for henholdsvis grøntsektoren og norsk jordbruk totalt, samt utviklingen i grøntsektorens andel av den totale produksjonsverdien i norsk jordbruk fra 2009 til 2018. Relativt lav produksjonsverdi i jordbruket utenom grøntsektoren i 2018, gjør at grøntsektorens andel ble relativt høy. En viktig årsak var at tørke rammet jordbruket hardt.

Figur 2: Produksjonsverdi i primærproduksjon, hhv. grøntsektoren og jordbruket totalt, samt grøntsektorens andel av jordbruket totalt. 2009 til 2018, mill. kroner og prosent

Kilde: Totalkalkylen 2019, NIBIO

Innenfor grøntsektoren er det grønnsaker som står for den største produksjonsverdien i primærproduksjonen, etterfulgt av planteskole- og pryddplanter, poteter, bær og frukt. Produksjonsverdi og prosentvis andel av grøntsektoren i 2018 går fram av figur 3.

■ Grønnsaker ■ Blomster og planter ■ Poteter ■ Bær ■ Frukt

Figur 3: Produksjonsverdi i grøntsektoren og produktgruppenes andel av den totale grøntsektoren. 2018, mill. kroner og prosent

Kilde: Totalkalkylen 2019, NIBIO

Tabell 1 viser produksjonsverdi per dekar for utvalgte kulturer i grøntsektoren og for bygg. Av tabellen framgår det at det er høy produksjonsverdi per dekar for kulturrene i grøntsektoren sammenlignet med kornproduksjon (bygg).

Tabell 1: Avling per dekar, produsentpris per kg og produksjonsverdi per dekar for utvalgte kulturer i grøntsektoren, samt bygg

Kultur	Avling per dekar (kg)			Produsentpris 2018 Kr per kg	Produksjonsverdi, kroner per dekar, gjennomsnittlig avling 2016-2018 Kr per dekar
	2016	2017	2018		
Epler	915	919	1 027	10,38	9 899
Jordbær	569	552	562	49,13	27 562
Høst- og vinterkål	4 362	4 161	3 789	6,37	26 142
Gulrot	3 237	3 615	2 627	9,10	28 753
Kepaløk	2 853	2 650	1 704	7,89	18 954
Agurk i veksthus, kg per m2	68	56	69	21,88	1 407 613
Tomat i veksthus, kg per m2	32	32	34	17,47	570 687
Potet	2 927	2 690	2 810	3,20	9 002
Bygg	461	426	298	2,79	1 102

Kilde: Avlingstall SSB, produsentpris Totalkalkylen 2019, NIBIO

I Totalkalkylen for jordbruket¹ utarbeides det også statistikk for antall årsverk i jordbruket (45 650 i 2018), men den er ikke fordelt på de ulike sektorene. En av utfordringene med å finne eller utarbeide sysselsettingstall for grøntsektoren, er at produksjon av potet, grønnsaker, frukt, bær eller planter hos den enkelte produsent ofte bare er en del av den samlede jordbruksvirksomheten, og at det ikke finnes enkle metoder for å finne arbeidsfordelingen mellom de ulike «sektorene» hos den enkelte produsent.

Det foreligger imidlertid noen anslag på sysselsetting i grøntsektoren. Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO)² har på bakgrunn av beregninger anslått at antallet årsverk i grøntsektoren i 2015 er ca. 6 000. I jordbrukets krav til jordbruksforhandlingene i 2019 er det oppgitt at grøntsektoren sysselsetter om lag 5 300 årsverk.

I 2018 var det 575 bedrifter som søkte produksjonstilskudd³ og drev minst 3 daa med grønnsaker. Fra 2009 til 2018 har det blitt 25 flere søkere som driver over 100 daa grønnsaker, mens det har blitt 243 færre som driver fra 3 til 100 daa. Se faktavedlegget for flere detaljer.

I 2018 var det 1 057 søkere av produksjonstilskudd som drev minst 3 daa med poteter. Siden 2009 har det blitt vel 700 færre søkere som driver fra 3 til 500 daa, mens antallet over 500 daa har økt fra 14 til 28 søkere. Se faktavedlegget for flere detaljer.

I 2018 var det 886 produksjonstilskuddssøkere med fruktareal, og 757 med bærareal. Tall for utviklingen i antall søkere og antall dekar med hhv. epler, pærer, plommer moreller og kirsebær, jordbær og andre bær finnes i faktavedlegget.

I 2018 var det 68 søkere av produksjonstilskudd som hadde planteskoleareal og/eller blomsterdyrking på friland med til sammen nesten 1 700 daa. Det gis ikke produksjonstilskudd for blomsterdyrking i veksthus, og det foreligger derfor ikke tilsvarende statistikk for slik produksjon.

Noen produsenter driver med flere typer produksjoner. Dersom vi ser potet, grønnsaker, frukt, bær og planteskoler under ett, og teller opp de som har minst 3 daa i søknad om produksjonstilskudd, kommer vi til ca. 2 500 produsenter i 2019. Tilsvarende tall for 2009 var ca. 3 500. Dersom vi bare teller de som har minst 10 daa kommer vi til ca. 2 000 produsenter i 2019 og ca. 1 800 i 2009.

Økonomi i primærproduksjonen i grøntsektoren

Det finnes dessverre lite statistikk over økonomien i primærproduksjonen i grøntsektoren. Blant referansebrukene⁴ som inngår i grunnlagsmaterialet for jordbruksforhandlingene, bl.a. for å belyse fordelingen mellom ulike produksjoner, er det et referansebruk (nr. 9) som representerer frukt og bær, og et referansebruk (nr. 7) som representerer potet i kombinasjon med korn. Det er ikke noe referansebruk hvor grønnsaker utgjør så stor del av produksjonen at det er med i selve referansebruksbetegnelsen. I faktavedlegget vises vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for referansebruk 1 til 10 for årene 2017 til 2019, samt utslag av jordbruksoppgjøret 2019.

NIBIO har publisert driftsgranskinger i jordbruket med regnskapsresultater for 2018. Her framkommer driftsformen «Fruktdyrking» med det høyeste vederlaget til arbeid og egenkapital per årsverk, dvs. 462 000 kroner, når inntektsverdien av jordbruksfradraget regnes med. Driftsformen «Korn og potet» ligger atskillig lavere, med 294 400 kroner. Grønnsaksproduksjonen er ikke tilstrekkelig representert i driftsgranskningene til at det publiseres statistikk for grønnsaker som driftsform.

¹ NIBIO (2019) *Totalkalkylen for jordbruket. Jordbrukets totalregnskap 2017 og 2018 Budsjett 2019*. Tilgjengelig fra: <https://www.nibio.no/tema/landbruksokonomi/totalkalkylen>.

² NIBIO (2017) *Status og potensial for økt produksjon og forbruk av vegetabiliske matvarer i Norge*. Tilgjengelig fra: <https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/handle/11250/2451799>.

³ Landbruksdirektoratet. Tilgjengelig fra: <https://www.landbruksdirektoratet.no/no/produksjon-og-marked/produksjonstilskudd/om-produksjonstilskudd>.

⁴ NIBIO (2019). Tilgjengelig fra: <https://www.nibio.no/tjenester/referansebruk>.

3.1.1 Arealbruk

Fra 2009 til 2018 har grønnsaksarealet det er søkt om produksjonstilskudd for, økt fra vel 57 000 daa til nesten 73 000 daa, dvs. en økning på nesten 16 000 daa eller 27 prosent. Vestfold, Buskerud, Oppland og Rogaland var fylkene med størst grønnsaksareal i 2018.

Fra 2009 til 2018 har potetarealet det er søkt om produksjonstilskudd for gått ned fra vel 137 000 daa til vel 116 000 daa, dvs. en reduksjon på ca. 15 prosent. Hedmark er fylket med klart størst potetareal, over 47 000 daa i 2018. Vestfold og Trøndelag hadde ca. 14 000 daa hver, etterfulgt av Oppland med nesten 9 000 daa.

Fruktarealet det er søkt om produksjonstilskudd for, har vært ganske stabilt på rundt 14 000 daa fra 2009 til 2018. Arealet med jordbær var på om lag samme nivå i 2018 som i 2009, dvs. 14 000 daa, men det var noe over 16 000 daa i 2014 og 2015. Arealet med bringebær har økt noe, fra ca. 6 000 daa i 2009 til ca. 7 500 daa i 2018. Hordaland var fylket med størst fruktareal i 2018, med ca. 7 000 daa, etterfulgt av Telemark med nesten 4 000 daa og Sogn og Fjordane og Buskerud hver med ca. 3 000 daa. Samme år hadde Buskerud størst bærareal med i overkant av 4 000 daa, etterfulgt av Hedmark, Sogn og Fjordane, Vestfold og Akershus som alle har mer enn 2 000 daa.

Veksthusarealet i Norge er 1830 daa totalt, hvorav 1 730 er oppvarmet. I tillegg produseres ulike kulturer av frukt og bær i tunell. En rekke vekster produseres i veksthus, slik som grønnsaker (eks. tomat, agurk, salat og urter), snittblomster (eks. tulipaner), pottplanter (eks. julestjerne og kalanchoe), utplantingsplanter (eks. stemor og margeritter) og småplanter til planteskole.

Grøntproduksjonene er til dels krevende produksjoner som er avhengig av de beste jordbruksarealene. Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO)⁵ har estimert at det potensielle arealet av potet og grønnsaker kan være 6-7 ganger større enn dagens areal, mens den potensielle produksjonen målt i avlingsstørrelse kan være 5-6 ganger større enn dagens produksjon, men NIBIO skriver at estimatet er beheftet med stor usikkerhet.

3.2 Økologisk grøntproduksjon

For de fleste grønnsakskulturene er andelen økologisk av total omsetning liten, men den varierer mye fra produkt til produkt. Andelen økologisk er redusert fra 2,6 prosent i kalenderåret 2018 til 2,5 prosent i 2019 (tabell 2)⁶. Omsetningen av økologiske produkter begrenses av etterspørselen etter produktene, men også til en viss grad av tilbudet. Markedet opplever at antall forbrukere som etterspør økologiske varer har stagnert.

⁵ NIBIO (2017) *Status og potensial for økt produksjon og forbruk av vegetabiliske matvarer i Norge*. Tilgjengelig fra: <https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/handle/11250/2451799>.

⁶ Landbruksdirektoratet (2020) *Produksjon og forbruk av økologiske jordbruksvarer 2019, Rapport nr. 19/2020*.

De fleste økologiske grønnsakene har en senere sesongstart enn de konvensjonelle, og den norske sesongen for økologiske grønnsaker blir derfor kortere. I påvente av ny norsk sesong suppleres markedet med import, noe som kan føre til en lang periode med import av økologiske produkter til ordinær tollsats. For flere produkter er det imidlertid importbehov hele året, inkludert i norsk sesong.

Hoveddistribusjonen av økologiske grønnsaker går gjennom grossister. I tillegg til salg i dagligvarehandelen omsettes økologiske poteter, grønnsaker og frukter gjennom alternative salgskanaler som gårdssalg, markeder, abonnementer, restauranter, REKO-ringer, storhusholdning, arrangementer og lignende.

Samtidig som omsetningen gjennom grossistene reduseres, viser Debios tall en økning i det økologiske landbruksarealet i Norge. Det er usikkert hvorfor det er slik at landbruksarealet øker mens omsetningen går ned, men årsaken kan muligens være at en større andel av omsetningen foregår utenfor omsetningsleddene enn det som tidligere er fanget opp. Det er også mulig at økologiske produkter omsettes som konvensjonelle produkter.

Tabell 2: Økologisk areal 2014 til 2019, dekar, og andel økologisk av totalt areal 2019

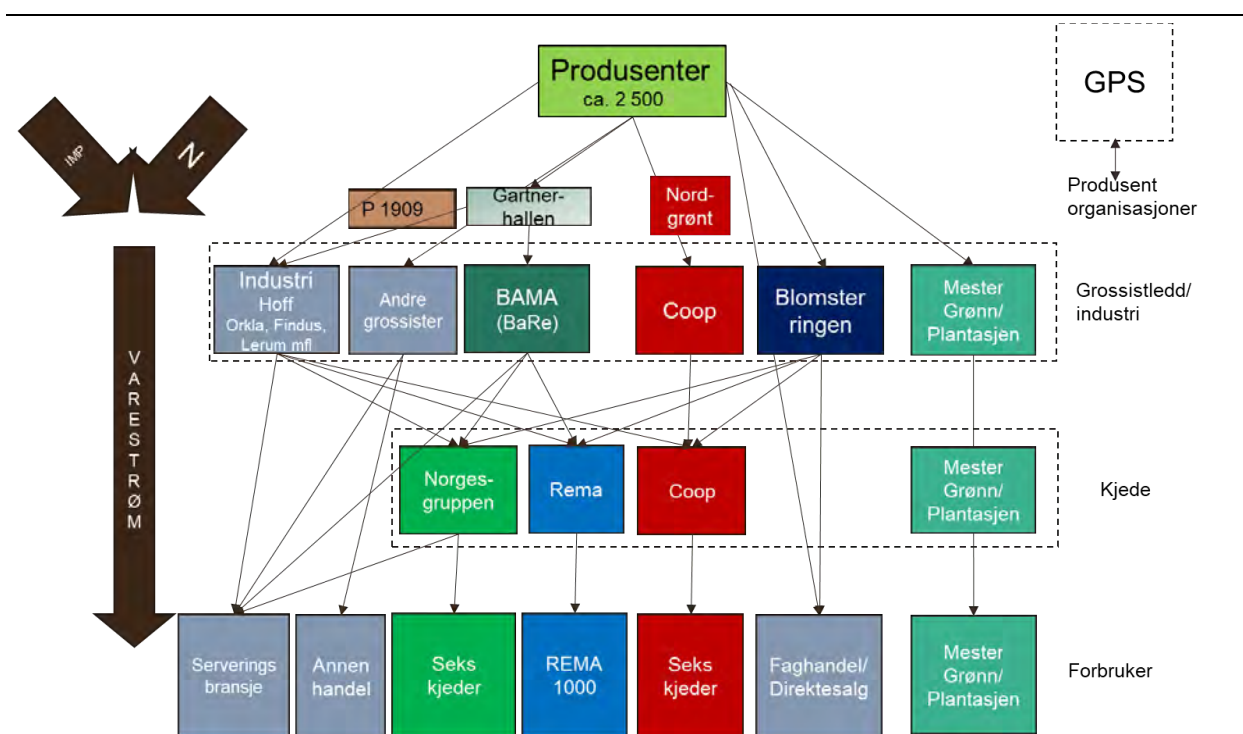
Kultur/år	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Endring siste år, prosent	Andel økologisk av totalt areal 2019, prosent
Poteter	918	1 036	1 144	1 470	1 167	1 263	8	1,1
Gulrot	855	800	784	882	885	840	-5	
Kålrot	76	127	147	163	149	199	34	
Andre frilandsgrønnsaker	1 188	1 531	1 748	2 412	2 327	2 365	2	4,7*
Diverse veksthuskulturer	136	142	130	139	148	172	16	11,1
Sum grønnsaker	2 255	2 600	2 809	3 595	3 508	3 576	2	4,8
Epler	1 324	1 279	1 198	1 198	1 306	1 303	0	8,7
Annen frukt	438	412	421	450	495	520	5	7,6
Jordbær	64	66	72	67	70	69	-3	0,5
Andre bær	515	622	735	795	852	966	13	13,3
Sum frukt og bær	2 340	2 379	2 426	2 510	2 725	2 856	5	6,8

*Alle frilandsgrønnsaker inkl. gulrot og kålrot

Kilde: Debio.

3.3 Varestrømmen i verdikjeden

Nedenfor presenteres et overordnet bilde av varestrømmene i verdikjeden, jf. figur 4. Formålet er å tegne et bilde av hvordan hovedstrømmen av varene beveger seg gjennom verdikjeden. Det må understrekes at figuren ikke viser alle aktører. Det finnes produsenter som ikke er med i noen produsentorganisasjon og det finnes flere grossister og industriaktører enn dem som er vist i figuren. Videre består forbrukerleddet også av flere grupper, betjent gjennom hovedkanalene dagligvare og serveringsbransjen.

Figur 4: Overordnet bilde av de viktigste varestrømmene i grøntsektoren med sentrale aktører

De ca. 2500 primærprodusentene er i hovedsak organisert i produsentorganisasjoner. Gartnerhallen er den største produsentorganisasjonen (om lag 65 prosent av produksjonen) og er hovedleverandør til Bama. Bama tar om lag 95 prosent av sine norske produkter fra Gartnerhallen, det øvrige fra frittstående produsenter. Bama selger til to selskap, NorgesGruppen og REMA 1000. Nordgrønt er Coop Norge sin produsentforening, og Produsentforeningen 1909 leverer til enkelte mindre, uavhengige grossister.

Gartnerhallen driver produksjonsplanlegging for Gartnerhallens produsenter og kunder. Gartnerhallen inngår også leveringsavtaler med produsentene og gjennomfører oppgjør. Nordgrønt og Produsentforeningen 1909 driver ikke produksjonsplanlegging. Deres medlemmer inngår leveringsavtaler med sine grossister. Leveringsavtalenes sentrale element er plan for den enkelte produsents leveranser uttrykt i stykk eller mengde, for hver leveringsuke.

De tre produsentorganisasjonene utgjør medlemmene i Grøntprodusentenes Samarbeidsråd (GPS). Se for øvrig en nærmere omtale av GPS i avsnitt 6.4.

Omsetning av varer fra primærprodusent

Det finnes om lag 150 mottakssteder som på ulik måte bearbeider, pakker eller lagrer produkter fra primærprodusentene. I tillegg rapporterer om lag 400 produsenter opplysninger om direktesalg til Landbruksdirektoratet. De fleste pakkeriene er eid av produsentene i form av samvirker eller aksjeselskap. Enkelte av pakkeriene har grossister som deleiere. Mange mindre lokale samvirker opptrer på vegne av produsentene og har mye av dialogen med produsentorganisasjonen, grossisten og/eller industriaktøren. Eksempel på dette er fruktpakkeriene.

Det inngås i hovedsak årlige intensjonsavtaler mellom grossister og produsentorganisasjoner eller produsent. Produksjonsplanene gir produsenten en salgsmulighet, mens kjøper normalt har en kjøpsrett, men ikke en kjøpsplikt. Grossistene søker å omsette i henhold til produksjonsplanen. Ved mindre etterspørsel enn antatt, skal grossistene bestrebe seg på å kjøpe relativt like mye fra alle produsentene. Leveringen blir planlagt og skjer etter prognoser og produsentens egen innmeldte leveringsevne uke for uke. Bransjen har stor omstillingsevne, og ved avlinger større enn planlagt eller om behovet endrer seg, klarer ofte verdikjeden med god hjelp av GPS å regulere markedet.

Norsk produksjon av planteskole- og pryddplanter går i all hovedsak til det norske markedet. Produksjonsbedriftene er spredt rundt over store deler av landet, og det er stor variasjon i størrelse og struktur. Det er ca. 200 blomster- og pryddplanteprodusenter, og i tillegg er det opp mot 100 planteskolebedrifter, inkludert produsenter av stauder og ferdigplen.

Mange av veksthusanleggene har helårsproduksjon og leverer ulike ferdigvarer hver uke gjennom hele året. Noen av dem har kun engrosproduksjon og leverer til en eller flere grossister eller kjeder. Mange av de mindre blomster og planteprodusentene i distriktene har eget utsalg knyttet til produksjonsarealet, eller har utviklet hagesenter som egen avdeling.

De fleste produsentene har et stort antall ulike kulturer som produseres gjennom året og sesongene, i alt mer enn 220 ulike blomsterkulturer hvert år. Det er vanlig at det er mange kulturer i produksjon samtidig og at det er skifter gjennom sesongene. Det er også noen virksomheter som produserer kun en eller få kulturer. Produksjon av blomster foregår i all hovedsak i veksthus. Planteskolekulturer kan ha mange år som produksjonstid.

Mester Grønn er både grossist og detaljist og inngår leveranseavtaler direkte med produsenter. Blomsterringen gjør også avtaler direkte med primærprodusentene, men omsetter sine varer gjennom dagligvare eller spesialhandel. Det finnes en rekke andre omsetningsveier for planteskole- og prydplanter. Og det er ofte tett tilknytning mellom produsent og handelsaktør. Norsk produksjon selges i det norske markedet og små endringer i balansen mellom produksjon og etterspørsel kan få store følger for den enkelte produsents økonomi. For norske produsenter kan leveransedyktighet med et stort mangfold av kulturer til markedet være et konkurransefortrinn sett opp mot importen.

Blomster- og planteprodusentene mottar i hovedsak ikke produksjonstilskudd over jordbruksavtalen. Produsentene er direkte markedsrettet og derfor helt avhengig av å «treffe» i markedet. Store endringer i markedet gjennom mange år betyr at produsentene har måttet omstille og tilpasse seg.

Varestrømmen i industriledet

De viktigste industrielle aktører i grøntmarkedet er Bama, Findus, Hoff, Lerum, Maarud, Mills, NEN, Norrek, Orkla, Røra, Scandza, Synnøve Finden, Tine, Smaken av Grimstad og Sørlandships. Av disse er Findus den største med innkjøp for over 100 mill. kroner årlig. En del av industrien produserer konserverte grønnsaker, enten hermetiske eller frosne. En annen del produserer saft, syltetøy eller kompotter mv. Videre produseres det salatblandinger og andre plantebaserte produkter. Det er også en betydelig industri som produserer potetgull, pommefrites, potetstivelse, flakes, glykose eller sprit. Poteter til industri utgjør over 50 prosent av det samlede norske kvantumet til industriproduksjon. Totalt omsetter norsk bearbeidingsindustri knyttet til grøntsektoren for om lag 6,8 mrd. kroner per år.

Med unntak av produksjon av eplebaserte drikker, er industri som hovedsakelig bearbeider bær og frukt lite avhengig av norsk produksjon, siden en stor del av råvarene blir importert. Grønnsaksbasert industri er i større grad basert på norsk produksjon. De importerer i det vesentlige det som ikke produseres i Norge eller når det oppstår avlingsvikt i Norge. Det samme gjelder potetindustrien.

Industri som hovedsakelig bearbeider bær og frukt, er stort sett organisert i Konserverfabrikkenes Landsforening (KL)⁷.

Ved leveranser av frosne jordbær og bringebær til denne industrien gjennomføres det årlig sentrale forhandlinger mellom Forhandlingsutvalget for Raude Bær (FFRB) på produsentsiden og Konserverfabrikkenes Landsforening sitt forhandlingsutvalg på industrisiden. Forhandlingsutvalget for Raude Bær består av utvalgte produsenter og Gartnerhallen. Konserverfabrikkenes Landsforening sitt forhandlingsutvalg

består av tre industriaktører og sekretariatet. Pris avtales for hele sesongen, og tilgjengelig norsk råvare fordeles mellom de ulike industriaktørene når Gartnerhallen og Konserverfabrikkenes Landsforening har fått oversikt over tilgjengelig mengde. Det er i tillegg noen produsenter av jordbær og bringebær som har direkteavtaler med industriaktører. Bærene til Konserverfabrikkenes Landsforening sine medlemmer inngår per i dag i foreningens utjevningsordning.

Når det gjelder solbær og kirsebær er det ikke lenger sentrale forhandlinger og utjevningsordning. Det inngås derfor separate kontrakter direkte mellom kjøper og produsent. Denne verdikjeden går over to ledd, der primærprodusent leverer bær til konsentratprodusent på grunnlag av separate avtaler, mens konsentratprodusent leverer videre til bearbeidingsindustrien, også dette på grunnlag av separat forhandlede avtaler.

Frukt til industri er utelukkende epler til ferskpresset jus eller innkoking til konsentrat. Det inngås gjensidig bindende kontrakter for ett år av gangen. Industriaktører inngår kontrakter direkte med produsenter eller med Gartnerhallen. Gartnerhallen inngår kontrakter for sine medlemmer og industrikunder.

Kontraktdyrkernes landslag⁸ har ingen formell rolle i forhandlingene, men søker på frivillig basis å bidra til en viss koordinering innenfor hver kultur. Kontraktdyrkernes landslag har de fleste produsentforeninger til industri som medlemmer, med unntak av leverandører til HOFF. De fleste industriaktørene har egne produsentforeninger. Mange av de industrielle aktørene er selv importører.

Stort sett all norsk produksjon finner sin avsetning i Norge. Selv om det finnes enkelte kvoter for eksport til EU, er eksporten ubetydelig. Norge har ingen stor eksport av industriprodukter, med unntak for akevitt basert på norske poteter.

Salgskanalene

Alle dagligvareprodukter i Norge er avhengig av effektive salgskanaler mot forbruker. For at volumet skal øke, må norske grøntprodukter være lett tilgjengelig for forbruker. I hovedsak gjøres grøntproduktene tilgjengelig gjennom to store omsetningskanaler, dagligvarehandelen og serveringsmarkedet (hotell, kiosk, bensinstasjon, kantiner osv.). Andre omsetningskanaler (Bondens Marked, REKO-ringer, netthandel osv.) utgjør foreløpig et begrenset omfang for sektoren. Årsaken til dette er først og fremst krevende logistikk og dermed høye kostnader. Jus er et eksempel på et produkt som i en viss utstrekning selges i andre kanaler. Utfordringer knyttet til logistikk og kort holdbarhet synliggjøres i vårt land med store avstander, og viser behov for produksjon i hele landet og flere typer omsetningskanaler.

Dagligvarebransjen i Norge er preget av store aktører i grossist- og detaljistleddet. I tillegg er konsentrasjonen innenfor serveringsmarkedet meget sterk. Myndighetene har i flere år hatt søkelys på konkurransedynamikken i dagligvarebransjen, og utviklingen i verdikjeden har vært beskrevet i flere utredninger og rapporter. Blant disse er Matkjedeutvalget (2011), Dagligvarelovutvalget (2013), og Etableringshindre i dagligvaresektoren (2017). I desember 2020 la regjeringen fram en proposisjon for Stortinget om at det skal innføres en lov om god handelsskikk dagligvarekjeden. Lovutkastet er til

⁷ Konserverfabrikkenes landsforening er en medlemsorganisasjon for norske konserverbedrifter.

⁸ Kontraktdyrkernes landslag er en medlemsorganisasjon for produsenter som leverer på kontrakt til industri, og en paraply for flere tilsluttede lag.

behandling i Stortinget. I løpet av våren 2020 vil regjeringen legge fram en stortingsmelding om konkurransen i dagligvaremarkedet.

Den største aktørens markedsandel var 38,5 prosent i 2012 og er nå 43,8 prosent. De to største grupperingene hadde i 2012 en samlet markedsandel på 61,8 prosent. Denne er nå 72,9 prosent.

Betydningen av sammenhengen mellom dagligvare- og serveringskanalen

Norske forbrukere konsumerer stadig mer mat og drikke utenfor hjemmet. Det har vært en kraftig vekst i samlet café-, kantine-, restaurant- og kioskomsetning de siste 10 årene. Denne omsetningskanalen er aktuell for både produsenter og handelsaktører, men lønnsomheten må bedres. Dette bildet forsterkes ytterligere av et stort offentlig innkjøp av dagligvareprodukter til for eksempel sykehus, øvrige helseinstitusjoner og til Forsvaret.

Offentlige innkjøp er regulert i lov om offentlige anskaffelser. I 2017 fikk Norge nye regler for offentlige anskaffelser, der bærekraft er et sentralt kriterium. Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi)⁹ er i ferd med å utvikle en veileder for mat og drikke i offentlige anskaffelser. En stor andel av offentlige innkjøp av grøntprodukter skjer i rammeavtaler. Eksempelvis har flere kommuner dannet innkjøpssamarbeid, og helseforetakene har en egen innkjøpsorganisasjon som er ansvarlig for innkjøpene til sykehusene. Rammeavtalene kan være inngått for flere år av gangen, og ofte er logistikk en vesentlig del av kontrakten.

Synergiene mellom de to kanalene er helt åpenbare for aktørene. Til tross for variasjoner i emballasjeløsninger, er produktene i stor grad like, og produsert på de samme produksjonslinjene av de samme produsentene. Dagligvare- og serveringskanalene forsterker hverandre på mange måter. De gir synergier i innkjøp, til dels i produksjon og ikke minst i distribusjon. Konsentrasjonen blant leverandører til de to salgskanalene er høy. I handelsleddet har utviklingen de siste årene vært kraftig. Antallet alternative grossister for innkjøpere i serveringskanalen skiller seg fra andre europeiske markeder. Konsentrasjonen av markedsandeler er meget høy.

3.4 Forbruk og norskprodusert andel

Frukt og grønnsaker har lenge inngått i myndighetenes anbefalinger for et sunt kosthold. Til tross for dette, finnes det ikke årlig statistikk som beskriver det virkelige matinntaket av ulike matvaregrupper for den norske befolkningen. Helsedirektoratet utgir årlig publikasjonen «Utviklingen i norsk kosthold»¹⁰ som viser status og utvikling på engrosnivå (per innbygger), basert på statistikk over import, eksport, produksjon og omsetning. Det virkelige matinntaket vil være lavere enn på engrosnivå på grunn av svinn i matvarekjeden og fjerning av uspiselige deler.

Nedenfor er det gjengitt noen tall for forbruk av ulike produktgrupper på engrosnivå, i hovedsak basert på «Utviklingen i norsk kosthold» og supplert med tall fra Landbruksdirektoratet. I faktavedlegget er det mer detaljerte opplysninger basert på de samme kildene.

Ifølge "Utviklingen i norsk kosthold 2019" har grønnsaksforbruket på engrosnivå økt fra 68,5 kg per innbygger i 2009 til 77,9 kg i 2018, en økning på nesten 14 prosent. Samtidig har befolkningen i Norge økt med vel 10 prosent (SSB), slik at økningen i totalt forbruk i Norge blir ca. 25 prosent fra 2009 til 2018. Norskprodusert andel av grønnsaksforbruket på energibasis var på 48 prosent i 2009 og 46 prosent i 2018 (men 50 prosent i 2017), altså ikke stor endring i løpet av 10-årsperioden.

Også for de enkelte grønnsaksslagene har andelen norskprodusert vare vært ganske stabil de siste 10 årene, i størrelsesorden 65 prosent for slangeagurk, 33 prosent for tomat, 80 prosent for gulrot, 70 prosent for løk, 90 prosent for kål, nesten 100 prosent for kålrot, 35 prosent for isbergsalat, nesten 50 prosent for annen salat, 50-70 prosent for knollselleri, og 50 prosent for purre.

Mye av etterspørselsøkningen skyldes økt forbruk av nye produkter og nye produktvarianter. For bær har produktutvikling i form av nye sorter og emballasje ført til stor økning i salg til forbruker. Samtidig har konkurransen fra import økt betydelig, og importprisen er i mange tilfeller retningsgivende for prisene det er mulig å ta ut i det norske markedet. For en del produkter er økningen i forbruket dekket gjennom økt import.

⁹ Ansvar for regelverket for offentlige anskaffelser blir overført fra Direktoratet for forvaltning og IKT til Direktoratet for forvaltning og økonomistyring (DFØ) fra 1. september 2020.

¹⁰ Helsedirektoratet (2019) *UTVIKLINGEN I NORSK KOSTHOLD 2019*.

Ifølge «Utviklingen i norsk kosthold 2019 (og tidligere år)» har det vært store svingninger i potetforbruket på engrosnivå per innbygger fra år til år de siste årene. For årene 2015 til 2018 er tallene hhv. 19 kg, 24 kg, 16 kg og 21 kg. For bearbeidede poteter er svingningene noe mindre. Tallene for 2015 til 2018 er hhv. 26 kg, 26 kg, 29 kg og 28 kg. Det er kjent at statistikken for bearbeidede poteter ikke fullt ut reflekterer det faktiske forbruket. De store svingningene på matpoteter kan også medføre noe usikkerhet om hvor god statistikken er. Men slik statistikken er publisert, var forbruket av matpoteter per innbygger på tilsvarende nivå i 2018 som i 2009, men forbruket av bearbeidede poteter var 2 kg lavere i 2018 enn i 2009 (28 kg mot 30 kg). Med en befolkningsøkning på vel 10 prosent fra 2009 til 2018, vil totalt forbruk av både matpoteter og bearbeidede poteter i Norge ifølge foreliggende statistikk i «Utviklingen i norsk kosthold 2019 (og tidligere år)» ha gått noe opp.

Statistikk fra Landbruksdirektoratet og SSB, som er beskrevet i vedlegget «Fakta grunnlag», viser imidlertid en reduksjon i forbruk av poteter til konsum fra nesten 102 tusen tonn i 2009 til nesten 90 tusen tonn i 2018, og at norsk andel av poteter til konsum i samme periode har gått ned fra 82 prosent til 65 prosent. Ifølge «Utviklingen i norsk kosthold 2019 (og tidligere år)» har norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis for friske poteter gått ned fra 79 prosent i 2009 til 55 prosent i 2018, og potetprodukter fra 85 prosent til 82 prosent i samme periode.

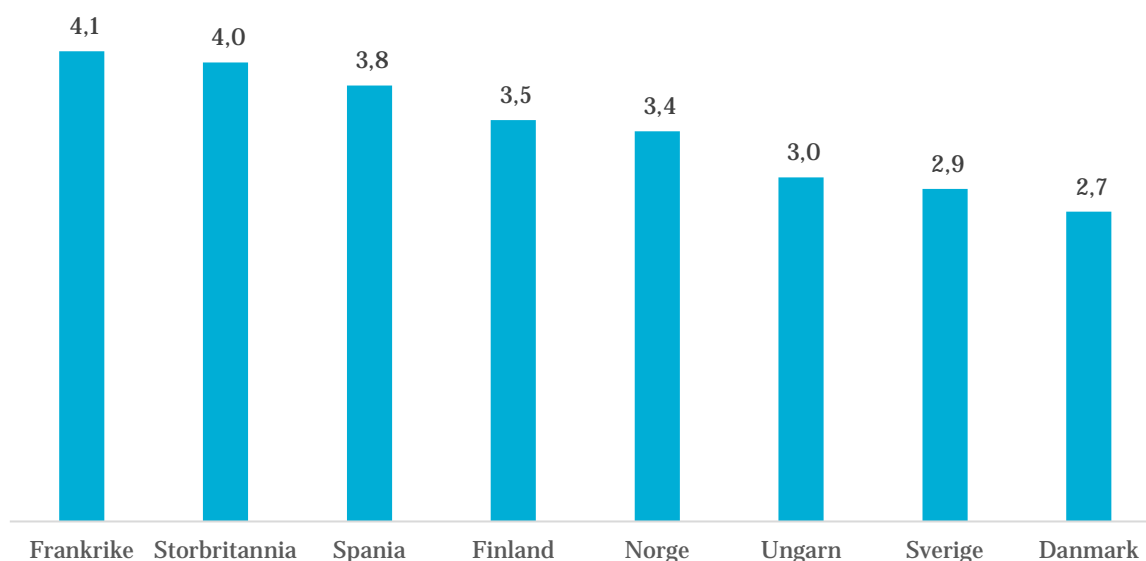
Ifølge «Utviklingen i norsk kosthold 2019 (og tidligere år)» har forbruket av frukt og bær på engrosnivå per innbygger gått ned fra 90 kg i 2009 til 87 kg i 2018. Med en befolkningsøkning på vel 10 prosent fra 2009 til 2018, vil totalt forbruk av frukt og bær i Norge ha økt med vel 5 prosent.

Norskprodusert andel av forbruket av frukt og bær på energibasis var på 5 prosent i 2009 og 6 prosent i 2018.

For frukt og bær har norsk produksjon og norskandel variert fra år til år, avhengig av hvordan værforholdene er det enkelte år. For epler har årlig norsk omsetning i perioden fra 2009 til 2018 vært i størrelsesorden vel 5 000 til nesten 8 000 tonn til konsum, 5 000 til 6 000 tonn brukes i dag til sider, jus eller konsentrat, og norsk

andel av omsetningen har variert fra vel 9 prosent til vel 14 prosent. For plommer har årlig norsk omsetning ligget på i størrelsesorden vel 800 tonn til vel 1 700 tonn, med norsk andel av omsetning fra vel 16 prosent til vel 32 prosent. Både for jordbær og for bringebær har det vært en stor økning i forbruk til konsum, nesten 70 prosent økning for jordbær og nesten 100 prosent økning for bringebær. Det har ikke vært tilsvarende økning i norsk produksjon, så mens norsk andel av jordbær til konsum lå på vel 43 prosent i 2009, var den på vel 31 prosent i 2018. Norsk produksjon av bringebær har økt noe, men norsk andel har gått ned fra 80 prosent i 2009 til 51 prosent i 2017. I tørkeåret 2018 var den bare 39,7 prosent.

Statistikk fra Opplysningskontoret for frukt og grønt viser at til tross for årelang innsats har ingen av de landene som rapporterer forbruksstatistikk ennå nådd et forbruk på nivå med norske myndigheters anbefaling om antall porsjoner per dag av frukt og grønnsaker, «fem om dagen», se figur 5 nedenfor.

Figur 5: Daglig forbruk av frukt og grønt, antall enheter per dag.

Kilde: «5 a Day Europe 2019», TNS, Opplysningskontoret for frukt og grønt

Av figuren ser vi at Norge har et forbruk omtrent på gjennomsnittet for landene som er med i undersøkelsen. Vi har et høyere forbruk enn Sverige og Danmark, men lavere enn Frankrike og England.

Årsakene til at målet ikke er nådd er åpenbart sammensatte. Forbrukerne har mange valg, og frukt og grønnsaker har mange konkurrenter. Et avgjørende spørsmål er hva som kan sette norsk grøntsektor i stand til å skape den ønskede veksten i markedet.

3.4.1 Innovasjon og ny teknologi

Jordbrukssektoren er et tradisjonsrikt, sammensatt innovasjonssystem som gjennom en lang historie har betydd mye for samfunnsutviklingen. Jordbrukssektoren har vært med å skape produktivetsforbedringer som har medført at en stadig lavere andel av samfunnets ressurser benyttes til å produsere mat. En viktig forutsetning for et velfungerende innovasjonssystem er at forskning, teknologiutvikling og utprøving av nye dyrkingssystemer og metoder mv. skjer åpent, og at resultatene raskt blir tilgjengelig for produsenter og industriaktører. En effektiv og kompetent landbruksrådgivning har i Norge spilt en avgjørende rolle for å spre kunnskapen og få innovasjonssystemet til å fungere. Det er også viktig å spre kunnskap fra produsent og industriaktører til forskning. Kunnskap og utstyr har generelt sett blitt tatt raskt i bruk i Norge, uavhengig av om utviklingen har skjedd i Norge eller i utlandet. Slik er det fortsatt.

Når en skal gjøre opp status for innovasjon og teknologiutvikling for grøntnæringen, kan det være nyttig å skille mellom produksjonsutstyr som redskaper, tekniske løsninger som lager og veksthus teknologi, og produksjonsmidler som plantemateriale og gjødsel.

Historisk sett har aktørene i det norske innovasjonssystemet utviklet mye nyttig utstyr, men kanskje særlig vært sterke på planteforedling og avlsarbeid. I flere tilfeller har dette arbeidet skapt betydelige ringvirkninger utenfor landbruket og også blitt eksportert. Framveksten av akvakultur er kanskje det fremste eksempelet på hvordan jordbrukets innovasjonssystem har skapt ringvirkninger langt utenfor både sektoren og Norge. I grøntsektoren kan utvikling og kommersialisering av julestjerner være et godt eksempel. Julestjernen kom fra et veksthus i Lier, og har utviklet seg til å bli en av verdens viktigste juleblomster. Veksthusmiljøet ved NMBU var de første som oppdaget lyset sin virkning på melduggsoppen og har vært sentrale i å utvikle dyrkingssystemer for å nytte klima til å regulere strekningsveksten hos planter. Begge deler har bidratt til redusert plantevernmiddelbruk internasjonalt.

En nøkkelfaktor for grøntsektorens videre utvikling er tilgang på plantemateriale. Graminor driver sortsutvikling på poteter, bringebær, jordbær, epler og plommer, men import av plantemateriale øker stadig. Det foregår ikke sortsutvikling på grønnsaker eller blomster i Norge i dag. I blomsterproduksjonen ser man norsk produksjon basert på lisens fra utenlandske eiere.

På utstyrssiden skjer det en rivende utvikling som også endrer dyrkingssystemene. Eksempler på dette er utvikling av roboter og droner, som er med på å skape et presisjonsjordbruk i en helt ny skala, med både avlingsmessige, økonomiske og utslippsreducerende virkninger.

Ny jordbruksteknologi har de siste årene blitt viet stor oppmerksomhet internasjonalt¹¹, og fortsatt er det norske innovasjonssystemet i stand til å frambringe produkter på høyt internasjonalt nivå. Det har vokst fram en rekke nye norske oppstartsselskaper knyttet til blant annet robotteknologi og jorddamping. Et sentralt spørsmål framover vil være om man i Norge vil finne fagmiljøer som kan utnytte ny teknologi til å bearbeide store datamengder og systemer for selvlærende utstyr til beste for norsk grøntsektor, eller om eierskap til teknologi og data vil være i utlandet.

Oppsummert er norsk grøntnæring først og fremst en råvareprodusent. De seneste tiårene har mye av utviklingsarbeidet vært lagt på å effektivisere produksjonen og logistikken rundt råvarene. Man har søkt å utnytte produksjonsmuligheter ved raskt å ta i bruk nytt plantemateriale og ny teknologi, og så langt har man hatt tilstrekkelig kapitaltilgang til å gjennomføre nødvendige investeringer.

3.4.2 Organisasjoner med særlig ansvar for forbrukerkommunikasjon

Opplysningskontoret for frukt og grønt

Stiftelsen Opplysningskontoret for frukt og grønt (OFG) er en felles organisasjon for grøntbransjen i Norge. OFG er opprettet for å drive ikke-konkurransesvidende informasjons- og markedsføringsarbeid, med formål om å stimulere til totalforbruk av frisk frukt, friske bær og grønnsaker i Norge. I tillegg skal OFG bidra med å sikre potetens posisjon, som en del av et balansert norsk kosthold.

Organisasjonen har ni ansatte. Hovedfinansieringen er offentlig. OFG hadde i 2018 en omsetning på om lag 60 millioner kroner. Driften ble finansiert ved hjelp av midler som bevilges over Jordbruksavtalen. Bevilgningen administreres av Omsetningsrådet. I tillegg mottar OFG midler fra Helsedirektoratet for finansiering av Skolefrukt-prosjektet (abonnementsordningen).

Opplysningskontoret for blomster og planter

Opplysningskontoret for blomster og planter (OBP) driver ikke-konkurransesvidende informasjons og markedsføringsarbeid på vegne av norske produsenter og fremmer norske blomster og planter. Kontoret bistår media med bilder og artikler om potteplanter, snittblomster og hageplanter. OBP sender regelmessig ut pressemeldinger og er aktivt på sosiale medier. TV, radio og messer er også viktige arenaer for OBPs virksomhet. OBP følger med på trender og kommer med innspill til produsentene om nye kulturer, farger og andre trender.

Opplysningskontoret for blomster og planter har en nøytral rolle i forholdet mellom produsentene, grossistene, forbrukerne, merkevarer og media.

OBP finansieres av de norske planteskole- og prydplanteprodusentene og administreres av Norsk Gartnerforbund.

¹¹ Ifølge en undersøkelse utført av AgFounder er mat- og jordbrukssektoren verdens største næring. Sektoren omsetter for rundt 7,8 billioner dollar i året og sysselsetter omtrent 40 prosent av jordens befolkning. Likevel er den ifølge McKinsey den minst digitaliserte av de store industriene.

Matmerk, Kvalitetssystem i landbruket og Nyt Norge

Matmerks formål er å styrke konkurransevnen til norsk matproduksjon ved å arbeide med kvalitetssystemer og kompetanse, og derigjennom synliggjøre konkurransefortrinn og opprinnelse overfor forbruker og marked gjennom merkeordninger og kommunikasjon.

Kvalitetssystemet i landbruket (KSL) er norsk landbruks bransjestandard for internkontroll. Kontrollen foregår på tre nivåer: (i) En årlig egenrevisjon hos bonden (produsenten dokumenterer at han/hun følger norske lover og regler), (ii) en ekstern revisjon, der en uavhengig revisor går igjennom driften på gården og (iii) en bedriftsrevisjon av råvarekjøperne i matindustrien, som skal sikre at varestrømmen er norsk.

Produsenter av frukt og grønt, samt planteskole- og prydplanter, følger Kvalitetssystem i landbruket. Kvalitetssystemet er anerkjent av Mattilsynet og Arbeidstilsynet som bransjestandard.

Nyt Norge er den offisielle ordningen for opprinnelsesmerker for norsk mat. Frukt og grønt er nest største kategori i Nyt Norge med 1105 merkede produkter. Nyt Norge er forankret i KSL, og garanterer at råvarene kommer fra norske produsenter som kan dokumentere at de følger norske lover og regler, og at maten er pakket i Norge. Dette gjør merkeordningen unik, og gir den en solid forankring helt ut hos den enkelte produsent. 89 prosent av norske forbrukere kjenner til Nyt Norge. Dette er den merkeordningen for mat som har høyest tillit hos forbruker, med hele 69 prosent. Fra 2020 gjennomføres det et to-årig pilotprosjekt, der bransjen tester Nyt Norge også på blomster.

Tiltak som produsentene gjennomfører i samsvar med kravene i Kvalitetssystem i landbruket, kommuniseres til forbrukerne gjennom Nyt Norge-merket.

Ti ansatte arbeider med merkeordningene og Kvalitetssystemet i landbruket (KSL). Arbeidet er finansiert gjennom en kombinasjon av offentlige og private midler.

3.5 Særtrekk ved markedet i grøntsektoren

Markedet for grøntprodukter skiller seg på flere måter fra omsetningen i landbruket ellers. Tre særtrekk er særlig framtrepende:

- Tollvernet på grøntområdet gir grunnlag for en høyere pris i det norske markedet på en del produkter. Tollnivået er likevel så lavt at grossister og industri i mange tilfeller enkelt har et reelt valg mellom norsk og importert vare.
- I motsetning til markedene for kjøtt, egg, melk og korn har ikke grøntmarkedet noen markedsregulator i henhold til Omsetningsrådets regelverk. Markedsbalanseringen ivaretas av markedsaktørene.
- Markedet for grøntprodukter er kjennetegnet av en sterkere vertikal integrering enn de fleste av de øvrige markedene for norskproduserte jordbruksvarer.

Importvern

WTO-avtalen gir viktige rammer for utformingen av virkemidlene i jordbrukspolitikken, inkludert øvre grenser for tollsatsene. De øvre grensene for tollsatsene ligger fast inntil medlemslandene i WTO eventuelt blir enige om nye forpliktelser. Det er grunn til å anta at Norge vil fortsette å inngå nye frihandelsavtaler. Grøntsektoren har betydelig konkurranse fra import, og importprisene er i mange tilfeller retningsgivende for prisene i det norske markedet. Dersom prisene i Norge stiger mer enn prisene på importert vare, vil dette, i kombinasjon med at tollsatsene ikke kan økes ut over WTO-forpliktelsene redusere verdien av importvernet. I tillegg har Norge inngått frihandelsavtaler der handelspartene får tilgang til det norske markedet til reduserte tollsatter. EØS-avtalen er den viktigste frihandelsavtalen Norge har. Gjennom EØS-avtalen er norsk grøntsektor påvirket av markedsforholdene i EU. Gjennom EØS-avtalen har vi også harmonisert regelverk med EU for innsatsvarer, herunder godkjenning og bruk av plantevernmidler, såvarer, mv. Innrømmelser gitt i Artikkel 19-forhandlinger har de siste årene fått stor betydning i form av sterk konkurranse for mange av kulturrene innen grøntsektoren, uten at norsk produksjon har lyktes i å utnytte eksportmuligheter som er fremforhandlet.

Alle land på FNs offisielle liste over verdens minst utviklede land (MUL) og alle lavinntektsland med mindre enn 75 mill. innbyggere omfattes i dag av nulltoll-ordningen, som innebærer at import fra disse landene kan skje uten toll. Dette gjelder til sammen 52 land. Andre u-land får også vesentlige tollreduksjoner ved eksport til Norge. Importen fra de fattigste landene har relativt sett økt betydelig for enkelte varer de siste årene, inkludert blomster fra Kenya. Verdien av roseimporten utgjorde mer enn 300 millioner kroner av en total importverdi fra de fattigste landene på om lag 1 mrd. kroner. Dette har medført at store deler av norsk

snittroseproduksjon er utkonkurrert. Også mange andre snittblomstkulturer og stiklingproduksjon er flyttet til afrikanske land på grunn av nulltollordningen.

Tollvernet på planteskole- og pryddplanter er svakt, og har blitt svekket gjennom årene. Tollvernet er statisk og omfatter kun enkeltkulturer som fantes i norsk produksjon i 1990. Dermed har «nye» kulturer, som har kommet i produksjon senere, ikke et tollvern. Dette medfører at det er konkurransemessig vanskelig for norsk produksjon. Planteskolevarer og stauder har ikke tollvern.

Stor grad av import har ført til et sterkt prisfokus i hele grøntsektoren. En krevende konkurransesituasjon har resultert i rask produktivitetsforbedring og sterk strukturutvikling i norsk produksjon.

For målprisvarer, som utgjør mange av de største kulturrene i Norge, reguleres tollsatsen i målprisperioden på følgende måte: For hver kultur noteres priser ukentlig. Hvis prisen i målprisperioden noteres over målpris to uker på rad, reduseres tollen for å legge til rette for import til målpris. Denne ordningen reduserer faren for brå prisstigning.

Markedsbalansering, GPS sin rolle og produksjonsplanlegging

Et særtrekk ved grøntnæringen er at den er mer eksponert for markedsrisiko enn resten av jordbruket. Grøntproduksjonen er i stor grad markedsbasert og påvirket av varierende priser og svært liten andel offentlig støtte. Midler til grøntsektoren over jordbruksavtalen utgjør 2 til 3 prosent av den totale bevilgningen, mens omsatt verdi utgjør 17 prosent av totalen. De fleste avtaler mellom produsent og kjøper i grøntmarkedet inngås for én sesong av gangen. Det er et sterkere fokus på pris enn i andre deler av jordbruket.

I de årlige jordbruksavtalene avtales det målpriser på ulike varer og varegrupper av jordbruksprodukter. I henhold til gjeldende jordbruksavtale skal målprisene være «*priser jordbruket reelt sett skal kunne oppnå ut fra balanserte markedsforhold, det fastsatte importvernet og de markedsreguleringsmuligheter som er til disposisjon*». Målprisperiodene er tilpasset perioder med høy toll. Per i dag er det tolv produkter¹² som omfattes av målprissystemet for friske varer av frukt, grønnsaker og poteter.

I korn- og husdyrmarkedene finnes det en markedsregulator som setter priser og vilkår. Markedsregulator har mottakplikt og ansvar for å balansere markedene. Etter at Gartnerhallen opphørte å være markedsregulator 30. juni 2000, har det ikke vært noen markedsregulator i grøntmarkedet¹³. Det betyr at i dette markedet absorberer den enkelte produsenten en større del av markedsrisikoen enn i resten av norsk jordbruk.

Grøntprodusentenes Samarbeidsråd (GPS) har på denne bakgrunn en svært viktig rolle i å redusere markedsrisikoen i markedet for grøntvarer til konsum. GPS har opprettet styringsgrupper i mange kulturer. Hver gruppe representerer leverandører til alle dagligvarekjedene. Styringsgruppene har ukentlige møter gjennom sesongen, og ved behov kan det være oftere. På møtene gjennomgår man tilførsler av og etterspørsel etter produktene, og vurderer markedssituasjonen i Norge opp mot hva som skjer i utlandet. Basert på diskusjonene i styringsgruppene gir GPS prisbefaling for frukt og grønnsaker for kommende

¹² Følgende varer er målprisvarer i grøntsektoren: Poteter, slangeagurk, tomat, kepaløk, purre, hvitkål, rosenkål, blomkål, gulrot, knollselleri, isbergsalat og epler. For øvrige varer er det ikke målpris.

¹³ Grøntprodusentenes Samarbeidsråd har et ansvar knyttet til markedsbalansering for epler og potet.

uke. Dette skjer i faste og ukentlige markedsmøter. Ved behov gir man også anbefalinger om markedstilpasning.

GPS har på denne bakgrunn en viktig rolle for å forhindre tilbudsoverskudd. Særlig for varer med kort holdbarhet og sesongpreg er korrekt markedsinformasjon, i tillegg til god produksjonsplanlegging hos produsentorganisasjoner og grossister, et betydelig bidrag til å redusere faren for raske og store prissvingninger. Møtene i styringsgruppene fortsetter gjennom hele sesongen, og sikrer at produsentene i den enkelte kultur avslutter sesongen med en felles markedsoppfatning. Denne informasjonen er med på å danne noe av grunnlaget for produksjonsplanleggingen for neste sesong.

Gartnerhallen, som omsetter i overkant av 60 prosent av den totale norske produksjonen av grønnsaker, frukt, bær og poteter, har ansvar for produksjonsplanlegging for sine produsenter og kunder. Coop har et tilsvarende system for produksjonsplanlegging for sine produsenter. Det innebærer at det årlig innhentes tall for markedsbehov fra grossister og industrikunder, som sammenholdt med produksjonsønskene fra hver enkelt produsent, resulterer i årlige produksjonsplaner for hver produsent fordelt på ukebasis. Denne årlige produksjonsplanleggingen er en grunnpilar i arbeidet med markedsbalansering i grøntsektoren. Sammen med det løpende arbeidet med markedsbalansering gjennom sesongen i regi av GPS, har dette sikret samsvar mellom tilbud og etterspørsel i grøntsektoren i en årrekke.

De fleste produsenter er tilknyttet en produsentorganisasjon. Gjennom GPS tar man også hensyn til innspill fra produsenter som ikke er knyttet til noen av produsentorganisasjonene. GPS er ikke involvert i markedsbalansering til industrimarkedet.

Vertikal integrering

Grøntsektoren er i større grad enn det øvrige jordbruket, kjennetegnet av vertikal integrering.

Vertikal integrasjon gir aktørene i vertikalen gode muligheter for å påvirke produksjonen og oppnå kostnadsbesparelser. Frukt, og grønt, samt potet til konsum, er eksempler på varestrømmer som er preget av vertikal integrasjon. I disse markedene har de store paraplykjedene etablert egne varestrømmer fra primærprodusent til forbruker. På denne måten er primærprodusentene knyttet opp mot grossister som er delvis eid og kontrollert av dagligvarekjedene. Avtalene gir tilgang til markedet og styrer kvantum, kvalitet og leveringsbetingelser, men begrenser også produsentenes adgang til å levere til andre.

Dagligvarekjedene forvalter forbrukerkunnskap og grunnlaget dette gir for markedsanalyser og lønnsomhetskalkyler. Dette legger føringer på produkter, produksjonsmåter og produksjonsområder. I situasjoner med et tett samarbeid i verdikjeden har dette bidratt til en konkurransedyktig norsk verdikjede.

Et kjennetegn ved utviklingen i verdikjeden er at paraplykjedene i økende grad har integrert produksjonen og foredlingen i sin virksomhet. Ved å knytte industri og leverandører til seg, gjennom avtaler som gir kjedene eksklusiv rett til produktene, differensierer kjedene seg fra konkurrentene. En sentral del av disse tilpasningene er satsingen på egne merkevarer (EMV). I grøntsektoren er dette mest fremtredende i industrimarkedet. En slik vertikal integrasjon innebærer at dagligvarekjedene selv konkurrerer med etablerte merkevarer om leveranse til egne butikker. Markedsandelene for EMV er jevnt stigende. Slike varer finnes nå i alle produktkvaliteter, i motsetning til tidligere, hvor EMV først og fremst var et lavprisprodukt. Dette øker mulighetene for kjedene til å konkurrere med etablerte merkevarer i alle kvalitetskategorier og bidrar til et sterkt prispress i industrisegmentet.

3.6 Forbrukerpreferanser

For å kunne legge til rette for at norsk grøntproduksjon skal kunne vokse, blir det grunnleggende å forstå forbrukerpreferanser, hva som er utløsende for kjøp, hva som er utløsende for forbruket og hva som skal til for å selge mer norsk frukt og grønt.

Ved en gjennomgang av flere forbrukerundersøkelser har vi fått bekreftet at grøntmarkedet har et vekstpotensial, en antagelse som også lå til grunn for opprettelsen av utvalget.

Undersøkelsene avdekker blant annet at norske grøntprodukter har et godt omdømme og at matens opprinnelse blir stadig viktigere for forbrukeren.

- I Norske Spisefakta 2018 fra Ipsos svarer 58 prosent av befolkningen at det er meget eller ganske viktig at landbruksproduktene de spiser er norske, en økning fra 52 prosent i 2009

- I en tilsvarende undersøkelse gjort av MediaCom Insight for Matmerk høsten 2019 sier hele 70 prosent av befolkningen at de er opptatt av matens opprinnelse, og 62 prosent sier de alltid velger norsk mat når det er mulig, hvilket er en oppgang fra 45 prosent i 2011.
- MediaCom Insight undersøkelsen fra 2019 viser at preferansen for norsk er veldig høy sammenlignet med importerte varer, med 78 prosent for bær, 76 prosent for poteter og 73 prosent for grønnsaker. Derimot er preferansen for norsk frukt på et lavere nivå, med 54 prosent.

Videre viser flere av disse undersøkelsene at interessen for vegetabilsk mat øker.

- Norske Spisefakta 2018 viser en sterk økning i andelen som er interessert i vegetarmat. Av kvinnene var 24 prosent meget eller ganske interessert. Tilsvarende for mennene var 12 prosent. Samme undersøkelse viser at interessen for helsestøtt kosthold aldri har vært høyere. Hele 63 prosent av befolkningen sier det er meget eller ganske viktig.
- MediaCom Insight undersøkelsen for Matmerk fra høsten 2019 viser at hele 58 prosent av befolkningen forventer å spise mer grønnsaker, 41 prosent mer frukt og 29 prosent mer bær i året som kommer.

Gitt betydningen forståelsen av forbrukerpreferanser har for utvalgets arbeid, valgte utvalget å få gjennomført en kvalitativ undersøkelse i form av utforskende dybdeintervjuer med 15 forbrukere. Gevinsten ved en slik tilnærming er at man får en dypere forståelse av bruk, vaner, drivere og barrierer omkring grøntprodukter. Formålet var å få et bedre grunnlag for å tenke kreativt rundt vekstmuligheter for sektoren.

Alle de intervjuede bor i Oslo-området, men har ulike spisevaner og besto av et utvalg av høyfrekvente, middelfrekvente og lavfrekvente brukere av frukt og grønt. De intervjuede var barn, unge voksne og eldre. To av deltakerne hadde også ikke-etnisk norsk bakgrunn.

Noen av de viktigste funnene var:

- De tradisjonelle måltidsstrukturene går litt i oppløsning. Mer mat spises utenom måltidene, og i flere av situasjonene spiser mange alene.
- Under intervjuene ble det identifisert 26 ulike spisesituasjoner der frukt og grønt kan være aktuelle. Å forstå hva som mentalt foregår hos den som er i situasjonen, kan gi nøkler som åpner opp for innovasjon. Det gjelder å forstå hva som er behovene, assosiasjonene og konkurrentene.
- Når en spiser alene, foretar en som regel beslutninger om enkle løsninger, og enkelhet blir en viktig faktor i valget. Dette bekreftes også i Norske Spisefakta 2018, som viser at hele 34,6 prosent av befolkningen legger vekt på rask og enkel tilberedning når de lager mat.
- Et klart funn i undersøkelsen, er at massekommunikasjon alene ikke vil kunne drive veksten. Det er for mange ulike forbrukergrupper og spisesituasjoner til at det er mulig. Man må forstå de ulike forbrukergruppene og spisesituasjonene for å kunne utnytte disse fullt ut.
- Interessen for et svakt miljøavtrykk er tydelig. Spesielt blant de unge assosieres grøntprodukter mer med renhet enn andre varer gjør. NB for plantevernmidler.

3.7 Rekruttering til grøntsektoren

Grøntsektoren har mange rekrutteringsutfordringer. Det mest alvorlige problemet er at den norske fagkompetansen gradvis forsvinner, fagmiljøene blir færre og mindre varierte, og dermed uthules også mulighetene for nyskaping og nytenking på norske premisser. Synlig tegn på rekrutteringsutfordringene finnes både i verdikjeden, i forskning og formidling, men også i matsektoren som sådan.

Over mange år har vi i Norge sett en utvikling der antallet produsenter i næringen har avtatt¹⁴. Dette skyldes i all hovedsak effektivisering i næringen.

¹⁴ Dette innebærer imidlertid ikke at det ikke kommer nye produsenter til. Hvert eneste år starter nye produsenter opp med grøntproduksjon. I tillegg kommer det nye eiere inn i eksisterende bedrifter.

I dag utdannes det svært få gartnere, på tross av at en rekke virksomheter har behov for kompetansen deres. Voksne elever (over 25 år) sikrer nå rekruttering til faget. Dersom den tradisjonelle gartnerinæringen i Norge (frukt, bær, grønnsaker, planteskole- og prydplanter) skal kunne utvikle seg, være bærekraftig og innovativ i møte med konkurransen fra utlandet, må sektoren ha ansatte med god kompetanse innenfor plantefag, produktutvikling og teknologi. I tillegg er det behov for kunnskap om regelverket knyttet til bl.a. plantehelse og miljø, som Mattilsynet, forvaltningen og varemottakene krever. Næringens behov for kompetanse og manglende rekruttering til gartnerfaget bidro til at det i 2014 til 2018 ble etablert et midlertidig 4-årig undervisningsløp med lærlingeordning i fire fylker, tilsvarende yrkesfag. Søknad om varig strukturerendring for gartnerfaget med læretid og fagbrev er godkjent av Utdanningsdirektoratet og

ligger til behandling hos Kunnskapsdepartementet. Ifølge Norsk Gartnerforbund er dette en utdanning næringen lenge har ønsket seg.

Mange som arbeider innen grøntnæringa tar ikke gartnerutdannelse, men ønsker å gå andre veier, via studiespesialisering, høyere utdanning i biologi, ulike linjer ved NMBU, eller høyskoler med biologi eller landbruk osv. Utvikling og status i utdanning og rekruttering er ytterligere beskrevet i faktavedlegget.

På innspillmøtet som utvalget arrangerte høsten 2019, tegnet Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU) et bilde av en studentrekruttering til grøntfagene som har vært i tilbakegang over flere år. Institutt for plantevitenskap ved NMBU har likevel per i dag forskning og utvikling innen alle vekstgruppene som grøntsektoren omfatter. Det er aktivitet rettet mot plantehelse, med vekt på bærekraftige og miljøvennlige løsninger, uten bruk av plantevernmidler. NMBU ivaretar utdanning av kandidater innenfor plantefag og bærekraftig matproduksjon på universitetsnivå. Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) og NOFIMA bidrar på spesifikke områder. NIBIO har flere ansatte stipendiater knyttet til forskingsprosjekter der graden tas på NMBU eller et av landets universiteter avhengig av geografisk plassering. Det er stor etterspørsel etter kandidatene, og antallet som uteksamineres er på langt nær nok til å dekke det store behovet for rekruttering i næringen.

Det har over lengre tid vært en svak rekruttering til studier i plantevitenskap ved NMBU. Det er nå en gledelig økning i søkningen til studieprogrammene. Det er per nå i underkant av 100 studenter som studerer plantevitenskap fordelt på 5 årskull. Det er også svært positivt at biologistudiet ved NMBU har en økende popularitet. Dette er et lukket studium med høye opptakskrav. Det er til sammen 160 studenter på dette studiet fordelt på fem år. En styrke i NMBUs utdanning er den tette koblingen til næringens behov, og til næringsrelevant forskning. Dette gir en forskningsbasert utdanning, og kandidater som er etterspurte. En god utdanning krever gode og oppdaterte laboratorier. Dette er en viktig erkjennelse for å sikre rekruttering og kvalitet og relevans i utdanning. Ekstern finansiering av forskningsprosjekter er nødvendig for å bygge og opprettholde gode laboratorier. På den måten sikres framtidig kunnskapsgrunnlag, kompetanse og rekruttering til sektoren.

Rekruttering av forskere som både har god faglig bakgrunn innen hagebruk og har kjennskap til norsk hagebruksnæring, er imidlertid svært vanskelig. Dette er fordi det fremdeles er for få kandidater utdannet fra norske universitet og høyskoler. Forskningsinstituttene, slik som NIBIO, rekrutterer i dag stort sett forskere med PhD fra utenlandske universitet. Disse har ofte solid faglig bakgrunn og relevant utdanning. Et økende antall av både utenlandske og norske studenter har nå bakgrunn fra grunnforskning og mangler derfor erfaring fra anvendt forskning og samarbeid med næringen. Forståelsen for faglige behov i grøntnæringa kan etter hvert bli en utfordring.

Stiftelsen «Årets kokk» presenterte for grøntutvalget en annen rekrutteringsutfordring som vil berøre grøntsektoren på litt lengre sikt: Kokkefaget sliter med rekrutteringen, til tross for den internasjonale

posisjonen norske kokker har skapt seg. Foredragsholderen beskrev kokkenes nøkkelrolle i et kunnskapssystem som vil være avgjørende for å inspirere til økt innovativ bruk av norske grøntprodukter. Hvordan vil situasjonen bli dersom norske ungdommer ikke lenger vil jobbe som kokker? Hva om gjennomsnittskokken i 2035 ikke er norsk?

3.8 Bærekraft, klima og miljø

Bærekraftbegrepet kom for fullt inn i den internasjonale politikken med Brundtlandkommisjonen. I rapporten *Vår felles framtid (Our Common Future)* ble de økonomiske, sosiale og miljømessige dimensjonene koblet sammen som en forutsetning for en forsvarlig, bærekraftig utvikling. I regi av FN er dette rammeverket siden videreutviklet til 17 bærekraftmål. Parisavtalen og annet internasjonalt samarbeid for å redusere klimautslippene, bygger på samme overordnede perspektiv.

For grøntnæringen har bærekraftperspektivet kommet i etapper. Søkelyset på den økonomiske siden har selvsagt vært til stede bestandig, og norsk landbrukspolitikk har hatt en sosial dimensjon i lang tid, jf. mål om levende bygder og bosetning i distriktene. En viktig del av sosial bærekraft er å skape arbeidsplasser av god kvalitet. I dag har grøntnæringen en særlig utfordring knyttet til det store behovet for sesongarbeidskraft.

Den miljømessige dimensjonen ved bærekraft fikk økt oppmerksomhet på 80-tallet, da forurensning til vann av næringsstoffer, erosjon og plantevernmidler opptok stadig flere.

Tilnærmingen i dag er at man ønsker å redusere de negative effektene av gårds- og gartneridrift og intensivere de positive effektene driften har på biodiversitet, distriktsbosetting, kulturlandskap, ren luft og vann. Oppmerksomheten om utfordringer knyttet til energiforbruk og klimaavtrykk, har for grøntnæringens vedkommende først og fremst vokst fram de senere årene. Interessen har foreløpig kulminert med framleggelsen av Klimakur-rapporten¹⁵, som også skisserer tiltak i jordbruket med sikte på å redusere sektorens utslipp av klimagasser.

Miljøutfordringene i jordbruket har vært tema i jordbruksoppgjøret i mange år, jf. regionalt miljøprogram, tilskudd til drenering og satsing på fornybar energi, for å nevne noen virkemidler. Sentral i den videre satsingen er intensjonsavtalen om klima¹⁶ som Bondelaget og Småbrukarlaget inngikk med staten våren 2019.

3.8.1 Forurensning og avrenning

En annen utfordring med intensiv planteproduksjon er avrenning av næringsstoffer til vassdrag. Effekten av avrenning har vært kartlagt siden tidlig på 90-tallet, og det er godt dokumentert at forurensning fra landbruksarealer utgjør en betydelig miljørisiko.

Endret dyrkingspraksis kan bidra til redusert avrenning og forurensning. Eksempler på faktorer som kan bidra positivt er redusert høstpløying, delt gjødsling, økt bruk av grasdekte soner og belter i dråg og mot åpent vann, vedlikehold av eksisterende dreneringsløsninger og flomvern. Med et stadig mer ustabil vær, og periodevis store nedbørsmengder, øker behovet for tiltak.

Plantevernmidler

Grøntnæringen er helt avhengig av en rekke plantevernmidler til bekjempelse av skadedyr, sykdom og ugras, men bruk av plantevernmidler kan medføre risiko for negative helse- og miljøeffekter. Det har derfor vært arbeidet systematisk over mange år med å redusere bruk av og risiko ved bruk av plantevernmidler, blant annet gjennom handlingsplaner og regelverk. Grøntnæringen har over mange år arbeidet aktivt med integrert plantevern¹⁷, der en har søkt å optimalisere vekstforhold og utnytte biologisk bekjemping. Forskrift om plantevernmidler stiller krav om at brukere av yrkespreparater skal sette seg inn i og benytte integrert plantevern. Det er et krav at ikke-kjemiske metoder skal være vurdert før det er tillatt å bruke

¹⁵ Miljødirektoratet (2020) Klimakur 2030. Tiltak og virkemidler mot 2030. Tilgjengelig fra: <https://www.miljodirektoratet.no/globalassets/publikasjoner/m1625/m1625.pdf>.

¹⁶ Regjeringen (2019) Intensjonsavtale mellom jordbruket og regjeringen om reduserte klimautslipp og økt opptak av karbon fra jordbruket for perioden 2021-2030. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/ada13c3d769a4c64a0784d0579c092f4/klimaavtale-i-jordbruket.pdf>.

¹⁷ Landbruks- og matdepartementet (2015) Forskrift om plantevernmidler. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2015-05-06-455>. Forskriften slår fast at all bruk av kjemiske plantevernmidler krever en integrert tilnærming.

kjemiske. Integrert plantevern er slik sett minimumsnorm i dag, og «integrert» brukes ikke som merking av produktene. For flere planteskadegjørere innenfor grøntområdet er tilgangen på plantevernmidler svært begrenset. Det har ført til utstrakt bruk av alternative metoder som dekking med insektnett mot insekter, falske såbed og ugraskamp med små doser kjemiske stoffer kombinert med radrensing og luking.

Det er likevel store utfordringer med mange planteskadegjørere som per i dag ikke kan løses uten kjemiske og biologiske midler. For få preparater gir fare for utvikling av resistens og ytterligere forsterking av utfordringene. Det er en klar tendens til at det blir færre kjemiske plantevernmidler i hele EU. Norge har implementert EUs regelverk for godkjenning av plantevernmidler. Risiko for negative miljøeffekter fra bruk av kjemiske plantevernmidler kan imidlertid variere avhengig av naturgitte forhold. Bruken av et kjemisk middel kan derfor medføre ulik miljørisiko i ulike land. Dette er en av årsakene til at det kan være ulike midler tilgjengelig i ulike land. Norge er generelt et lite marked for omsetning av plantevernmidler, med høye godkjenningskostnader, og flere av grøntproduksjonene er små. Flere preparater er ikke tilgjengelige i Norge, fordi plantevernfirmaene velger ikke å søke godkjenning i landet blant annet på grunn av mer omfattende dokumentasjonskrav og liten mulighet til fortjeneste. Dette oppleves i dag som en konkurranseuleppe blant primærprodusentene og kan gjøre det mer krevende å bevare Norge sin status som et land med god plantehelse.

Robotteknologi og presisjonssprøyting er på rask vei inn i grøntnæringen. Det vil i enkelte tilfelle kunne

redusere bruk av plantevernmidler med opptil 95 prosent ved at det sprøytes kun på de feltene av jorden som har ugras, eller bare sprøytes direkte på ugrasplantene, uten å treffe kulturplantene. Det er en stor økonomisk gevinst for produsentene at bruken kan reduseres og begrenses kun til felter det er helt nødvendig. Samtidig er det en gevinst for miljøet.

Det er dessverre ingen institusjon i Norge som i dag er godkjent for å gjøre feltforsøk og laboratorieanalyser for restanalyser på de store kulturene (f.eks. frukt). Inntil nylig har det vært bare Norge som har krevd egen godkjenning for plantevernmidler ved dyrking i tunnel. Sverige har nettopp innført samme krav, og det forventes at dette kommer i resten av Norden. Det er derfor

svært lite restdata tilgjengelig for tunneldyrking, og det må derfor opparbeides kunnskap om dette.

Import og plantehelse

Import utgjør en stor risiko for innførsel av skadegjørere, sykdom og fremmede organismer og er et veldig stort og viktig tema for produsentene.

For planteskolene er regelverket om fremmede organismer et stort problem, da Miljødirektoratet bruker artene fra de høye risikokategoriene i Artsdatabankens risikovurderinger. Artsdatabankens metodikk er under utvikling og endres betraktelig hvert femte år. Resultatene gir derfor stor grad av uforutsigbarhet for produksjoner som har lang produksjonstid.

3.8.2 Klimagassutslipp

Grøntnæringen benytter større mengder mineralgjødning per dekar enn resten av jordbruket. Dette kan gjøre lystgassutslipp til en større utfordring for denne sektoren enn øvrig planteproduksjon. Utslipp per arealenhet påvirkes av flere faktorer, som jordstruktur, drenering, karbonlagring, næringstilgang, næringskilde (mineralgjødning, husdyrgjødsel, nitrogenfikserende planter) mm.

Det er sterk sammenheng mellom dyrkingsforhold for plantene og størrelse på avlingen. Gode dyrkingsforhold gir best økonomi for produsent, og samtidig minst klimautslipp per produsert enhet.

Det er økende kunnskap og interesse blant produsentene for å bedre jordhelsen og bygge opp banken av karbon i jorda. Bruk av ulike fangvekster og plantedekke i så lange perioder av året som mulig er et ledd i dette. Det økologiske produksjonsmiljøet har gått foran i denne utviklingen, og vi ser nå stor interesse i alle miljøer.

3.8.3 Energiøkonomisering i grøntnæringen

Veksthus

Innenfor veksthus har det skjedd en revolusjon i energibruken de siste årene. Energikostnader utgjør 25 til 40 prosent av de totale kostnadene i bedriftene. Norsk Gartnerforbund sitt langsiktige energirådgivningsarbeid har gitt både økonomisk og klimamessig positive resultater for veksthusnæringen. Investeringsstøtte gjennom ordninger i Enova og Innovasjon Norge har bidratt til at mange veksthusbedrifter har investert i ny energiteknologi. Norske veksthusprodusenter har siden 1980-tallet vært langt framme, også på verdensbasis, i å investere i ny teknologi, initiert av forskning- og teknologimiljøene. Et eksempel er bruk av vekstlys i helårsproduksjon av pryddplanter. Resultater av dette arbeidet ser vi tydelig i Statistisk sentralbyrå sin hagebrukstelling 2019¹⁸. Veksthusnæringen har redusert CO₂-utslipp med 58 prosent siden 1999.

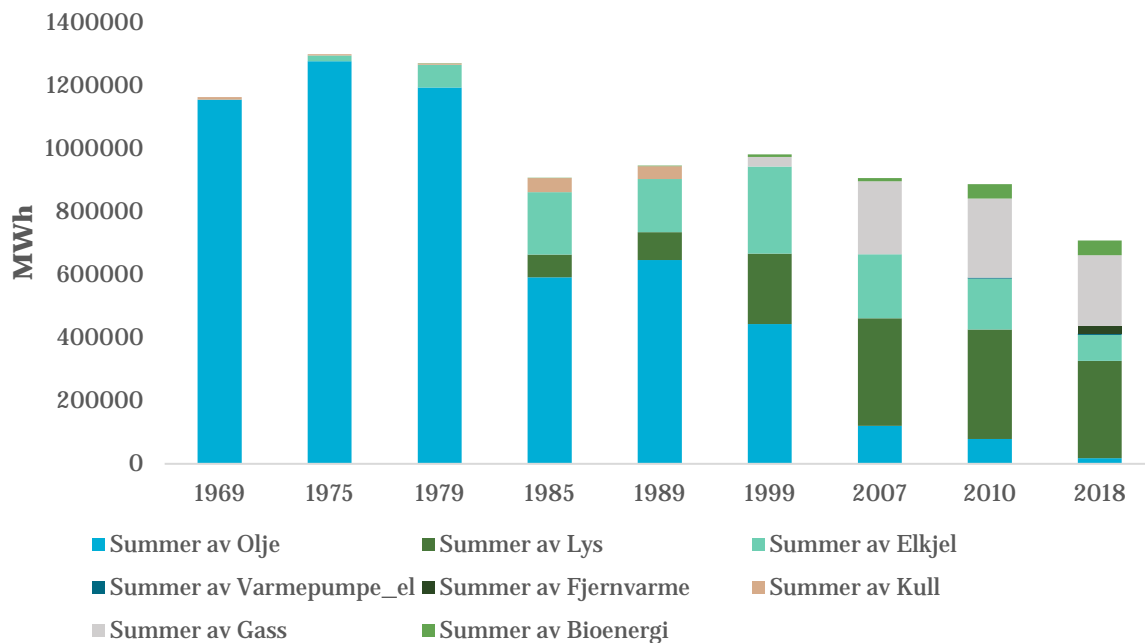
Helårsproduksjon av tomater og agurker som blir dyrket med lys i norske veksthus er mer klimavennlige enn importerte tomater og agurker fra Nederland og Spania. Dette viser nye tall fra Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO). Nye livsløpsanalyser endrer helt tidligere tall for klimaavtrykk. For

produksjoner i veksthus er redusert energiforbruk og valg av alternative energikilder avgjørende for å redusere CO₂-utslipp, øke produksjon og produksjonsperiode og bedre produsentøkonomien. Det har skjedd svært store fremskritt de siste årene med å redusere klimaavtrykket per kg produsert grønnsak og pryddplante, med forbedrede energiløsninger og klimastyringsystemer basert på forskning og innovasjon (figur 6).

Her i landet er lys den største minimumsfaktoren for produksjon. NIBIO Særheim opplyser at ved å tilføre mer lys 16 til 20 timer i døgnet, har en klart å tre- til firedoble avlingen. Avlingene har økt langt mer enn energiforbruket, slik at energiforbruket per kilo tomat og agurk har gått ned med 40 prosent. Elektrisitet fra hovedsakelig fornybar vannkraft kombinert med lys i lange dager, er nøkkelen til at klimaavtrykket per kilo tomat og agurk går kraftig ned.

Et kontinuerlig arbeid for forbedringer fordrer at trykket på rådgivning, forskning, innovasjon og mulige støtteordninger blir holdt oppe.

¹⁸ SSB (2019) *Hagebruksundersøkelsen*.

Figur 6: Energiforbruk og energikilder i norsk veksthusnæring, 1969 til 2018, MWh

Kilde: Hagebruksundersøkelsen 2019, SSB

Lagring

Kunnskap om lagringstemperatur og luftfuktighet er viktig for å opprettholde kvalitet og redusere svinn. Innen lagring av friske planteprodukter utvikles det stadig ny teknologi for å optimalisere lagringsforholdene. Ved bruk av sensorer og automatiske styringsystemer er det enklere å holde jevn temperatur internt på lageret også ved langtidslagring. Dette er meget viktig for å redusere svinn på produktene.

Klimaendringene peker i retning av høyere gjennomsnittstemperatur og større temperaturvariasjoner utendørs gjennom lagringssesongen. Disse forholdene gjør at mange eldre lager må bygges om fra utelukkende å være basert på kjøling med uteluft til å ha egne kjøleanlegg i tillegg. Denne endringen, som er helt nødvendig for å kunne levere norske produkter i en lengre sesong, vil kreve mer energi enn tidligere. Samtidig vil svinn på produktene bli vesentlig redusert. Selv om temperaturen i Norge kommer til å stige som følge av klimaendringene, vil vi likevel fortsatt ha lavere utetemperaturer enn land sørøver i Europa. Temperatur på utelufta ved høsting er viktig for hvor mye produktene må kjøles ned for å oppnå ønsket lagertemperatur. Videre er det fjerning av åndingsvarme som gir størst energiforbruk ved kjølelagring.

3.8.4 Plast

Landbruket bruker plast til ulike formål i produksjonen, f.eks. fiberduk, insektnett, plastdekking i tidligproduksjon, dryppvanning, dyrking i tunell og emballering. Bruken er avgjørende for effektiv produksjon. Grøntsektoren er en storforbruker av plast, som kan være en miljømessig utfordring. Det har derfor vært arbeidet målrettet for å etablere gode ordninger for mottak av plast til gjenvinning. Grønt Punkt Norge drifter selskapet Plastretur, som har ansvaret for innsamling av plastemballasje. Det er i dag mer enn 100 innsamlere som er tilsluttet ordningen med landbruksplast. Produsentene betaler en avgift ved kjøp av plastemballasje som finansierer ordningen, slik at det er gratis å levere landbruksplast til returpunktene. Dette er en meget effektiv ordning, og gjenvinningsgraden for landbruksplast er hele 85,6 prosent, ifølge tall fra Grønt Punkt.

Ordningen er imidlertid under press. Fallende etterspørsel etter plast i verdensmarkedet gjør at plast hopper seg opp i verdikjeden. I tillegg er landbruksplast ikke lenger en del av emballasjeforskriften og må derfor bære kostnadene sine selv. I enkelte områder av landet har man problemer med at innsamlere ikke finner økonomi i å samle inn plast. I sum fører dette til at mye plast hopper seg opp på gårdsbruk. For å opprettholde god gjenvinningsgrad er det behov for å videreutvikle ordningen, slik at den fungerer godt i hele landet.

3.9 Tilgang på sesongarbeidskraft

Tilgang på utenlandsk sesongarbeidskraft har blitt nødvendig i norsk landbruk, og da særlig i enkelte produksjoner som potet-, bær- og grønnsaker. Arbeidskraftbehovet er stort i sesongen, og tilgangen på norsk arbeidskraft er begrenset. Også innen veksthusproduksjon med både grønnsaker og pryddplanter er det arbeidsintensive sesonger og behov for mange ansatte. Regelverket omkring utenlandsk arbeidskraft er komplekst og forvaltes av en rekke offentlige etater. Arbeidsgivere i landbruket har gjennom årene opplevd en del uklarheter i forhold til forvaltningen, og det er krevende å

holde seg oppdatert om det til enhver tid gjeldende regelverket. Det er viktig at regelverket legger til rette for fleksible avtaler samtidig som man sikrer god ivaretagelse av de ansattes rettigheter etter norsk lov.

I de senere årene har gebyrene for å søke om oppholdstillatelse for sesongarbeidskraft fra områder utenfor EU/EØS økt betraktelig. Fra 2012 til 2020 har gebyret økt fra kr 1 100 til kr 6 300 pr person. Dette gjelder også ved fornyelse av oppholdstillatelsen. Ofte betaler produsenten gebyret for sine sesongarbeidere, og i intensive produksjoner, der det er behov for mange ansatte, kan kostnaden bli betydelig.

4 Ambisjoner mot 2035, trender, barrierer og muligheter

Innledning

Utvalget har innhentet oppdaterte fakta om næringen, mottatt innspill og vurderinger fra en rekke eksterne aktører og fått gjennomført en kvalitativ forbrukerundersøkelse. Med dette som bakgrunn har utvalget utformet *scenarier (framtidsbilder)* som viser noen grunnleggende veivalg sett i et 15-årsperspektiv (2035).

Utvalget har benyttet scenariene til å komme fram til en tydeligere felles forståelse av det store bildet for grøntsektoren og til å tenke langsiktig om ambisjonene for denne sektoren. Scenariene har tydeliggjort de strategiske overveielserne som må gjøres om man ønsker at grøntsektoren skal sikte mot en langt større norskandel de neste 15 årene. Som et ledd i arbeidet har utvalget diskutert hva en varig større norskandel krever av næringen og myndighetene, og hvor ambisjonsnivået for sektoren bør ligge. Det springende punkt har vært behovet for en felles *retning*: Hvor bør grøntsektoren som helhet være i 2035?

I et framtidsperspektiv (2035) står det klart at mye vil kunne endre seg for grøntsektoren, så vel økonomisk og markedsmessig som teknologisk og faglig. I en slik situasjon gir ikke prognoser og framskrivninger tilstrekkelig veiledning. Analysen må ta høyde for at utviklingen er usikker, og diskusjonen må rettes inn mot *fellesnevnerne* for grøntsektoren. Det betyr at det er behov for langsiktig, strategisk tenkning på vegne av hele grøntsektoren.

Grøntutvalgets scenarier er verktøy for å forstå hva den grunnleggende usikkerheten handler om og for å peile inn de avgjørende veivalgene som må til for å oppnå en varig større norskandel, gjennomgripende innovasjon og genuint bærekraftig vekst i norsk grøntsektor.

Scenariene for grøntutvalget representerer *mulige* snarere enn *ønskelige* framtider (utfall). Det mulige kan selvfølgelig inneholde elementer av det ønskelige, og enkelte scenarier er alt i alt mer ønskelige enn andre. Poenget er at det er klokt å fordype seg i flere mulige utfall. Man må se for seg hvordan virkeligheten faktisk *kan* bli, før man begynner å utforme planer og strategier. Grøntutvalgets scenarier og anbefalinger bygger på en analyse av de tunge trendene og viktige usikkerhetsfaktorene som kan antas å påvirke grøntsektoren mest.

Scenariene får fram *alternativer* - de er ikke endelige konklusjoner eller anbefalinger. I utformingen av anbefalinger er det viktig å trekke lærdom av alle scenarier.

Overordnet ambisjonsnivå

Utvalgets ambisjon for totalmarkedet fram mot 2035 er «fem om dagen», jf. det eksisterende myndighetsmålet om fem porsjoner grønnsaker, frukt og bær per dag. Overført på hele sektoren gir dette en vekstambisjon på 75 prosent. Samtidig følger det av mandatet at norskandelen skal vokse. Utvalget mener at en vekstambisjon for norskandelen skal være 50 prosents økning.

Utvalget har konkludert med at hverken en vekst i totalmarkedet eller en vekst i norskandel vil komme av seg selv. Det er sterke drivkrefter både innenfor og utenfor sektoren som vil ha stor betydning for handlingsrommet i et langsiktig perspektiv, noe som omtales i kapittel 5. Utvalget har brukt tid på å forstå de grunnleggende veivalgene grøntsektoren må ta om ambisjonene skal realiseres. Utviklingen i sektoren de siste tiårene har i hovedsak fokusert på å forbedre produktiviteten, selv om det også finnes flere eksempler på differensiering.

En sentral erkjennelse for utvalget er at for å virkeliggjøre ambisjonene, er det nødvendig å

forskyve tyngdepunktet fra produktivetsforbedringer (investere i maskiner, plantemateriale med bedre ytelse osv.) til *utvikling av norsk kvalitet og særpreg*. Forskyvningen i tyngdepunkt ble konkretisert på denne måten: *70 prosent norsk kvalitet og særpreg, 30 prosent produktivitet*.

En slik forskyvning og prioritering betyr vel og merke ikke at produktiviteten skal forsømmes. Å utvikle produktiviteten i norsk grøntbransje vil fortsatt være viktig. Produktiviteten må holde tritt med utviklingen i andre land. Kjernepunktet er at veksten i norskandelen må skapes gjennom etterspørselsdrevet innovasjon og mangfold i tilbudet, basert på innsikt i hva norske forbrukere ønsker seg og kan komme til å ønske seg.

Veivalg

Scenariene viser betydningen av å avklare grunnleggende prioriteringer i tide. Det kan tenkes forløp som både er heldige og uheldige, med veivalg og konsekvenser som har stor rekkevidde og som kan låse den videre utviklingen. Ved å beskrive flere mulige framtidene på en åpen måte, kan vi lettere forholde oss til usikkerheten i utviklingen og samtidig fastholde hva som er av avgjørende betydning for grøntsektoren som helhet i et langt tidsperspektiv. Informasjons- og markedsføringskampanjer er nødvendig, men ikke tilstrekkelig for å komme opp på et nytt nivå («Synkende norskandel»). Produktivitet gjennom effektivisering vil i seg selv heller ikke gi norsk grøntsektor fortrinn som er sterke eller varige nok («Produktivtetsfokusert utvikling»); det vil være maktpåliggende å satse på norsk kvalitet og særpreg («Krevende kvalitet»). Utvalgets ambisjon er en sterk satsing på norsk særpreg og kvalitet. Dette vil også være avhengig av koordinert innsats og samarbeid, samt *endringer i rammebetingelsene* (noe scenariet «Økt forbruk og mer norsk» fanger opp).

I figur 7 gjengis de ulike scenariene utvalget har arbeidet med.

Scenarier			
Synkende norskandel «Business as usual» Norsk grønt taper markedsandeler	Produktivtetsfokusert utvikling Økt konkurranse på pris Kortsiktig gevinst for noen, ikke bærekraftig	Krevende kvalitet Konkurranse på klar norskpreferanse Grunnlag for langsiktig vekst, men ikke nok	Økt forbruk og mer norsk Mobilisering – samlet næring «Fra mitt til vårt» Bærekraftig vekst
<ul style="list-style-type: none"> • Importvernet blir stadig svakere. • Pris fortsatt viktigst • Grossister og importører bestemmer (informasjonskampanjer) 	<ul style="list-style-type: none"> • Produktivitet og effektivisering • Sentralisert produksjon • Lemping på miljø- og kvalitetskrav • Økt bruk av plantevernmidler 	<ul style="list-style-type: none"> • Norsk kvalitet og særpreg • Differensiert jordbruk, flere små • Tøffe krav til kvalitet og kompetanse • Omfattende investeringer 	<ul style="list-style-type: none"> • Ny samhandling • Nye rammebetingelser (klima, salgssledd mv.)

Figur 7: Scenariene utvalget har tatt utgangspunkt i

Som man ser, representerer scenariene *mulige* framtidene, med suksessivt mer ambisiøse og krevende utfall. Hvilke tunge trender, usikkerhetsfaktorer og hindringer som kan gjøre at man ikke lykkes i å realisere ambisjonene, drøftes i større detalj senere. Der drøftes også andre veivalg som sektoren står foran, og konsekvenser som disse valgene kan ha, deriblant å trekke frem en del interessante muligheter som vil kunne øke norsk grøntsektors konkurransekraft og styrke grøntsektorens profil i samfunnet og markedet.

Utvalget har lagt vekt på å identifisere utpregede fortrinn som norsk grøntsektor enten har eller kan opparbeide seg, og som bransjen kan utnytte videre. I forlengelsen vil vi drøfte noen særtrekk ved den norske grøntsektoren som fremstår som barrierer for å realisere målbildet vi har beskrevet.

Grøntsektoren har flere viktige samarbeidsprosjekter, som er en styrke med hensyn til å nå målene for sektoren. Utvalget mener imidlertid at det er rom for flere konkrete og forpliktende samarbeidsløsninger, og at de kan bidra til å overkomme barrierer som har betydning for temaområdene som er nevnt under.

4.1 Markedet, salgskanaler, og forbrukerens forhold til matproduksjon

Det knytter seg usikkerhet til den demografiske utviklingen sett i et 15-års perspektiv. Med utgangspunkt i SSB sine prognoser for befolkningsutviklingen, vil Norge i 2035 kunne ha en større befolkning, men en lavere årlig befolkningsvekst: Situasjonen vil være kjennetegnet ved færre fødte barn, flere eldre som lever lengre og flere innbyggere som har en annen etnisk og kulturell bakgrunn. Befolkningsutviklingen i Norge og resten av Europa kan bli påvirket av nye flyktning- og migrantkriser. Mye tyder på at sentraliseringen og urbaniseringen vil fortsette. En mulig konsekvens er at vi får en befolkning med et fjernere forhold til, og mindre kunnskap om, matproduksjon og landbruk enn hva vi har i dag. Flere nordmenn kan få et

fremmedgjort forhold til norsk matproduksjon. Nye generasjoner med en sterkere bevissthet om klima, helse og sunnhet kan imidlertid tenkes å innta en mer positiv holdning til deler av norsk landbruk og tradisjonell norsk landbrukspolitikk, dersom det tjener klimasaken og egen helse, men det motsatte kan også skje.

Forbrukeren har i dag tilgang til frukt og grønt primært gjennom to salgskanaler: Fysiske butikker og serveringsbransjen (både offentlig og privat). Norske forbrukere konsumerer stadig mer mat og drikke utenfor hjemmet. Det har vært en dramatisk vekst i samlet café-, kantine-, restaurant- og kioskomsetning de siste 10 årene. Kanalen er meget attraktiv for både produsenter og handelsaktører. Dette bildet forsterkes ytterligere av et stort offentlig innkjøp av dagligvareprodukter til for eksempel sykehus, øvrige helseinstitusjoner og til Forsvaret. Gitt en utvikling med en aldrende befolkning, med flere som ønsker å spise måltider utenfor hjemmet, på kantiner og restauranter, mener utvalget at det er sannsynlig at serveringsbransjen vil erobre markedsandeler fra butikkomsetningen. Over tid vil servering og salg fra gårder også kunne øke. Internetthandel har tatt store andeler i produktgrupper som klær, sportsutstyr og elektronikk, men ennå har netthandelen en relativt liten andel av grøntmarkedet. Ifølge europeiske prognoser vil det ta tid før netthandelen får et større omfang, og forbrukerens innkjøp av frukt, grønnsaker og planteskole- og pryddplanter vil primært skje i fysiske butikker¹⁹. Antakelig er logistikk-kostnadene for høye og holdbarheten for kort. Utviklingen av systemer basert på kunstig intelligens (AI), vil kunne endre bildet.

Muligheter

Ekspert på norske forbrukere: På bakgrunn av diskusjonene om scenarier og ønsket mål bilde konkluderte utvalget med at bransjens største potensial ligger i å satse på diversifisering og en mer systematisk utnyttelse av fortrinn knyttet til norsk særpreg. Arbeidet som er gjort med sider de senere årene er et godt eksempel på differensiering med utgangspunkt i lokal egenart og tradisjon. Imidlertid er mesteparten av potensialet i markedet ennå ikke identifisert eller hentet ut. Skal sektoren oppnå vedvarende større vekst, må aktørene sammen bli best på å forstå norske forbrukere og innkjøpere, utforske hva norsk preferanse består i for ulike produkter, prosesser og tjenester, og utnytte kunnskapen i innovasjon, forskning og markedsføring. Målet på lang sikt er at norske produkter vil bli foretrukket av innkjøperne, fordi produktene møter forbrukerens behov og verdikjedens mulighet for vekst.

Barrierer

Forbrukerkunnskap: En årsak til at det ikke har vokst frem en sterk diversifisering av produkter i grøntsektoren er sannsynligvis at kunnskapen om forbrukeren ikke deles godt nok blant aktørene i verdikjeden. Aktører som forvalter innsikt i forbrukerens vaner og behov og som har ansvar for markedsutvikling, opptrer delvis spredt og delvis ukoordinert. Innsatsen som den enkelte aktør legger ned, kan være utilstrekkelig for å nå målene om økt vekst. Dette gjør at beslutninger, vurderinger og markedsinitiativer lett får et fragmentert preg. Aktørene forholder seg ikke til et felles trendbilde, eller en felles forståelse av de dypere drivkreftene, og innsikten i forbrukernes atferd og preferanser blir i begrenset grad tilbakekoblet og utnyttet i verdikjeden. Det mangler oppdaterte analyser om forbrukerpreferanser som er tilgjengelig for alle aktører, og det finnes foreløpig ikke noe felles syn på hvilke faktorer som bidrar til å gi norske produkter et særpreg. Mange aktører oppfatter at det er for lite kunnskap, og mangel på en felles forståelse av forbrukeren er antakelig den største barrieren som står i veien for å videreutvikle markedet for norske grøntprodukter.

Avsetning i markedet: Dagligvarebransjen i Norge er preget av et fåtall store aktører både i produsent-, grossist- og detaljistledet. I tillegg er konsentrasjonen innenfor serveringsmarkedet meget sterk. Antallet alternative grossister for innkjøpere i serveringskanalen skiller seg kraftig fra andre europeiske markeder. Konsentrasjonen av markedsandeler er meget høy. Til tross for at myndighetenes har rettet betydelig

¹⁹ Fruit Logistica (2020) *Trend Report 2020*.

oppmerksomhet mot konkurransesituasjonen, har markedsandelene for de største norske dagligvarekjedene vokst. Det innebærer at et meget begrenset antall beslutningspunkter avgjør hvorvidt norsk frukt, grønt, og bearbejdede produkter skal få mer plass og oppmerksomhet i norske dagligvarebutikker, i kantiner eller på hotellenes menyplaner. Situasjonen er tilsvarende for prydplanter i dagligvarebutikker.

Stordriftsgevinstene er særlig knyttet til innkjøp av store volumer av standardiserte varer og effektiv distribusjon. I et slikt bilde er store produsenter av frukt og grønt å foretrekke framfor små. I motsetning til hva bildet er for frukt og grønnsaker, må produsenter av planteskole- og prydplanter ha et mangfold av kulturer og rask omstillingsevne for å kunne konkurrere med importvarer. Utvalgets vurdering er at denne maktkonsentrasjonen i noen grad kan være en barriere for diversifisering. På den andre siden har de store aktørene en gjennomføringsevne som kan bli til en betydelig mulighet dersom de ønsker endringer.

Utvalget har i sine diskusjoner derfor vært opptatt av at det må skapes økt etterspørsel etter norske grøntprodukter hos forbruker, men også at det i stor grad må skje endringer hos relevante aktører i de ulike kanalene. Etterspørselen må basere seg på leverandørenes dype forståelse av den norske forbrukeren, og dermed på kvalitetsprodukter og innovative løsninger som møter forbrukerens behov. Utvalget har hatt sin oppmerksomhet spesielt rettet mot det store offentlige innkjøpet av dagligvareprodukter, for eksempel til sykehus, øvrige helseinstitusjoner og til Forsvaret. Myndighetene har et ansvar for å forstå behovene til innkjøpere i denne sektoren og for å bidra til at forbruket av norske grøntprodukter øker.

Prisutvikling: Aktørene i verdikjeden for grønt opplever et sterkt prisfokus. Grøntsektoren har betydelig konkurranse fra import, og importprisene er i mange tilfeller retningsgivende for prisene i det norske markedet. Dette gjelder hele sektoren, men enda mer for planteskole- og prydplanter enn for de spiselige produktene. Dersom prisene i Norge stiger mer enn prisene på importert vare, vil dette i kombinasjon med at tollsatsene ikke kan økes ut over WTO-forpliktelsene kunne føre til at importvernet svekkes.

WTO-avtalen gir viktige rammer for utformingen av virkemidlene i jordbrukspolitikken, inkludert øvre grenser for tollsatter. De øvre grensene for tollsatsene ligger fast inntil medlemslandene i WTO eventuelt blir enige om nye forpliktelser. Norge vil trolig også inngå nye frihandelsavtaler. Den reelle verdien av importvernet ser i dag ut til å være synkende. En av konsekvensene av et stadig svakere importvern er at norsk grøntsektor blir enda mer konkurranseutsatt og sårbar. Over tid har økende prisforskjell mellom norsk og importert vare redusert vernet i kronetollen. For enkelte varer har det oppstått utfordringer som følge av produktutvikling og innovasjon, der nye og dyrere varianter av varen kommer inn på samme tollvarenummer som produkter med lavere enhetsverdi. For disse varene gir kronetoll mindre vern. Et eksempel på dette er tomater, der spesialtomater fortolles på samme tollvarenummer som store, runde tomater. Dette er en utfordring som vil kunne tilta med økt produktutvikling og produkt differensiering. Selv tilsynelatende små endringer av en vare kan føre til at varen klassifiseres på et annet tollvarenummer uten importvern. En slik justering og omklassifisering kan være en del av en naturlig teknologisk utvikling og et uttrykk for innovasjon, men kan også være et bevisst grep for å kunne selge varer billigere.

Importvernet for grøntprodukter gir svak beskyttelse for norsk produksjon. Dagligvarekjedene kan enkelt bytte mellom kjøp av norske og importerte produkter, og kjedene benytter seg i ulik grad av denne fleksibiliteten. Mange innkjøpsavtaler gir produsentene salgsmulighet, og kjedene kjøpsrett, men ikke kjøpsplikt. Det innebærer at produsenter og kjeder i stor grad kan bistå hverandre ved over- eller underproduksjon. Usikkerhet knyttet til avsetning, samt vektlegging av pris, gjør produsentene mer risikoaverse og mer opptatt av effektivisering framfor innovering. Disse faktorene har trolig vært medvirkende til at mange har prioritert å ta i bruk kjente produksjonsmetoder og teknologi, fremfor diversifisering og innovasjon.

Grøntnæringens konkurransekraft svekkes dersom forbrukere ensidig vektlegger pris fremfor andre kvaliteter ved produktene, eller kvalitet uten økt betalingsvillighet. Næringen ser på et svakt tollvern som en av barrierene for å utvide norsk sesong, fordi det er krevende å konkurrere på tider av året når importprisene er lave og det ikke er tollvern. Det er derfor viktig med andre elementer som gir preferanse for norske varer; at forbruker foretrekker norske grøntprodukter.

4.2 Bærekraft, helse, klima og miljø

Sett i et 15-årsperspektiv er klima og miljø trolig den viktigste endringskraften for norsk landbruk og grøntsektoren. For det første er endringene i klima og miljø allerede i gang, og landbruket i Norge og verden for øvrig har bare så vidt begynt å ta innover seg hva de betyr på lang sikt. For det annet påvirker klima og miljø andre sektorer og interesser som har betydning for landbruket. Virkningene er både forutsigbare og uforutsigbare. Klima og miljø vil sette mye av dagsordenen for landbruket og grøntsektoren i årene fremover.

På den ene siden påvirker et røffere klima dyrkingen av grønnsaker og annet grønt negativt. På den annen side kan temperaturøkningen innebære noen helt nye muligheter. Det vil bli stilt strengere miljøkrav til produsenter og omsetningsleddet, og det blir nødvendig å kunne dokumentere bærekraft og ren produksjon på en presis, troverdig måte. Den sterkere betoningen av både helse (sunnhet) og klima (bærekraft) i samfunnet og markedet innebærer at det vil komme krav om økt transparens i produksjonen. Endringene medfører også et større behov for å kunne ta i bruk ny avansert miljøteknologi, noe som får konsekvenser for kompetansen og investeringene i grøntsektoren i fremtiden.

Klimaendringene er allerede følbare, både i Norge og verden for øvrig. Endringene har i mange henseender kommet så langt at de ikke lar seg reversere. I årene fremover må vi bl.a. regne med økt forekomst av tørke, flom, skred og jorderosjon. Hvordan og i hvilket tempo endringene nærmere bestemt vil slå ut for norsk landbruk og grøntsektor, er beheftet med stor usikkerhet. Klimatilpasning og skadebegrensning får stigende betydning.

Femten år frem i tid vil mange bransjer trolig ha kommet et godt stykke på vei i å tilpasse seg strengere utslippskrav. Hvor mye Norge og resten

av Europa vil ha oppnådd i bestrebelsene på å oppnå klimanøytralitet, er uklart, men det er liten tvil om at ikke-kvotepliktig sektor, inkl. landbruket, vil oppleve et økende press for å bidra til klimakutt. Vannforskriftens krav og mål om å stanse tap av biologisk mangfold vil også kreve økte tiltak i sektoren. Landbruket og grøntsektoren må regne med strengere krav, både til faktiske reduksjoner i klimautslipp og bruk av kjemiske plantevernmidler, og til dokumentasjon av klimaavtrykk og andre miljøeffekter i produksjon og omsetning. Landbruket må være forberedt på at det kan bli stilt krav om at sektoren tar et større ansvar enn det intensjonsavtalen²⁰ mellom regjeringen og avtalepartene legger opp til. Det vil også kunne skje endringer i byrdefordelingen innad i landbruket.

Klimaendringene vil også påvirke forutsetningene for å dyrke mat ulike steder i verden. Det er grunn til å tro at verden vil oppleve økt konkurranse og kamp om mat og begrensede ressurser. Klimaendringene kan også utløse eller forsterke humanitære kriser. Det er i øyeblikket vanskelig å vurdere konsekvensene for konkurransesituasjonen for norsk grøntsektor, inkl. behovet for import som følge av klimaendringer. Vi anser det imidlertid som ganske sikkert at klimaendringene kan skape bekymringer for den fremtidige matforsyningen, ikke bare i Norden og Europa for øvrig, men mange steder i verden. Krisen som er

²⁰ Regjeringen (2019) *Intensjonsavtalen mellom jordbruket og regjeringen om reduserte klimautslipp og økt opptak av karbon fra jordbruket* i perioden 2021-2030. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/ada13c3d769a4c64a0784d0579c092f4/klimaavtale-i-jordbruket.pdf>.

forårsaket av korona-viruset, er en annen faktor som på kort sikt vil kunne skape bekymring for forsynings sikkerheten. Behovet for å kunne sikre tilstrekkelig og trygg mat vil øke, noe som understreker betydningen av å støtte den nasjonale matproduksjonen, inkl. en livskraftig og omstillingsdyktig grøntsektor.

Så vel internasjonale utviklingstrekk som norske kostholdsråd peker mot et kosthold med redusert forbruk av rødt kjøtt og økt forbruk av planteprodukter. Overalt i Europa handler moderne kostholdsråd om at forbrukerne bør øke inntaket av frukt og grønt. Både myndigheter og opinion er opptatt av at unge og familier må innarbeide sunne vaner. Vi forventer at denne trenden vil forsterkes heller enn svekkes. Tall lagt frem for grøntutvalget²¹, viser imidlertid at ingen europeiske land så langt har nådd målet om fem porsjoner frukt og grønt om dagen, til tross for målrettet satsing siden nittitallet. Det finnes åpenbart noen klare barrierer mot ytterligere vekst både i Norge og ellers i Europa.

Suget etter et grønnere og sunnere kosthold er en drivkraft av stor betydning for grøntsektoren og fremtidige vekstmuligheter. Det er en drivkraft som også påvirker arbeidet med å redusere klimaavtrykket til jordbruket i Norge. Interessen for vegetarmat øker, og mange ønsker å spise mindre kjøtt og mer grønnsaker, fullkorn og nøtter. Gjennom Intensjonsavtalen for et sunnere kosthold samarbeider helsemyndighetene i Norge med matbransjen om et økt inntak av bl.a. frukt og bær og grønnsaker i befolkningen²². Helsemyndighetene er i dag opptatt av matens virkning på helsen, uavhengig av matvarenes opprinnelse. En satsing på å bygge og utnytte norsk særpreg innebærer at budskapet fra ulike myndigheter må spille på flere strenger. Konkurransefortrinnene til en norsk bærekraftig produksjon, et sunnere kosthold og flere andre forhold må sees i sammenheng.

Muligheter

Utvalget mener at det ligger store muligheter i å utvikle klima og bærekraft som et konkurransefortrinn for norsk grøntsektor. For å oppnå resultater som monner, er det nødvendig at aktørene i verdikjeden utvikler en samlet strategi for bærekraft, gjerne knyttet opp mot FNs bærekraftsmål. Arbeidet med bærekraft har allerede kommet langt i grossist- og distribusjonsleddet, i dagligvarehandelen og i industrien som videreforedler frukt og grønt. Mange av bedriftene har bærekraftavdelinger med egne ansatte som utvikler bærekraftstrategier og handlingsplaner, og som følger opp mål og tiltak. Et systematisk arbeid for å sikre at også norske grøntprodusenter med trygghet kan si at de er «best på bærekraft», er strategisk viktig og vil være med på å styrke norske produsenters konkurransekraft langt inn i framtida. Deler av grøntbransjen har allerede systemer og bransjestandarder, kvalitetssystemet i landbruket (KSL), som det er mulig å bygge videre på. Systemet kan videreutvikles for å dokumentere bærekraft, og brukes til å kommunisere bærekraftfordeler til forbrukere. Arbeidet er et premiss for å synliggjøre og videreutvikle det norske særpreget og for å realisere ambisjonen om innovasjon og vekst i norsk grøntsektor. Troverdigheten til grøntsektoren er avhengig av at også resten av norsk jordbruk fremstår som bærekraftig.

Barrierer

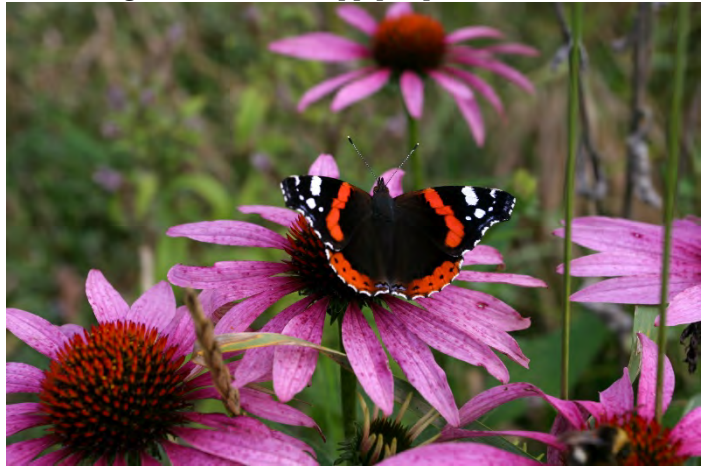
Bærekraft: For at grøntsektoren skal kunne bidra til oppfyllelsen av FNs klimamål, og forbli attraktiv for forbrukerne, er det etter utvalgets oppfatning nødvendig med en målbevisst innsats for å sikre miljømessig bærekraft i produksjon og omsetning. Parallelt må økonomisk og sosial bærekraft ivaretas. Strengere krav til dokumentasjon gjennom verdikjeden vil trolig komme, og dermed øker behovet for å samle, systematisere og håndheve bransjens og myndighetenes krav til bærekraft i bransjestandarder og bransjeavtaler (KSL). Produsentleddet har kommet forholdsvis kort i å utvikle samlede strategier,

²¹ Opplysningskontoret for frukt og grønt (2019) «5 a Day Europe 2019», TNS.

²² Regjeringen (2017) *Nasjonal handlingsplan for bedre kosthold (2017–2021) og #MerAv-samarbeidet*. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/contentassets/fab53cd681b247bfa8c03a3767c75e66/handlingsplan_kosthold_2017-2021.pdf.

indikatorer og dokumentasjon av det bærekraftarbeidet som hver enkelt produsent driver, og man har ingen ressurser til å drive det felles arbeidet framover. En rekke tiltak er allerede iverksatt i primærproduksjonen, noe som vil gjøre grøntproduksjonen enda mer bærekraftig i årene som kommer. Det er en sterk sammenheng mellom dyrkingsforhold og størrelsen på avlingen i grøntproduksjonen. Bærekraftig drift gir både best økonomi for produsent, og minst klimautslipp per produsert enhet. Vi har kommet meget langt på dette området i Norge, og grøntproduksjonen kommer gunstig ut når det gjelder klimautslipp målt med andre sektorer.

Klima: Med et endret klima er det blitt mer krevende å sikre varehandelen og industrien stabile og tilstrekkelige tilførsler av riktig kvalitet. En barriere for videre vekst kan bli at produksjonsgrunnlaget ikke i tilstrekkelig grad er sikret mht. vern av den beste matjorden, jordkvalitet, kartgrunnlag, grøfting, dekking av planter, vanntilgang og -håndtering, kvalitetsutvikling mm. Tilgang på tilpasset plantemateriale kan også være en utfordring. Klimatilpasning for økt

forutsigbarhet handler videre om å hindre avrenning til vann, og øke bruken av fangvekster og buffersoner. Tilpasningene har faglige, så vel som økonomiske implikasjoner. Problemstillingene gjelder generelt, men har blitt mer framtrødende med et endret klima, som betyr at behovet for sikring har blitt forsterket.

Energiforbruk: For produksjoner i veksthus er et effektivt energiforbruk og konvertering til alternative energikilder avgjørende for å redusere CO₂-utslipp og forbedre produsentøkonomien. Det har skjedd svært store fremskritt de siste årene med å redusere klimaavtrykket per kg produsert grønnsak og prydplante, med forbedrede energiløsninger og klimastyringssystemer basert på forskning og innovasjon. Et kontinuerlig arbeid for forbedringer fordrer at trykket holdes oppe på forskning og innovasjon. Bruk av naturgass er en kilde med potensial for forbedring. En barriere kan også være at det ikke er økonomisk mulig eller regningsssvarende å iverksette de nyeste løsningene i produksjonen. Energibruk knyttet til lagring av friske planteprodukter har også et stort potensial for forbedring. Norske lagre og pakkerier er ikke tilstrekkelig rustet med moderne fasiliteter og teknologi som kan optimalisere lagringsforholdene. Gamle lager baserer nedkjøling utelukkende på uteluft. Det vil kreve mer energi og bedre kjølelager i en lengre periode, men samtidig vil svinn på produktene bli vesentlig redusert. Temperatur på utelufta ved høsting er viktig for hvor mye produktene må kjøles ned for å oppnå ønsket lagertemperatur. Det er viktig for energiforbruket ved kjølelagring. Selv om temperaturen kommer til å stige som følge av klimaendringene, vil Norge likevel fortsatt ha lavere utetemperatur enn land lenger sør i Europa. For Norge er dette isolert sett en konkurransefordel. For øvrig er det fjerning av åndingsvarme som gir størst energiforbruk ved kjølelagring.

Bruksstruktur: Prisfokus og krav til effektivisering har ført til spesialisering og geografisk konsentrasjon av produksjon, men også til økt risiko for økonomiske og avlingsmessige tap og redusert leveringsdyktighet. Når problemer oppstår, er de store ensidige brukene ekstra utsatt. En rekke aktører har overfor utvalget påpekt at eksisterende erstatningsordninger og tiltak for å utjevne inntekt og sikre økonomisk bærekraft er utilstrekkelige. Det kan være tale om offentlige avlingsskadeerstatninger, private forsikringsordninger eller fondsavsetninger. Effektiviseringen og strukturrasjonaliseringen kan stå i motsetning til å nå målet om å ivareta en variert bruksstruktur i hele Norge. Utvalget vurderer det slik at variasjon trolig vil bidra til en mer bærekraftig sektor, økt risikospredning, større mangfold i produkter, produksjonssystemer og omsetning, samt kortere reisevei til markedene. På landsbasis kan større arealer bli tilgjengelig for grøntproduksjon. Dog er det knapphet på de beste dyrkingsområdene, som ofte ligger nær store tettsteder. Det er også hard konkurranse om disse områdene fordi de kan brukes for flere formål.

Smittevern er en voksende utfordring i produksjonen av planteskole- og prydplanter, frukt, bær, grønnsaker og poteter. Import av plantemateriale har bragt med seg nye og alvorlige planteskadegjørere som lettere kan etablere seg og spre seg i Norge med et mildere og fuktigere klima. Systemet rundt kontroll av smitte- og skadegjørere i Norge er utilstrekkelig som hinder for å redusere smittepresset.

Plantevern: Næringen gir uttrykk for at man mangler gode metoder for behandling av ugras og skadegjørere i en del produksjoner, og at dette problemet begynner å gjøre det vanskelig både å opprettholde produksjonen og planlegge for videre vekst. Mangel på gode metoder kan føre til mindre avlinger, dårligere kvalitet, større matsvinn, økte arbeidskostnader, behov for økte investeringer i teknisk utstyr og større risiko. Ulempene blir i for liten grad kompensert med høyere produktpriser. Dermed reduseres konkurransekraften for norske råvarer og bearbejdede produkter. I mange tilfeller har man ikke tilgang til andre metoder for behandling av skadegjørere enn de kjemiske. Ulike kjemikalier som ikke er tillatt brukt i Norge, kan være benyttet i produksjonen eller lagringen av importerte produkter. Norske produsenter oppfatter dette som en konkurranseulempe. På den annen side er det oppmerksomhet i samfunnet om bruken av kjemiske plantevernmidler, og lite bruk av slike midler kan være et konkurransefortrinn. Klimaendringer kan føre til større problemer med skadegjørere i Norge, noe som vil gi økt behov for planteverniltak. Dersom Norge skal beholde sin status som et land med svært god plantehelse, liten bruk av kjemiske plantevernmidler og god ivaretagelse av miljøet er det avgjørende at man finner innovative løsninger som er miljømessig og økonomisk bærekraftige.

Biologisk mangfold: Pollinerende insekter for bestøvning er viktig for spesielt frukt og bær og i veksthus. I tillegg benyttes insekter i biologisk plantevern. Dette er strengt regulert. Tiltak som har en negativ effekt på insekter og pollinatorer kan bli en hindring for grøntnæringen, og forhold som gir dem best mulig levekår vil derfor være av det gode.

Matsvinn: Den største andelen av det registrerte matsvinnet oppstår hos forbrukeren, og frukt og grønt utgjør (sammen med middagsrester) den største kilden. Nedgang i matsvinnet hos forbrukeren er et bidrag til bærekraftig matproduksjon, ettersom det innebærer at behovet for å produsere mat blir mindre. En hindring for å redusere matsvinnet hos produsenter kan eksempelvis dreie seg om utdaterte lagerfasiliteter. På den annen side kan arbeid med å redusere svinn i primærnæringen gi muligheter for bedre kvalitet, bedre utnyttelse av råvarene til f.eks. industriell bearbejding, og bedre produsentøkonomi. I likhet med matsvinn utgjør avling som går tapt før høsting, produksjonssvinn, en potensiell ressurs. Dersom ressursen skal utnyttes, klimagassutslippene ytterligere reduseres, og produktiviteten økes, må hindringer som kvalitetskrav eller manglende anvendelsesmuligheter overkommes.

For en gjennomgang av tilgang på risikokapital og investeringsmidler for økt bærekraft i produksjonen, økt robusthet mot klimaendringer og god kvalitet i produksjon og produkt, se avsnitt om teknologi og kapital.

4.3 Tillit og gjennomsiktighet

Mulighet

Utvalget mener at et viktig fortrinn for bransjen er den høye graden av tillit som norske forbrukere har til norsk produksjon og lokale norske produkter. Tilliten som ulike ledd i verdikjeden historisk har hatt til hverandre, er et godt fundament å bygge videre på. Tillit betyr fremfor alt at norsk grøntbransje er til å stole på.

Transparens eller gjennomsiktighet er en viktig, om enn ikke tilstrekkelig, forutsetning for tillit. For grøntbransjen handler transparens blant annet om hvorvidt informasjonen om de faktiske forhold er lett tilgjengelig og etterprøvbart. Dramatikken rundt korona-viruset viser betydningen av rask, presis og sannferdig informasjon når kriser oppstår. Et annet aspekt ved gjennomsiktigheten er om bransjen er gjenkjennelig, eksempelvis knyttet til sesong, smak, utseende osv.

Integritet eller troverdighet er en annen vesentlig dimensjon i tilliten. Det vil si at det ikke må foreligge omstendigheter som er egnet til å svekke tilliten, og at egeninteresse ikke må få forrang og overstyre hensynet til forbrukerne og hans eller hennes behov for etterprøvbart og åpen informasjon. «Åpen bok»-prinsippet praktiseres i dag i verdikjedene, og er noe som gir dem troverdighet. Denne type praksis kan utvikles videre og bør brukes for å skape nye fortrinn i markedet.

Norsk grøntsektor er godt posisjonert for å kunne videreutvikle tilliten som et fortrinn i konkurransen. I Norge har vi systemer og tradisjoner å bygge på, for eksempel kvalitetssystem i landbruket (KSL), samvirkeorganisasjoner og relativt kort avstand i verdikjedene. Spesielt når det gjelder miljø og bærekraft ser utvalget muligheter for at bransjen kan oppnå og fortjene forbrukerens tillit. Mattrygghet er en annen faktor som gir norske grøntprodukter et fortrinn. Matbårne sykdommer som smittes via norske grøntprodukter, hører til sjeldenhetene.

4.4 Kunnskap, forskning, innovasjon og veiledning

Mulighet

Innhente kunnskap: Utvalget mener at økt kunnskap om markedet, forbrukeren og innkjøperen bør innhentes av bransjen. Kunnskapen må samordnes og foredles, og deretter formidles gjennom hele verdikjeden tilbake til produsenten.

Utvalget ser muligheter for en mer målstyrt vekst i sektoren gjennom bedre statistikk for markedsovervåking av engrosmarkedet. Statistikken er i dag dessverre mangelfull. En konsistent innsamlings- og beregningsmetode, og forpliktende medvirkning fra alle berørte aktører, er avgjørende for om man skal lykkes med å fremskaffe statistikk av god kvalitet.

Samarbeid om å dele kunnskap i hele verdikjeden kan eksempelvis utløse potensialet for å kunne levere

norske produkter gjennom en forlenget sesong. Det samme gjelder i arbeidet med å redusere matsvinn.

Samordne, øke, eller endre innretning på forsknings- og innovasjonsinnsatsen: Utvalget mener at det ligger muligheter i at en samlet bransje tar strategiske valg for innretningen av forskning og innovasjon og gjennomfører en behovsanalyse. Det er behov for en sterkere og mer koordinert innsats med et langsiktig perspektiv. En slik samordning vil kunne gi grøntsektoren raskere løsninger på utfordringer og bedre utnyttelse av tilgjengelige ressurser. Det kan være behov for en omorganisering, utvikling og spissing av kompetansen, etter at de norske fagmiljøene over tid er blitt svekket. Denne uheldige

utviklingen har bidratt til at vi i dag mangler nasjonal kompetanse på temaer som er viktige for næringen. Synkende studenttall er en del av forklaringen på dette. I noen tilfeller er næringsaktørene derfor helt avhengige av å hente kunnskap og inspirasjon for nytenking og innovasjon i utlandet, og det er bare noen få produsenter som har evne og ressurser til å gjøre det. Næringen trenger å engasjere seg på en langsiktig og helhetlig måte for å styrke finansieringen av og deltakelsen i forskning og innovasjon. Det er også en erkjennelse at terskelen for næringens deltakelse i forsknings- og innovasjonsprosjekter er for høy. Bedriftene mangler kompetanse, kapasitet og erfaring, søknadsprosessen tar for lang tid og egenandelen og risikoen er høy. Utvalget mener at en av årsakene til dette er at forskningssystemet og virkemiddelapparatet ikke er tilpasset norsk næringsliv, som i all hovedsak består av små og mellomstore bedrifter. Det blir avgjørende for næringsaktørene å vise vilje og evne til løsninger som overkommer disse faktorene.

Mange temaer for forskning og innovasjon har blitt løftet fram. De fleste har innvirkning på hele verdikjeden, men enkelte temaer berører primærnæringen mest: agronomi, integrert plantevern og alternativer til kjemiske plantevernmidler, sortsutvikling og -tilpasning, økologisk produksjon, veksthus teknologi og energiløsninger, alternativer til bruk av torv som vekstmedium, plasthåndtering og nye produksjonsformer. Andre temaer kan være viktige for hele sektoren: produktutvikling (inkludert eksotiske råvarer og proteinrike belgvekster til mat), prosessutvikling, ny teknologi som automatisering eller robotisering, Big Data, urbant landbruk, alternative forretningsmodeller, norske matopplevelser for turister, eksportprodukter, forbrukerkunnskap, også knyttet til blomsters og planters betydning for psykisk og fysisk helse, og klima og miljø. Utvalget mener at industrielt bearbejdede produkter basert på vegetabilier vil være et voksende marked de kommende årene, og at norske bedrifter bør kunne ta del i denne utviklingen med bl.a. økt kunnskap.

Barrierer

Kunnskap: I enhver bransje er riktig faktagrunnlag og statistikk svært viktig for å kunne vurdere og overvåke utviklingen, og slik er det også i grøntbransjen. Enkeltaktører har som regel god oversikt over egen virksomhet og eget marked, men det kan være vanskelig å tegne det store bildet. Problemet i dag er at ingen har oversikt over totalmarkedet for engros-omsetningen.

Problemet er spesielt tydelig når det gjelder råvarer til industriell bearbejdelse og deler av serveringsmarkedet. Det synes å være enighet om at fraværet av fullstendig statistikk er en betydelig hindring for å få til en sterkere og mer målstyrt vekst og en kraftsamling i bransjen for frukt og grønt. Kvantumet er stort, omsetningshastigheten er høy, og det er store utfordringer forbundet med å samle inn og koordinere arbeidet med faktagrunnlaget. Per i dag mangler det ressurser til en slik satsing.

Kunnskap om forbrukeren og innkjøperen er også til dels mangelfull. For å øke omsetningen av norske produkter ligger det et stort potensial i å få innsikt i og utnytte endringer i langsiktige forbrukertrender. Kunnskap om endrede måltidsmønstre, raske måltidsløsninger og et ønske om et sunnere kosthold kan være eksempler på dette. Innkjøpere, forbrukere, butikkansatte m.fl. trenger pålitelige kunnskapskilder for hvorfor de skal velge og etterspørre produkter og norsk kvalitet. Manglende kunnskap er en hemsko i bestrebelsene på å øke forbruket av frukt, grønt og planteskole- og prydplanter, og i særdeleshet norske produkter med særpreg.

Forskning: På områder som er sentrale for grøntsektoren (poteter, grønnsaker, frukt, bær, og blomster) er både

universitets- og forskerutdanningen kraftig svekket. Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU) bidrar til viktig forskning, og har gjort det i lang tid, men aktiviteten er gjennom flere år blitt betraktelig redusert. Årsaken er blant annet sviktende studenttall. Vesentlig forskning skjer også i regi av Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) og NOFIMA. Fagmiljøene er avhengige av et utstrakt samarbeid med forsknings- og innovasjonsmiljøer i inn- og utland. Finansieringen av forskningen skjer hovedsakelig gjennom Norges forskningsråd (alle typer virkemidler), Fondet for forskningsavgift på landbruksprodukter

og Forskningsmidler over jordbruksavtalen. Her må også nevnes private finansieringskilder som Grofondet (Gartnerhallen-Bama-Norgesgruppen) og midler og egeninnsats fra de involverte prosjektdeltakere. Utvalget og næringen selv mener at den totale tilgangen på ressurser til forskning er for liten. Utvalget mener også at en fortsatt fragmentering av forskningsinnsatsen vil utgjøre en barriere for videre vekst i verdikjeden.

Manglende innovasjonskapasitet i norsk industri kan bli en betydelig barriere for norsk vekst i markedet for bearbejdede produkter av vegetabiler.

Veiledning: Norsk Gartnerforbund har spesialkompetanse på energi- og teknologibruk i veksthus og tilbyr rådgivning på dette området, med støtte over jordbruksavtalen. Norsk Landbruksrådgiving organiserer det øvrige veiledningsapparatet i sektoren, og skal utvikle og levere helhetlig, kunnskapsbasert og uavhengig rådgivning tilpasset landbruksnæringens behov. Norsk landbruksrådgiving har en vesentlig oppgave når det gjelder å gjøre resultater fra forskning og innovasjon tilgjengelige, med sikte på at produsentene på en hurtig og smidig måte kan ta i bruk teknologiske nyvinninger og unngå utilsiktede feilinvesteringer. Det er krevende å bygge og opprettholde kompetanse i en situasjon hvor den faglige utviklingen skjer stadig raskere. Samtidig er det på enkelte felt svært få produsenter som etterspør den aktuelle spisskompetansen. Det kan være utfordrende å treffe riktig balanse mellom rådgiverkapasitet og inntjeningsmuligheter. Den norske modellen preges av åpenhet mellom forskermiljøene i Norsk institutt for biovitenskap (NIBIO) og Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU), Norsk Landbruksrådgiving og produsentene. Det er tradisjon for å dele resultater fra forskning og innovasjon. Oppdragsforskning kan riktignok legge begrensninger på spredningen av resultatene. Samtidig er det på enkelte områder viktig at noen kan gå foran, utvikle noe nytt og få noe tilbake for det. Omfanget av oppdragsforskning er ikke spesielt stort i dag.

Barrierer for å oppnå fornyelse i grøntsektoren kan være manglende rekruttering til veiledningsoppgavene, manglende ressurser til å ansette veiledere, svak organisering, og manglende spissing av kompetansen.

Innovasjon og kommersialisering: Grøntsektoren er i mindre grad enn mange andre næringer koblet på et innovasjonssystem som omfatter næringsaktører, academia, innovasjonsaktører, investeringsmiljøer og virkemiddelapparatet. Denne mangelen er allerede, og vil trolig i økende grad bli, en barriere for sektorens vekst og evne til å innovere og hente ut fortjeneste. Utvalget har inntrykk av at mulighetene for å kommersialisere forskningsresultater begrenses av svake koblinger mot innovasjonssystemet. Et eksempel er at det er utviklet ledende robotteknologi i Norge, men kommersialiseringen som kunne ha gjort teknologien tilgjengelig på det norske markedet, har i begrenset grad funnet sted. Norge risikerer at andre land og miljøer høster av den norske innovasjonsinnsatsen.

4.5 Teknologi og tilgang på kapital

Muligheter

Teknologi i vid forstand har alltid spilt en viktig rolle i produktivitetutviklingen innenfor ulike former for grøntproduksjon. Denne sammenhengen vil ikke bare vedvare, men bli forsterket. Med kunstig intelligens (AI), Big Data, og automatisering vil man kunne få nye enda kraftigere produksjonsformer i grøntsektoren. Den norske grøntsektoren må ha tilgang til den beste teknologien fra inn- eller utland for å holde tritt med produktivitetutviklingen hos utenlandske konkurrenter. Teknologi for økt bærekraft er også avgjørende i produksjon og omsetning, og kan brukes til å styrke det norske særpreget.

Barrierer

Der hvor det finnes grunnlag for norskbasert innovasjon kan manglende tilgang på kapital for å kommersialisere ideene være en barriere. Utvalget har ikke gått grundig inn i kapital situasjonen i grøntsektoren, men konstaterer at det mangler kapitalmiljøer som har evne og styrke til å industrialisere innovasjon i flere deler av sektoren. Veien frem til uttesting og lansering av nye sorter, produkter eller systemer i markedet er lang og omstendelig, og arbeidet med å sikre kapital krever tålmodighet og langsiktighet. En annen barriere som kan få betydning er lav forsknings- og innovasjonshøyde, manglende kompetanse, motivasjon og kapasitet til å ta i bruk og tilpasse utenlandsk teknologi til norske forhold. Sistnevnte er allerede en utfordring.

Grøntprodusentene er markedseksponeerte og konkurransutsatte. Kapitalintensiteten er høy og klimarisikoen stor. Tilgang på risikokapital og investeringsmidler er mangelfull, og innretningen på investeringsordningene kan til dels være feil. Eksempelvis faller presisjonsstyr, selvgående maskiner m.m. utenfor dagens offentlige støtteordninger. Bakgrunnen for dette er at slike investeringer kan omsettes videre i markedet innen kort tid. Helårs veksthusproduksjon basert på innsatsfaktorene spillvarme og CO₂ er et annet eksempel på en investering som oftest faller utenfor. Nye krav til klima- og miljøtiltak, f.eks. knyttet til resirkuleringsanlegg, håndtering av planteavfall, emballasje osv. medfører ofte økte kostnader i produksjonen. Mangel på kapital til nødvendige investeringer i teknologi og miljø- og klimatiltak svekker utviklingen, reduserer konkurransekraften og går ut over lønnsomheten. Manglende økonomiske incitamenter kan avholde produsenter fra å tørre å satse på innovativ teknologi, nye løsninger eller alternative forretningsmodeller. Denne erkjennelsen ble møtt med en økning i offentlige investeringsmidler til grøntsektoren fra 2020, som er en god start for en videre prosess.

Vi konstaterer også at enkelte produsenter har problemer med å få bankfinansiering, blant annet grunnet usikker markedssituasjon og kortsiktige avtaler og bookinger. I tillegg kan inntektene svinge betydelig mellom gode og dårlige år, som når værforhold påvirker avlinger eller forbrukernes adferd og dermed reduserer omsetningen.

4.6 Attraktiv næring med flere samarbeidsløsninger

Muligheter

Grøntnæringen har et stort potensial for fremtidig vekst. Utvalget vil understreke at forutsetningen for at næringen skal oppleves som attraktiv, og vekstpotensialet skal kunne tas ut, er en robust produsentøkonomi avgjørende. En sterk produsentøkonomi vil gjøre det mulig å ta i bruk nye produksjonsmetoder og ny teknologi for økt innovasjonsevne og bedre motstandsdyktighet mot klimaendringer. I kapittel 5.4 og 5.5 peker vi på ulike behov for å redusere risiko og styrke produsentenes muligheter for å lykkes. Her vil vi omtale betydningen av produsentsamarbeidet for bondens avsetningsmuligheter og økonomi.

Fordi det medvirker til markedsbalanse, blir produsentsamarbeidet gjennom Grøntprodusentenes Samarbeidsråd trukket frem som en viktig faktor i å sikre produsentene bedre økonomi. I tillegg blir det påpekt at samarbeidet, dersom det fungerer, bidrar til at markedsaktørene får mest mulig like konkurransevilkår. I tillegg til å bidra til markedsbalanse, skaper produsentsamarbeidet også møteplasser som bl.a. øker produsentenes markedskunnskap. Én mulighet til økt samarbeid kan ligge i å etablere flere kulturgrupper under Grøntprodusentenes Samarbeidsråd, eller å etablere noe nytt etter tilsvarende modell. Forutsetningen for at eventuelle nye kulturgrupper skal lykkes, er at det kommer sterke initiativ fra en betydelig del av produsentmassen i disse kulturrene. Unntaket i konkurranseloven, som legger til rette for produsentsamarbeid, er en viktig del av norsk jordbrukspolitikk. Det er av stor betydning at grossister og kjeder respekterer at norske produsenter, på tvers av omsetningsleddene, samarbeider om bærekraftige løsninger som sikrer framtidig norsk produksjon.

Samarbeid om fellestiltak som dels omfatter ulike produsenter, og dels produsenter og videreforedlingsbedrifter, kan bidra til at flere aktører virkelig tør å satse på nye teknologier, løsninger og forretningsmodeller. Økonomiske incitament og kapitaltilgang må brukes for å stimulere en ønsket utvikling. Her kan det bl.a. være tale om satsninger på lagring, pakking og logistikk, og tiltak for økt bærekraft, redusert klimarisiko og forsterket kunnskapsbygging og kunnskapsdeling.

Man bør også ha for øye at det kan være svært verdifullt å få i stand et mer strategisk samarbeid på *tvers av næringer og fagmiljøer*. Her kan man ha nytte av å trekke erfaringer fra andre norske næringsklynger.

En næring som oppleves som attraktiv og en verdikjede som kan tilby akseptabel lønnsomhet, forutsigbarhet og attraktive arbeidsplasser, er grunnlaget for økt rekruttering. En rekke funksjoner i verdikjeden krever kompetanse og arbeidskraft, som over år har blitt mer krevende å få tak i. Utvalget mener at det er rom for langt flere konkrete og forpliktende samarbeidsløsninger, og felles strategiske mål for å oppnå økt rekruttering til grøntsektoren og til matfag.

Barrierer

Dagens svake samarbeid mellom planteskoler eller prydblanteprodusenter trekkes fram som en barriere for økt konkurransekraft. Samarbeidet blant produsenter av råvarer til industrien er også svakt. Gartnerhallen forhandler kontrakter på vegne av sine medlemmer. Kontraktdyrkerlaget, som organiserer de fleste leverandører av grønnsaker og poteter til industri, har gitt uttrykk for at det finnes strukturelle barrierer for et samarbeid mellom de enkelte industribedrifter. Disse deltar ikke i det øvrige produsentsamarbeidet (Grøntprodusentenes Samarbeidsråd) i frukt- og grøntsektoren.

I dag er det nesten ingen elever som velger gartnerutdanning i det videregående skoleløpet. Tilsvarende er det få studenter som søker seg til relevante studier. Den grunnleggende gartnerutdanningen i Norge er derfor nærmest borte, og utdanning på universitetsnivå er sterkt redusert de senere årene. Det er et lyspunkt at en ny fagutdanning nylig er etablert. Denne består av et 4-årig undervisningsløp med lærlingeordning og fagbrev. Fremtiden vil vise om man lykkes med å rekruttere studenter til gartnerutdanningen og om ferdig utdannede kandidater blir tilbudt arbeid i gartnerinæringen. Ved en framtidig vekst i sektoren vil manglende og mangelfull utdanning utgjøre en kraftig barriere for utvikling. Kompetanse- og rekrutteringsproblemer vil ramme produksjon, ledelse og omsetning, og vil utvilsomt merkes hos både leverandørfirmaer, veiledningsapparatet, og ellers alle som beskjeftiger seg med matfag.

4.7 Nye aktører

Mulighet

I et 15-årsperspektiv er det sannsynlig at vi får se ulike former for matproduksjon i norske byer. Det vil bidra til en diversifisering av grøntproduksjonen, og økt engasjementet for råvarene og deres tilblivelse. Bybonden kan være en forbruker eller huseier, en tilrettelegger eller en yrkesgartner. I hvilken grad urbant jordbruk vil påvirke den etablerte grøntsektoren, er i dag uklart. Det er avhengig av bransjens delaktighet og omfanget av produksjonen.

Barrierer

Hvis nye utenlandske aktører med ny teknologi og en sterk kapitalbase velger å etablere seg i eller nær Norge, vil det skape store markedsforstyrrelser. Et eksempel kan være etablering av etasjeproduksjon av salat i en fabrikk som kan forsyne hele det norske markedet. Slike større endringer vil trolig ikke skje de aller første årene, men vi kan ikke se bort fra det i et 15-års perspektiv.

Et annet og nytt konsept kan være industrialiserte produksjonssystemer i totalpakker, der produksjonsfaktorene er forhåndsdefinert og produksjonsrettigheter kan kjøpes av norske eller

utenlandske aktører i Norge. Et eksempel kunne være blomsterproduksjon på lisens, der plantemateriale og krav til produsenten følger med. I et produktivitetsperspektiv kan slike løsninger være av det gode, men gitt at bransjen ønsker å tilby markedet produkter med et norsk særpreg, vil slike systemer utfordre fremtidig innovasjon og vekst i norsk grøntsektor.

5 anbefalinger

Utvalgets ambisjon for totalmarkedet fram mot 2035 er «fem om dagen», jf. det eksisterende myndighetsmålet om fem porsjoner grønn saker, frukt og bær per dag. Overført på hele sektoren gir dette en vekstambisjon på 75 prosent. Samtidig følger det av mandatet at norskandelen skal vokse. Utvalget mener at en vekstambisjon for norskandelen skal være 50 prosents økning.

Utvalget har konkludert med at hverken en vekst i totalmarkedet eller en vekst i norskandel vil komme av seg selv. Kjernepunktet er at veksten i norskandelen må skapes gjennom etterspørselsdrevet innovasjon og mangfold i tilbudet, basert på innsikt i hva norske forbrukere ønsker nå og i framtiden.

Norsk grøntsektor har lagt bak seg en lang periode med vekst. Gjennom en sterk strukturutvikling, samt raskt å ta i bruk tekniske nyvinninger og nytt plantemateriale, har primærproduksjonen oppnådd betydelig produktivitetsvekst. Produksjonen har vært tilpasset utviklingen i salgskanaler, først og fremst butikkomsetningen. Grossister og salgskanaler har kunnet bygge på innsatsen i primærproduksjonen og samarbeid i verdikjeden har sikret at den norske produksjonen har klart å følge veksten i totalmarkedet for frukt og grønt. Konkurransesfalten knyttet til pris mot importert vare har hele tiden vært betydelig, selv om det også finnes eksempel på norsk særpreg og kvalitet som konkurransesfalte.

Å opprettholde markedsbalanse er en avgjørende forutsetning for å nå ambisjonen om fortsatt vekst i norsk produksjon. I en konkurranseutsatt og prissensitiv produksjon som grøntproduksjonen, vil det være svært uheldig dersom det oppstår prispress som en følge av overproduksjon. Det er derfor avgjørende at produksjonsøkninger ikke stimuleres uten at tilsvarende økt forbruk er oppnådd.

Samtidig viser utvalgets gjennomgang at samarbeid om langsiktighet og overordnede, felles målsettinger på tvers i sektoren kan forbedres. Særlig når det kommer til dypere innsikt i den norske forbrukeren, trender i markedet, beslutninger om forskningsprosjekter, produktutvikling og markedsføring. Dette kan være en barriere for sektorens vekst og evne til å innovere, og den vil kunne bli et i økende problem i framtiden dersom ikke deler av denne innsatsen kraftsamles og innrettes mer strategisk.

Utvalget har erkjent at hvis en skal realisere ambisjonen om at norskandelen i markedet skal øke, er det derfor nødvendig å justere kursen. En økt etterspørsel etter norsk og dermed en økt norskandel fordrer et langsiktig arbeid med å utvikle et norsk særpreg samtidig som norske produkter må være tilgjengelige i markedet. Dette retningskiftet innebærer at tyngdepunktet i innsatsen må flyttes fra produktivitetsutvikling i retning av å utvikle norsk kvalitet og særpreg. Samtidig er det avgjørende at det er lønnsomhet for produsentene gjennom hele verdikjeden.

Utvikling av norsk særpreg og kvalitet må skje på en måte som sikrer at det norske øker sin attraktivitet i salgskanaler. Utvalget mener dette best kan skje gjennom å forbedre markedsinformasjon og bygge kunnskap om den norske forbrukeren. Denne kunnskapen må nyttes til at norsk verdikjede kan arbeide med produktutvikling, utvikle innovative løsninger og til å styrke omdømmet til norsk hos forbrukeren. Dette fordrer nye samarbeidsløsninger og langsiktig, planmessig arbeid.

Utvalget legger til grunn at matservering i offentlige institusjoner vil vokse i årene framover. Pris er høyt prioritert i denne omsetningskanalen, men utvalget tror det ligger et stort potensial i å utnytte sesong og markedsnærhet, til sammen med institusjonene å skape et bedre kosthold og mer tilfredse målgrupper.

Bærekraft er en dominerende drivkraft globalt. Norsk grøntsektor har tradisjonelt skåret høyt på bærekraft, men bærekraft er også et satsingsområde internasjonalt. Uten en ambisiøs fellessatsing i Norge, vil norsk grøntsektor kunne oppleve omdømmetap og reduserte markedsandeler dersom ikke samlede strategier utvikles.

Utvalget mener at tilstrekkelig lønnsomhet og ikke for høyt risikonivå for produsentene er avgjørende forutsetninger for å sikre økt norsk grøntproduksjon. Norske grøntprodusenter er risikoeksponerte for marked og pris, for høye kapitalkostnader og klimatiske forhold. Det er derfor nødvendig med bedre tilgang på investerings- og bedriftsutviklingsmidler fra myndighetene for å sikre offensiv satsing, fornyelse, og konkurransekraft blant produsentene. Det samme gjelder for modernisering og offensiv satsing hos produsentene og fornyelse i pakkeri- og lagerdelen av sektoren.

Utvalget mener at det norske innovasjonssystemet har svakheter. Mye tyder på at beslutninger om forskningsprosjekter, produktutvikling og markedsføring baserer seg på ulike markedsbilder og svak felles, porteføljestyling. Denne mangelen er allerede og vil trolig i økende grad bli en barriere for sektorens vekst og evne til å innovere og hente ut fortjeneste.

Perspektivet for utvalgets arbeid har vært å sette en retning på utviklingen mot 2035. Det vil være avgjørende for satsingen at retning og innhold kan utvikles i fellesskap. Samarbeidsmodeller må utvikles, porteføljer av prosjekter må vurderes, hensikten med satsingen må kommuniseres og sist, men ikke minst må behov for kursjusteringer, krevende veivalg og ambisjonsnivå jevnlig bearbeides.

Med dette som bakteppe har utvalget følgende seks anbefalinger:

- 1. Øke etterspørselen hos forbrukere og i de ulike markedskanalene**
- 2. Utnytte innkjøpskraften i offentlig sektor**
- 3. Utvikle bærekraft som tydelig konkurransefortrinn**
- 4. Styrke produsentøkonomi og rekruttering**
- 5. Øke kvalitet, styrke produktutvikling og utvide sesonger**
- 6. Samordne strategisk satsing på forskning og innovasjon**

Begrunnelsen for valg av de respektive anbefalingsområdene går fram av avsnittene under. Utvalget foreslår flere tiltak under hvert av anbefalingsområdene.

5.1 Øke etterspørselen hos forbrukere og i de ulike markedskanalene

Utvalgets målsettinger jf. omtalen ovenfor, innenfor rammene av mandatet innebærer en økning i både produksjon og omsetning av grønnsaker, frukt, bær, poteter og prydplanter fram mot 2035. Andelen norsk vare skal øke innenfor det samlede volumet som omsettes i alle relevante markedskanaler, som dagligvarehandelen, serveringsmarkedet og ulike former for direkte omsetning til forbruker. Preferansen for norsk vare må økes blant forbrukere og i markedskanalene dersom målsettingene om økt produksjon og økt andel norsk vare skal nås. Dagligvarekjedene har en avgjørende posisjon med hensyn til å få opp

etterspørsel og konsum hos forbruker, og det er derfor helt nødvendig at disse involveres i større grad for å nå de uttalte målene. Selv om eksporten fra norsk grøntsektor har vært marginal, kan sektoren tilby

produkter av høy kvalitet som kan konkurrere på eksportmarkedene. Systematisk arbeid med utgangspunkt i særtrekkene ved de ulike markedene, forbrukergruppene og spisesituasjonene, vil være sentralt for økt etterspørsel.

Bedre kunnskap blant forbrukerne om hvorfor de skal velge norske produkter og norsk kvalitet er viktig for økt omsetning av norske grøntprodukter i markedskanalene. Styrket omdømme og kunnskap om norsk grøntsektor er en forutsetning for å lykkes med dette.

Innsikt i og tilpasning til endringer i langsiktige forbrukertrender, blir viktig for å skape preferanse og økt omsetning for produkter fra norsk grøntsektor. Helse og sunnere kostholdsvaner står sentralt og gir viktig drahjelp for å øke forbruket av grønt. Andre trender er endrede spisemønstre og behov for raske måltidsløsninger i en travel hverdag. Norske produsenter må møte disse trendene og utnytte mulighetene som ligger i å erstatte importerte ingredienser med norske grøntprodukter i middagsmåltidet. Forbrukernes etterspørsel etter produkter som i ulik grad er bearbeidet vil øke. Det må jobbes målrettet for at norskandelen skal øke, og det er behov for oppdatert innsikt og analyser om forbrukerpreferanser som er tilgjengelig for aktørene i næringen.

Markedsføring og omdømmebygging av norske grønnsaker, frukt, bær, poteter og prydplanter er i dag lite koordinert. Det er behov for et initiativ for å skape et felles overordnet markedsbilde og grundig kunnskap om forbrukerne, som grunnlag for koordinert markedsføringsinnsats i verdikjeden.

På denne bakgrunn foreslår utvalget følgende fem tiltak:

- Utvalget mener det er behov for en markant større markedsføringsinnsats for å nå målene om økt etterspørsel, kunnskap og innsikt etter norsk frukt og grønt fremover, og at en slik innsats må skje som et spleiselag mellom næringsaktørene og det offentlige og innenfor rammene av gjeldende konkurranselovgivning.
- Utvalget foreslår derfor å etablere et forprosjekt på tvers av grøntsektoren med formål om å utvikle et prosjekt med mål og konkrete tiltak for å oppnå økt etterspørsel etter norske grønnsaker, frukt, bær, poteter og prydplanter både hos forbrukere og i markedskanalene. Utvalget anbefaler at det settes av 3 mill. kroner til å igangsette et slikt forprosjekt som bør ha oppstart så raskt som mulig. Midlene disponeres av Landbruksdirektoratet som får ansvaret for å igangsette forprosjektet og innhente relevant kompetanse. Anbefalingene fra forprosjektet skal være klare til jordbruksoppgjøret 2022.
 - Elementer som bør vurderes i forprosjektet:
 - hvordan innsatsen kan forsterkes og målrettes for å opparbeide innsikt for å forstå preferanser og kjøpsutløsende faktorer for norske produkter hos forbrukerne og i markedskanalene.
 - hvordan kommunikasjonsbudskap og måter å kommunisere bærekraft på kan utvikles som et sentralt konkurransefortrinn for norsk produksjon.
 - Et hovedprosjekt gjennomføres over en 5-årsperiode. Det forventes en betraktelig større finansieringsinnsats enn i dag. Behovet vil avklares og detaljeres i forprosjektet. Videre må hovedprosjektet involvere både markedsaktører, aktører med kompetanse på generisk markedsføring og virkemiddelapparatet om satsing på felles kommunikasjon mot forbruker og mot omsetningskanalene.
- Vurdere muligheten for å sette krav til opprinnelsesmerking i det private serveringsmarkedet.
- Videreutvikle samarbeid og innsats mellom Helse- og omsorgsdepartementet, Nærings- og fiskeridepartementet og Landbruks- og matdepartementet om arbeid knyttet til helse, kosthold og norsk matproduksjon, inkl. grøntproduksjon gjennom regjeringens strategi for Matnasjonen Norge som lanseres i løpet av 2020.
- Med forbehold om resultatene fra evalueringen av det igangsatte pilotprogrammet for å inkludere prydplanter i merkeordningen Nyt Norge, bør dette videreføres som en permanent ordning. Eventuelt bør annen markedsføring styrkes.
- Utnytte muligheten for eksport ved å etablere pilotprogrammer for produkter som har potensial i aktuelle eksportmarkeder. Sider og friskt plantemateriale er eksempler på et grøntprodukt med et slikt potensial.

5.2 Utnytte innkjøpskraften i offentlig sektor

Det offentlige har en spesiell rolle i å bidra til at vedtatte mål om økt forbruk og norskandel nås. Det offentlige må derfor bidra til å øke forbruket av frukt og grønt generelt, og av norskproduserte varer spesielt. Offentlige institusjoner må gå foran i sine innkjøp til kommuner, fylker, sykehus, eldrecenter, offentlige kantiner og Forsvaret.

I 2017 fikk Norge nye regler for offentlige anskaffelser, der bærekraft er et sentralt kriterium. Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi)²³ er i ferd med å utvikle en veileder for mat og drikke i offentlige anskaffelser. For å bli konkurransedyktige i offentlige markeder må leverandørene i grøntsektoren vektlegge bærekraftige konkurransefortrinn ved råvarer og bearbeidede produkter av norske grønnsaker, frukt, bær, poteter og prydvekter. Det vil være behov for å styrke leverandørens kunnskap om hvilke muligheter regelverket gir.

På samme måte som norske leverandører har manglende kunnskap om hvordan de kan tilby sine produkter innenfor regelverket, mangler serveringsbransjen kunnskap og innsikt om opprinnelse og de særnorske kvalitetene og fortrinnene.

På denne bakgrunn foreslår utvalget følgende fire tiltak:

- Landbruksdirektoratet utarbeider statistikk for omsetningen av norske grønnsaker, frukt, bær, poteter og planteskole- og prydvekster, samt bearbeidede produkter av disse. Statistikken bør inkludere norskandel av den totale omsetningen i offentlige innkjøp. Landbruksdirektoratet vurderer finansieringsbehovet.
- Bygge opp næringens kompetanse om innkjøpsprosesser og mål i offentlige innkjøp av grønnsaker, frukt, bær, poteter og prydplanter.
- Etablere et eller flere pilotprosjekter med sikte på å utnytte handlingsrommet i de nye anskaffelsesreglene til å øke lokale og sesongbaserte innkjøp i kommuner, fylker, stat og andre offentlige institusjoner. Forsvaret og sykehusene er aktuelle piloter.
- Vurdere muligheten for å sette krav til opprinnelsesmerking i det offentlige serveringsmarkedet.

Synergiene mellom tiltakene ovenfor og arbeidet i Matnasjonen Norge må utnyttes.

5.3 Utvikle bærekraft som tydelig konkurransefortrinn

Det ligger store muligheter i å utvikle bærekraft som et konkurransefortrinn for norsk grøntsektor. Grøntsektoren bør på lik linje med andre næringer ha FN's bærekraftsmål som uttalt, strategisk fundament og ta større ansvar i pågående arbeid for å være klimanøytral innen 2030. Økt oppmerksomhet om klima og bærekraft i markedet er positivt og gir et konkurransefortrinn for norsk grøntsektor.

Systematisk arbeid for å sikre at norske grøntprodusenter med trygghet kan si at de er best på bærekraft, er en svært viktig strategisk oppgave, som vil være med på å styrke norske produsenters konkurransekraft. Konkret handler dette om å etablere felles strategier, indikatorer og dokumentasjon av det bærekraftarbeidet hver enkelt produsent driver. En rekke faktorer må komme i betraktning, blant andre sikring av jordarealer og -kvalitet, ivareta plantehelse og biologisk mangfold, håndtering av vann og næringsstoffer og bruk av plantevernmidler.

Dokumentasjon av bærekraft må styrkes i hele verdikjeden. Mer samhandling i hele verdikjeden om klima og miljø vil gi økt kunnskap, mindre matsvinn, mer bærekraftig produksjon og redusere økonomisk risiko i hele verdikjeden. Krav til dokumentasjon av bærekraft må også gjelde import.

²³ Ansvar for regelverket for offentlige anskaffelser blir overført fra Direktoratet for forvaltning og IKT til Direktoratet for forvaltning og økonomistyring (DFØ) fra 1. september 2020.

Opgaven har nær sammenheng med arbeidet med kvalitet, matsvinn, økonomisk resultat og risiko i hele verdikjeden, og må derfor utføres i tett samarbeid mellom produsenter, pakkerier og lagre, og kundene.

Samtidig opplever også primærprodusentene økt risiko i produksjonen som følge av endret klima. Grøntnæringen er svært eksponert for røffere klima, og det er viktig at det legges til rette for å innrette produksjonen på en måte som gjør at en kan opprettholde og øke produksjon selv om klimaet endrer seg.

På denne bakgrunn foreslår utvalget følgende fire tiltak:

- Næringen skal sette konkrete mål for bærekraft (miljømessig, sosial og økonomisk) for en samlet grøntnæring, inkludert mål om økt deltakelse i miljøprogram, gjennomgående bruk av klimakalkulator og målrettet innsats for mindre bruk av innsatsfaktorer.
- Arbeidet med å utvikle bærekraftstrategi og styrking av bærekraftkompetanse for produsentdelen av næringen følges opp gjennom etablering av et bærekraftsprosjekt. Utvalget foreslår at det avsettes 10 mill. kroner årlig til gjennomføring av prosjektet finansiert over Klima- og miljøprogrammet. Prosjektet gjennomføres over en 3-årsperiode og skal:
 - Kartlegge situasjonen på bærekraftområdet, utvikle felles bærekraftstrategi og bærekraftsindikatorer som skal være sentrale for grøntprodusentene. Det bør vurderes om det er hensiktsmessig å bruke Kvalitetssystem i landbruket (KSL) som rapporteringssystem for bærekraftsmålene hos produsent.
 - Samhandle med grossister, handelen og industrien, slik at bærekraftstrategier blir samordnet og gjennomgående i verdikjeden.
 - Arbeide systematisk for at størst mulig del av avlingen blir utnyttet til menneskemat, redusere matsvinn og produksjonssvinn og arbeide tett sammen med pakkerier/lagre, industrien, grossister og dagligvarehandelen for å sikre dette.
 - Utvikle klimavennlig vekstmedium som er et fullgodt alternativ til torv til bruk i planteproduksjonen.
 - Tilrettelegge for gode løsninger for fornybar energi.
 - Bistå produsentene som arbeidsgivere med å tilrettelegge for utenlandsk- og sesongarbeidskraft.
 - Legge en plan for å øke ressursene til å styrke bærekraftskompetansen og kunnskap om klimatilpasning blant produsentene.
- Sikre god plantehelse og forbedret plantevern
 - Utnytte mulighetsrommet som ligger i EUs regelverk og arbeide for at Norge skal beholde sin status som et land med svært god plantehelse, liten bruk av kjemiske plantevernmidler og god ivaretagelse av miljøet. Utvikling av bærekraftige, robuste løsninger må prioriteres slik at konkurransekraften for norsk produksjon ivaretas. Utvalget er positive til innsats for å utvikle løsninger som kan redusere avhengigheten av plantevernmidler.
 - Utvikle friskt, norsk plantemateriale
 - Øke bevisstheten i næringen på verdien av forebyggende tiltak slik at Norge skal beholde sin status som et land med svært god plantehelse.
 - Fortsatt arbeide for å redusere bruken og redusere risikoen for negative helseeffekter og biologisk mangfold ved bruk av kjemiske plantevernmidler.
 - Styrke FoU-innsatsen for miljøvennlige alternativer til kjemiske plantevernmidler.
- Arbeidet med å sikre god plantehelse og forbedret plantevern, herunder sortsutprøving, styrkes med 30 mill. kr.

5.4 Styrke produsentøkonomi og rekruttering

Produsentene i grøntnæringen opplever stor grad av usikkerhet som følge av faktorer som ligger utenfor næringens kontroll, som for eksempel vær og markedsforhold. Endringene medfører et større behov for å ta i bruk nye produksjonsmetoder, herunder ny teknologi som gir økt lønnsomhet og effektivitet (eks. plukkeroboter for jordbær, høstplattform for epler og mekanisk høsting tomat), eller gir økt robusthet for røffere klima (eks. lette selvgående maskiner, presisjonssprøyting og gjødsling, dyrking i tunell, veksthus osv.). Dette vil øke investeringsbehovet i næringen vesentlig. Det vil også være behov for kunnskap og kompetanse for å ta i bruk ny teknologi.

Det er behov for økt tilgang på risikokapital produktutviklingsmidler til produsenter som skal investere for økt lønnsomhet, bedre effektivitet, økt robusthet mot røffere klima, og for å videreutvikle en produksjon som ivaretar krav til kvalitet både i produksjonen og i produktet. I 2020 er 74 mill. kroner over ordningen for investeringer og bedriftsutvikling (IBU-ordningen) øremerket til grøntnæringen. I tillegg er det satt av

midler til å prøve ut ny teknologi der grøntnæringen og veksthusnæringen er spesielt prioritert. Det er sannsynlig at behovet for denne typen midler vil øke vesentlig i årene framover, jf. også omtale av behov for investeringsmidler til pakkeri/lager i kap. 5.5.

For å utnytte lokalt og regionalt mangfold, samt spre risiko, må det også legges til rette for små og store produsenter.

Få elever og studenter velger utdanninger tilknyttet grøntsektoren, og det er behov for å få økt kunnskap om årsakene til dette og finne gode tiltak for å øke rekrutteringen til næringen.

Det har blitt søkt om å endre gartnerutdanningen fra å være et 3-årig løp i skole til å være et lærefag (to år i skole og to år i lære). Dette er godkjent hos NOKUT, og ligger til behandling i Kunnskapsdepartementet. Trolig kan avgjørelsen ventes våren 2020.

Det pågår en utredning om kompetansebehovet i landbrukets verdikjede, finansiert over jordbruksavtalen. Den vil sannsynligvis gi nyttig kunnskap om kompetansebehov og mulige gap mellom hva næringen ser av behov, og rekruttering og tilbud i utdanningsløpet. I fjorårets jordbruksavtale ble det også satt av midler for 2020 til et rekrutteringsprosjekt i landbruket. Prosjektets formål er tiltak for å øke rekrutteringen til landbruks- og gartnerutdanningen i videregående skole.

På denne bakgrunn foreslår utvalget følgende seks tiltak:

- Øremerkede midler til investerings-, kompetanse- og produktutvikling til produsenter i grøntnæringen gjennom IBU-midlene dobles til 150 mill. kroner.
- Gjennomgå regelverket for IBU-ordningen for å vurdere om mobile innretninger som vil gi klare positive miljø- og klimaeffekter kan tas med i kostnadsgrunnlaget for tilskudd.
- Vurdere regelverk og støtteordninger for produsentrettede tiltak, inkludert utvidet risikoavlastning for produksjon.
- Etablere produksjonsgrupper for planteskoler og prydplanter etter tilsvarende modell som Grøntprodusentenes Samarbeidsråd.
- Sikre at tilbudet om gartnerutdanning for voksne (over voksenagronomordningen) beholdes selv om Vg3 gartnernæring går fra å være et skoleløp til å bli et lærlingeløp forutsatt Kunnskapsdepartementets godkjenning. Det er viktig at man fortsatt kan tilby gartneropplæring for voksne basert på dagens modell (læreplanene for Vg2 og Vg3 i skole))
- Vurdere grunnlaget for å etablere fagskoletilbud innen gartnerfag og driftsledelse.

5.5 Øke kvalitet, styrke produktutvikling og utvide sesonger

Det er et stort potensial for utvidet sesong og bedret kvalitet for norskproduserte varer.

Et mål om økt produksjon og forbruk av norske grøntprodukter innebærer at det med fordel kan skje en vekst i ferskvarer og planter innenfor sesongene slik vi kjenner dem i dag og parallelt øke inntaket av bearbejdede produkter.

For norskproduserte varer er det et stort potensial for å utvide salgssesongen, både tidlig og sent. I noen tilfeller vil dette kreve tilpasninger av plantematerialet og dyrkingsmetoder, i andre tilfeller vil det handle om bedre forhold for lagring og pakking. Målet er bedret kvalitet i en utvidet periode sammenlignet med i dag. Videre er det potensial for å dyrke nye arter og sorter i større deler av Norge. For vekster der de internasjonale foredlingsfirmaene som foredler for sydligere produksjonsklima ikke har sortsmateriale som gir god nok kvalitet og avlingsstabilitet under nordligere klima, er det viktig med et foredlingsprogram for sorter tilpasset norske og nordiske dyrkingsforhold.

Mange norske potet- og grønnsakslagre er gamle og har utdatert teknologi, eller er for små. Endret klima med varmere vintre, samt ønsket om å forlenge salgssesongen og bevare høy kvalitet for norske varer, medfører et behov for ny lagringsteknologi. Tiltak som øker lagringsevnen og levetiden til produkter vil bedre produsentøkonomien, redusere matsvinn, minske effektene av klimaendringer, og redusere næringens klimautslipp

For å kunne møte framtidige krav til kvalitet, produktutvikling og innovasjon, er det et grunnleggende behov for å få oversikt over alle pakkerienes kapasitet, teknologi og kunnskap.

En viktig del av satsing på å utvikle norsk særpreg og kvalitet er målrettet, innovativ produktutvikling basert på god kjennskap til den norske forbrukeren. Produktutviklingen kan ta mange former og foregå på mange nivåer, men alltid basert på forbrukerinnsett. For å lykkes i sesongforlengelse og produktutvikling basert på norske råvarer kan det være aktuelt at næringen utvikler en kulturstrategi, men det vil også være viktig å utvikle praktiske løsninger og systemer for å effektivisere produktutviklingen. Internasjonalt har det vært en markant økning i lanseringen av plantebasert mat og drikke, og nye plantebaserte produkter i det norske markedet er i stor grad importerte. Innovasjon av nye bearbeidede produkter som inneholder frukt, bær og grønnsaker er en viktig forutsetning for økt forbruk av produkter fra grøntsektoren. Norsk matindustri har betydelige markedsmuligheter ved å utvikle bearbeidede produkter basert på plantevekster dyrket i Norge, og det er viktig at norske leverandører kommer raskere på banen for å tilby større produktmangfold til norske forbrukere basert på norske råvarer.

På denne bakgrunn foreslår utvalget følgende tre tiltak:

- Gjennomføre et prosjekt for å kartlegge lager- og pakkeristatus og fremme forslag til tilpasninger i virkemiddelbruken som bidrar til å forlenge sesong og øke innovasjon i hele grøntnæringen, deriblant å utvikle ny kunnskap om produksjonssystemer. Prosjektet bør levere sin anbefaling for jordbruksforhandlingene 2021. Utvalget anbefaler at det settes av 2 mill. kroner i jordbruksoppgjøret 2020 til å gjennomføre kartleggingsprosjektet. Utvalget legger til grunn at det er behov for en vesentlig økning i investeringene på området i årene som kommer, jmf. ordningen for investerings- og bedriftsutviklingsmidlene i landbruket (IBU), omtalt i kap. 5.5. For 2021 øremerkes det 30 mill. kr. til investeringer i produsenteide lager og pakkeri.
- Etablere et samarbeid mellom private og offentlige aktører om faglige og praktiske prioriteringer for produktutvikling og sesongforlengelse basert på etablerte og nye kulturer.
- Utvikle en strategi for satsing på plantebaserte bearbeidede produkter basert på norske råvarer, herunder produkter basert på frasorterte norske råvarer og proteinrike belgvekster til mat.

5.6 Samordne strategisk satsing på forskning og innovasjon

Grøntsektoren mangler fellesskapsløsninger for prioriteringer innen forskning, utvikling og innovasjon. En rekke dyktige fagpersoner, universiteter, høyskoler, institutter og bedrifter i inn- og utland samarbeider om enkeltprosjekter og initiativer. Det er imidlertid behov for en sterkere og mer koordinert innsats med et langsiktig perspektiv. Dersom en samlet bransje tar strategiske valg for innretningen av forskning og innovasjon, og utfører en behovsanalyse, vil det trolig føre til en bedre utnyttelse av tilgjengelige ressurser og en raskere vei til målet om styrket innovasjon og vekst i bransjen.

Over de siste tiårene har nasjonal fagkompetanse innen viktige tema for næringen blitt svekket. Hvis mulighetene som følger av store drivere som klima og bærekraft, helse, forbrukerpreferanser mm. skal utnyttes, kan det bli behov for kompetanseoppbygging eller omorganisering. Rekruttering av nøkkelkompetanse er imidlertid en utfordring.

Det er behov for kompetanse på svært ulike temaer, som hvordan å utnytte mulighetene for produksjon og omsetning i marginale strøk av landet, til nye produkter og tjenester innen miljøvennlig agritech som skal bidra til utslippskutt.

Næringen trenger å engasjere seg på en langsiktig og helhetlig måte for å styrke finansieringen av forskning og innovasjon, men terskelen for næringens deltakelse i prosjekter oppfattes i dag som høy.

På denne bakgrunn foreslår utvalget følgende seks tiltak:

- Det etableres et samarbeid på tvers av næringsaktørene/grøntnæringen for å kartlegge det totale omfanget av pågående forsknings- og innovasjonsprosjekter innenfor sektoren, dvs. antall prosjekter, tematikk, finansieringskilder og samlede investeringer, slik at bransjen får en felles kunnskap om status for dette i løpet av 2020. Arbeidet er et viktig grunnlag for å utvikle konkrete mål og tiltak for videre investeringsinnsats i forskning, innovasjon og utvikling og øke utbyttet av

- tilgjengelige ressurser. Utvalget peker på behovet for at innsatsen knyttet til forskning, innovasjon og utvikling bygger opp under den strategiske retningen de seks ambisjonene peker på mot 2035.
- Prioritere forskning og utvikling innenfor områder som:
 - Klima og bærekraft
 - plantehelse og alternativer til kjemiske plantevernmidler
 - bærekraftige produksjonssystemer
 - optimal bruk av næringsstoffer, resirkulering og rensing
 - veksthusteknologi, lys og energi i veksthus,
 - Produksjonsrettede tiltak som støtter opp under bærekraft
 - sortsutvikling, -tilpasning og -utprøving
 - god agronomi
 - økologisk produksjon
 - Ny teknologi
 - lagringsteknologi
 - droner, robotteknologi og automatisering
 - presisjonslandbruk
 - Nye og bearbeidede produkter med norske råvarer
 - proteinrike belgvekster til mat
 - plantebaserte bearbeidede produkter basert på norske råvarer
 - bedre utnyttelse av råstoff
 - prosessutvikling
 - forbruksforskning
 - e Styrke satsingen på utprøving av integrerte løsninger for plantevern inkludert søknader om «minor use» hos Norsk Landbruksrådgiving.
 - Legge til rette for å utnytte lokalt og regionalt mangfold i produksjon og omsetning i hele landet, herunder uttesting og tilpasning av teknologi for ulike forhold.
 - Utvikle strategi for rekruttering av nøkkelkompetanse til utdanning, veiledningstilbud og bedrifter.
 - Igangsette et analyse- og statistikkarbeid for oppfølging av behov for faktagrunnlag for hele sektoren (for eksempel omsetning av både ferskkonsum og bearbeidede produkter i alle ledd, volum, sysselsetting, og produsenter). Landbruksdirektoratet får ansvar for arbeidet og vurderer finansieringsbehovet.

5.7 Oppfølging av utvalgets anbefalinger og tiltak

I grøntutvalgets mandat heter det:

«Det tas stilling til utvalgets videre arbeid i forbindelse med jordbruksforhandlingene i 2020»

Det blir avgjørende at sektoren raskt kommer i gang med målbevisst oppfølging av rapportens anbefalinger. En vellykket oppfølging er avhengig av at det strategiske arbeidet fortsetter og at man så snart som mulig konkretiserer og forankrer den retningen som er trukket opp i denne rapporten. Kort oppsummert anbefaler utvalget at tyngdepunktet i satsningen flyttes fra produktivitet til norsk særpreg og kvalitet. Norske grøntprodukter vinner på kvalitet i alle ledd, ikke på ensidig priskonkurranse.

Utvalget ber om at jordbruksavtalepartene følger opp rapportens anbefalinger. Utvalget understreker at skal en lykkes med å løfte ambisjonsnivået og oppnå en 50 prosent økning i norskandelen, er det behov for mer enn spredte grep og tiltak. Det er avgjørende at man klarer å arbeide koordinert og systematisk med grøntsektorens utfordringer og muligheter over tid. Det betyr at den strategiske tenkningen og samhandlingen i grøntsektoren må styrkes og gis kontinuitet.

Utvalget anbefaler at aktørene i grøntsektoren i løpet av 2020 oppretter et *Forum for norsk grønt* som kan sikre at oppfølgingen av satsningen i sektoren skjer på en helhetlig måte. Forumet bør få i oppgave å ta initiativer som forbedrer samhandlingen og kunnskapsdelingen i sektoren og som bidrar til en felles horisont i endringsarbeidet.

Foto:

- s. 10: Jon Gunnar Swang
- s. 12: Landbruksdirektoratet
- s. 13: Lerum
- s. 15: Lasse Erdal
- s. 17: Odd Udem
- s. 19: Fri bruk
- s. 22: Odd Udem
- s. 24: NIBIO
- s. 25: Landbruksdirektoratet
- s. 27: Landbruksdirektoratet
- s. 28: Lerum
- s. 30: Colourbox.com
- s. 32: Landbruksdirektoratet
- s. 33: NIBIO
- s. 34: Lasse Erdal
- s. 36: Ragnar Swift
- s. 37: NIBIO
- s. 39: NMBU
- s. 41: Ragnar Swift
- s. 42: Colourbox.com
- s. 44: NIBIO
- s. 46: Lasse Erdal

6 Vedlegg til rapport – Faktagrunnlag

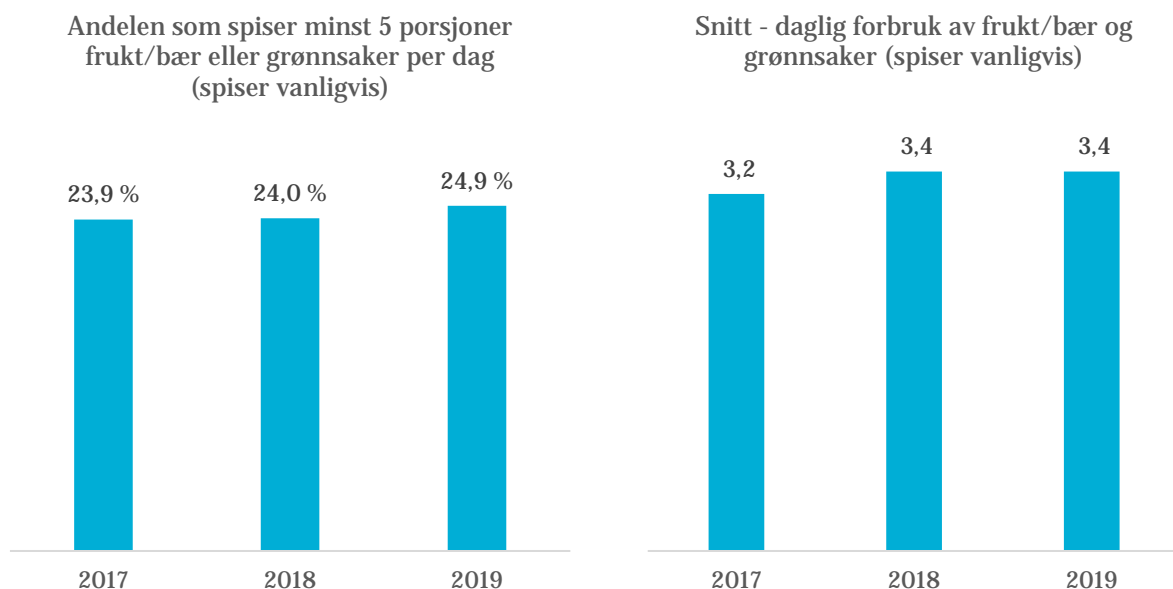
1	Fakta om status og utvikling	2
1.1	Utvikling i forbruk av varegrupper fra grøntsektoren	2
1.2	Norskprodusert andel av grupper av varer fra grøntsektoren	4
1.3	Produksjonsinntekter i grøntsektoren	4
1.4	Økonomi i primærproduksjonen i grøntsektoren	5
1.5	Grønnsaker	6
1.6	Poteter	9
1.7	Frukt	10
1.8	Bær	14
1.9	Blomster og planter	16
1.10	Geografisk fordeling og utvikling i produksjonene	19
1.11	Matsvinn i grøntsektoren	21
1.12	Produksjonskapasitet	22
1.13	Varestrøm i verdikjeden	24
1.14	Serveringsmarkedet	28
1.15	Dagligvaremarkedet	30
2	Rammevilkår og virkemidler	31
2.1	Budsjettstøtte over jordbruksavtalen m.m.	31
2.2	Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri	34
2.3	Importvernet	34
2.4	Målpriser	39
2.5	Markedsregulering hagebruk	43
2.6	Rekruttering	44
3	Oppsummering fra innspillsmøtene	46
3.1	Innspillmøter og skriftlige innspill fra fylkesmenn og fylkeskommuner	46
3.2	Anbefalinger m.m. i presentasjoner i utvalgsmøte 11. november	47

1 Fakta om status og utvikling

1.1 Utvikling i forbruk av varegrupper fra grøntsektoren

Årlige sammenstillinger av forbruks-/omsetningstall for grøntsektoren finnes i «Totaloversikten» og «Utviklingen i norsk kosthold» som utgis årlig fra henholdsvis Opplysningskontoret for frukt og grønt (OFG) og Helsedirektoratet.

Figur 1 viser andel av befolkningen som spiser minst 5 porsjoner frukt/bær eller grønnsaker per dag, og gjennomsnittlig daglig forbruk av frukt, bær og grønnsaker.

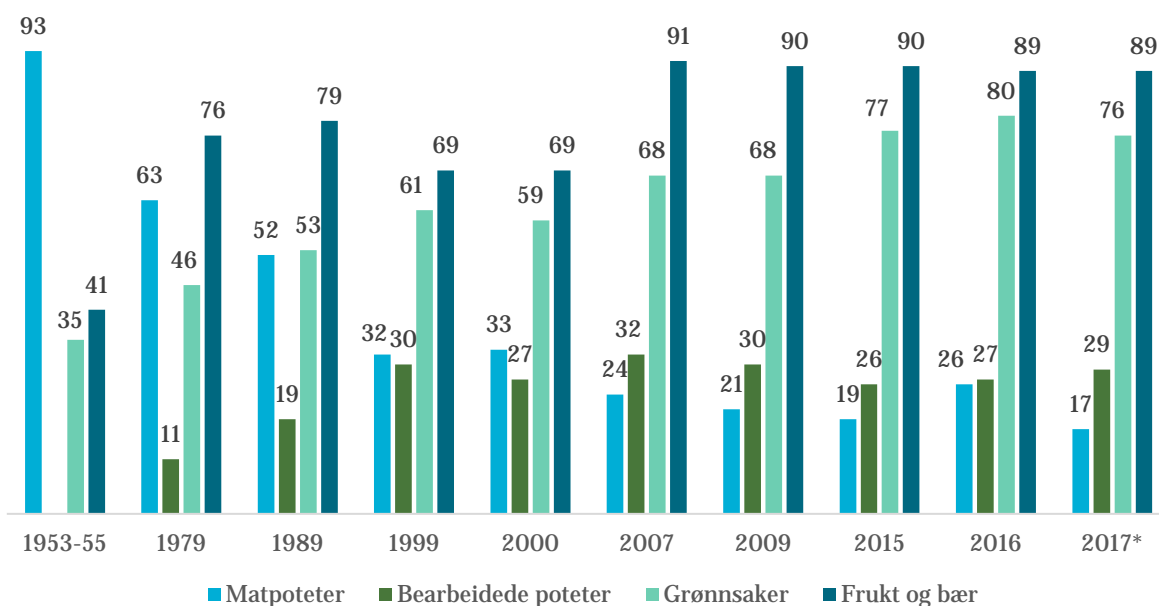
Figur 1: Andel av befolkningen som spiser minst 5 porsjoner frukt/bær eller grønnsaker per dag, og gjennomsnittlig daglig forbruk av frukt, bær og grønnsaker, 2017–2019

Kilde: «5 a Day Europe 2019», TNS, Opplysningskontoret for frukt og grønt

Totaloversikten presenterer statistikk over kvantum av frisk frukt, bær, grønnsaker og poteter inn til grossist. Volum som går til frisk industri, som oppkuttete grønnsaker og bearbejdede poteter, kommer ikke med i Totaloversikten. Kilder for Totaloversikten er SSB for import og Landbruksdirektoratet for den norske omsetningen. Data fra Landbruksdirektoratet er også basis for statistikk for grøntsektoren i Utviklingen i norsk kosthold.

Noen hovedtrekk ved utviklingen er:

- Forbruket av matpoteter er redusert med over 75 prosent siden 1970-årene.
- Forbruket av grønnsaker, frukt og bær har økt betydelig over tid.
- De siste ti årene har forbruket av grønnsaker økt med 11 prosent, mens forbruket av frukt og bær har gått noe ned.

Figur 2: Utvikling i forbruk på engrosnivå i grupper av grøntprodukter, kg per innbygger per år (tall fra tabell 1)

Kilde: Helsedirektoratet 2019, UTVIKLINGEN I NORSK KOSTHOLD 2018

Tabell 1: Forbruk av utvalgte matvarer på engrosnivå, kg per innbygger per år. Kategoriene i grøntsektoren er markert med fet skrift

	1953-55	1979	1989	1999	2000	2007	2009	2015	2016	2017*
Korn, som mel (inkl. ris)	99	78	80	86	85	90	86	82	84	85
Matpoteter	93	63	52	32	33	24	21	19	26	17
Bearbeidede poteter³	-	11	19	30	27	32	30	26	27	29
Grønnsaker	35	46	53	61	59	68	68	77	80	76
Frukt og bær	41	76	79	69	69	91	90	90	89	89
Erter/nøtter/kakao ²	4,1	7,1	4,7	6,1			8,1		7,9	8,1
Kakaoprodukter ²			3,9	3,1			6,0		6,2	6,2
Kjøtt og kjøttbiprodukt	36	54	53	63	64	76	74	76	77	76
Fisk (hel urensset, rund vekt)	-	-	-	-	-	37	35	35	33	30
Egg	7	11	12	11	10	12	12	13	13	13
Helmelk	195	160	64	32	30	23	20	17	17	17
Lettmelk	-	-	79	73	60	57	54	42	41	40
Skummet melk ¹	10	26	32	22	32	28	29	29	29	26
Yoghurt	-	-	-	7	7	9	9	10	10	10
Konserverte melkeprodukter	3	15	19	23	25	34	31	23	26	25
Fløte, rømme	5	7	7	7	7	8	7	7	7	7
Ost	8	12	13	15	15	17	17	19	19	17
Smør	4	5,4	3,4	3,3	3,3	2,8	2,9	3,3	3,3	3,5
Margarin	24	15	13	12	11	10	9	8	9	8
Sukker	40	45	41	44	43	33	32	27	27	26

Kilde: Helsedirektoratet 2019, UTVIKLINGEN I NORSK KOSTHOLD 2018

* Foreløpige tall. Det er foretatt en del forandringer i datagrunnlaget siden 1953.

1. Omfatter også lettmelk med høyst 0,7 % fett.

2. Kakao og kakaoprodukter som egen gruppe f.o.m 1989.

3. Potetprodukter er omregnet til friske poteter f.o.m. 1999

For potet mangler betydelige data fra bearbeidende industri som råskreller og «sous vide»-behandler potet. Trolig er det også flere mangler i tallene. Om en legger til grunn Bamas anslag for markedsandel for potet i bransjen, er trolig omsetningen godt over 105 000 tonn mot de 89 623 tonn som blir rapportert, noe som også gir en høyere norskandel.

Tabell 2: Anslag på totaltall for potet, tonn

	Tall fra Totaloversikten	Bamas egne tall	Anslag totaltall i forhold til markedsandel
Norsk	58 254	56 910	84 000
Import	31 369	14 276	31 369
Total	89 623	71 186	115 000

Kilde: Opplysningskontoret for frukt og grønt, BAMA

Anslaget på 115 000 tonn er trolig noe høyt, men er nok nærmere faktisk omsetning enn tallene i eksisterende statistikk.

OFG har tatt initiativ til et forprosjekt hvor de utfordrer sin egen Totalstatistikk. Målet med forprosjektet er å avdekke behovet for ulik statistikk fra ulike aktører, for deretter å kartlegge hvilke datakilder som kan dekke de ulike behovene.

1.2 Norskprodusert andel av grupper av varer fra grøntsektoren

Tabell 3: Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis (selvforsyningsgrad), prosent

	1953- 1955	1970	1979	1989	1999	2009	2016	2017 ¹	2018 ²
Poteter friske	100	100	93	99	81	73	61	69	61
Potetprodukter		100	67	93	75	89	82	79	83
Potetmel		81	75	84	100	98	90	87	89
Erter, nøtter, kakao	6	0	0	0	0	0	0	0	0
Grønnsaker	93	87	72	73	58	48	49	48	49
Frukt og bær	42	35	29	27	6	4	5	6	5

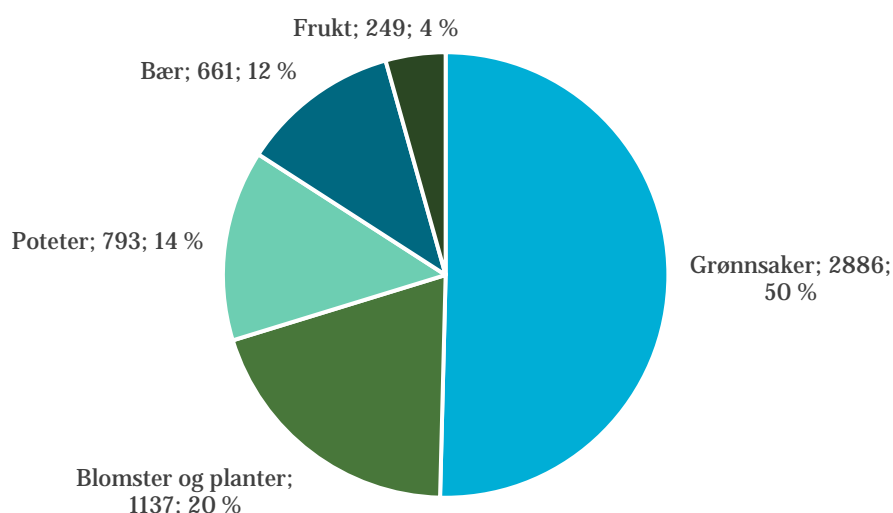
Kilde: Helsedirektoratet 2019, UTVIKLINGEN I NORSK KOSTHOLD 2018

¹ Foreløpige tall.

² Anslag/prognose

1.3 Produksjonsinntekter i grøntsektoren

- De samlede produksjonsverdi inkludert pristilskuddene i jordbruket for 2018 var 32,9 mrd. kroner (foreløpig regnskap til jordbruksforhandlingene i 2019).
- Grøntsektoren utgjorde vel 5,8 mrd. kroner, dvs. vel 17 prosent.
- Grønnsaker er den største hagebrukssektoren, etterfulgt av blomster og planter, poteter, bær og frukt.

Figur 3: Produksjonsverdi i hagebrukssektoren i 2018, mill. kr.
Kilde: Totalkalkylen 2019, NIBIO

For spiselige produkter fremstiller vi utviklingen i areal og antall produsenter, samt statistikk for omsetningen av norske produkter gjennom grossist til varehandelen, og til deler av storhusholdningsmarkedet. Vi er ikke i besittelse av et fullstendig bilde av omsetningen av frukt, bær, grønnsaker og poteter til storhusholdningsmarkedet, ferskvareindustrien og bearbeidingsindustrien for øvrig. Data tilgjengelig for deler av industrien er presentert i egne tabeller.

For blomster og planter er tilgjengelig informasjon mer begrenset enn for spiselige produkter.

1.4 Økonomi i primærproduksjonen i grøntsektoren

Det finnes dessverre lite statistikk over økonomien i primærproduksjonen i grøntsektoren. Blant referansebrukene som inngår i grunnlagsmaterialet for jordbruksforhandlingene, bl.a. til å belyse fordelingen mellom ulike produksjoner, er det et referansebruk (nr. 9) som representerer frukt og bær, og et referansebruk (nr. 7) som representerer potet i kombinasjon med korn. Det er ikke noe referansebruk hvor grønnsaker utgjør så stor del av produksjonen at det er med i betegnelsen på referansebruket.

I tabell 4 vises vederlag til arbeid og egenkapital, inklusive beregnet inntektsverdi av det skattemessige jordbruksfradraget for de 10 referansebrukene som representerer ulike produksjoner uten noen geografisk eller størrelsesmessig differensiering. Tabellen viser også det beregnede utslaget av jordbruksoppjøret 2019. Referansebruk nr. 7 med poteter og korn, og referansebruk nr. 9 med frukt og bær er markert med fet skrift i tabellen.

Tabell 4: Referansebruk. Vederlag til arbeid og egenkapital, inklusive beregnet inntektsverdi før skatt av jordbruksfradraget. Framregning inklusive volumframregninger fra regnskapsåret 2017. Utslag av jordbruksoppgjøret 2019. Kr per årsverk

	Årsverk	2017, før oppgjør	2018, før oppgjør	2019, før oppgjør	Jordbruksoppgjør 2019
1 Melk og storfeslakt, 28 årskyr. Landet	1,982	376 500	366 000	371 300	21 600
2 Korn, 362 dekar korn. Landet	0,397	194 900	178 700	154 100	56 400
3 Sau, 171 vinterfôra sauer. Landet	1,197	164 600	152 300	136 900	31 200
4 Melkeproduksjon geit, 133 årsgaier. Landet	1,608	453 100	465 200	461 900	24 200
5 Svin og korn, 49 avlssvin + 357 dekar korn. Landet	1,648	428 600	376 100	308 000	-1 100
6 Egg og planteprodukter, 6 533 høner + 258 daa korn. Landet	1,324	482 700	439 000	407 400	1 700
Poteter og korn, 127 daa poteter + 444 daa korn. Landet	1,576	444 000	457 300	457 100	47 100
8 Storfeslakt/ammeku, 32 ammekyr. Landet	1,256	284 600	272 300	284 800	21 800
9 Frukt og bær, 51 dekar frukt og bær. Landet	1,802	384 600	406 800	449 300	38 600
10 Fjørfekjøtt og planteprodukter, 111 432 fjørfeslakt. Landet	1,033	476 700	482 000	463 700	17 100

Kilde: Referansebruksberegninger 2019, NIBIO

Mer detaljerte opplysninger om referansebrukene, bl.a. om produksjonsinntekter, tilskudd og kostnader, er tilgjengelig på NIBIOs nettsider¹.

NIBIO har publisert driftsgranskinger i jordbruket med regnskapsresultater for 2018. Her framkommer driftsformen «Fruktdyrking» med det høyeste vederlaget til arbeid og egenkapital per årsverk, dvs. 462 000 kroner, når inntektsverdien av jordbruksfradraget regnes med. Driftsformen «Korn og potet» ligger atskillig lavere, med 294 400 kroner. Grønnsaksproduksjonen er ikke tilstrekkelig representert i driftsgranskningene til at det publiseres statistikk for grønnsaker som driftsform.

1.5 Grønnsaker

1.5.1 Utvikling i areal og antall dyrkere

Tabell 5: Grønnsaker friland, antall dekar og antall dyrkere som har søkt produksjonstilskudd

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Antall daa	57 213	59 594	60 943	61 954	64 516	68 283	69 661	73 090	70 398	72 825
Antall søkere	974	887	850	821	786	783	761	772	749	734
Snitt antall dekar per søker	58,7	67,2	71,7	75,5	82,1	87,2	91,5	94,7	94,0	99,2

Kilde: Landbruksdirektoratets nettsider, PT-912, søknad om produksjonstilskudd

¹ <https://www.nibio.no/tjenester/referansebruk>

Tabell 6: Frekvensfordeling søkere med grønnsaksareal 2009 og 2018 etter grønnsaksareal i dekar

Grønnsaksareal, dekar	2009	2018
1–2	181	159
3–5	91	73
6–10	86	62
11–20	111	67
21–50	216	107
51–100	147	99
101–500	130	138
501–1000	8	19
1001–3000	4	10
Totalt	974	734

Kilde: Landbruksdirektoratet, søknad om produksjonstilskudd

1.5.2 Utvikling i norsk omsetning og import

Statistikk for utviklingen i areal og antall produsenter, samt omsetningen av norske grønnsaker gjennom grossist til varehandelen er presentert under. Kun deler av omsetningen til storhusholdningsmarkedet er med i statistikken.

Grønnsaker i veksthus:

I tabell 7 er det beregnet en andel for norskproduserte varer av total omsetning på engrosnivå.

- Norskandelen for agurk og tomat har vært relativt stabil de siste ti årene.
- Siden år 2000 har andelen norske agurker og tomater på det meste vært på henholdsvis 70 og 42 prosent.
- Norge er nær selvforsynt med en rekke ulike urter produsert i veksthus.

Tabell 7: Omsetningen (engros) av de viktigste veksthusgrønnsakene, til konsum. Tonn

Vareslag	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Agurk										
Norsk omsetning	13 723	14 320	13 549	15 074	14 840	15 911	17 153	17 411	17 634	16 414
Import	6 513	6 445	7 209	8 354	8 857	9 123	8 492	8 631	8 271	9 557
Norsk andel (%)	67,8	69,0	65,3	64,3	62,6	63,6	66,9	66,9	68,1	63,2
Tomat										
Norsk omsetning	9 087	11 092	11 135	12 005	12 076	12 515	12 300	11 767	13 242	12 443
Import	22 212	21 501	23 894	23 316	24 812	25 102	24 970	25 003	23 632	24 872
Norsk andel (%)	29,0	34,0	31,8	34,0	32,7	33,3	33,0	32,0	35,9	33,3

Kilde: Landbruksdirektoratet, SSB

Grønnsaker på friland:

I tabell 8 er det beregnet en andel for norskproduserte varer av total omsetning på engrosnivå.

For mange av produktene er det vekstsesongen i Norge som styrer produksjonen, og dermed også norskandelen. Men ved å vurdere hvert produkt er det mulig å analysere mulighetene for å utvide det produksjonspotensialet som finnes.

- Andelen norsk omsetning av total har vært relativt stabil for en rekke av grønnsakene de siste årene.
- Variasjonene er store fra produkt til produkt.
- Flere grønnsaker har en norskandel på over 80 og 90 prosent av totalforbruket.
- Norskandelen er overraskende lav for enkelte grønnsaker, slik som løk og knollselleri. Produktene kunne ha vært dyrket i et omfang som ga helårsforsyning i Norge.
- For produkter som rosenkål har norskandelen gått ned parallelt med at forbruket har økt.

Tabell 8: Omsetning (engros) av de viktigste frilandsgrovnnsakene, til konsum. Tonn

Vareslag	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Gulrot										
Norsk omsetning	26 052	26 757	25 862	26 829	28 340	31 586	33 826	34 151	35 952	29 950
Import	6 060	5 180	6 853	8 706	7 497	6 168	6 035	8 308	5 070	8 199
Norsk andel (%)	81,1	83,8	79,1	75,5	79,1	83,7	84,9	80,4	87,6	78,5
Løk¹										
Norsk omsetning	16 748	14 281	17 028	17 207	17 366	19 368	20 887	22 490	21 483	20 404
Import	6 281	10 688	9 302	11 095	11 702	8 664	9 247	7 333	7 260	9 662
Norsk andel (%)	72,7	57,2	64,7	60,8	59,7	69,1	69,3	75,4	74,7	67,9
Hvitkål										
Norsk omsetning	11 507	11 241	10 718	11 241	10 183	10 851	10 523	11 191	10 130	9 315
Import	1 026	1 576	885	1 020	1 357	1 433	1 471	1 418	1 196	1 510
Norsk andel (%)	91,8	87,7	92,4	91,7	88,2	88,3	87,7	88,8	89,4	86,0
Kålrot										
Norsk omsetning	11 673	9 791	10 805	11 703	11 763	10 802	12 782	12 676	12 047	12 213
Import	1 089	1 773	1 571	1 323	775	1 301	73	170	717	71
Norsk andel (%)	91,5	84,7	87,3	89,8	93,8	89,2	99,4	98,7	94,4	99,4
Isberg										
Norsk omsetning	5 594	5 779	5 987	5 686	5 025	5 252	4 966	5 297	4 857	4 553
Import	9 752	10 171	10 069	9 713	10 360	8 903	8 931	8 869	9 147	8 888
Norsk andel (%)	36,5	36,2	37,3	36,9	32,7	37,1	35,7	37,4	34,7	33,9
Annen salat²										
Norsk omsetning	2 628	2 313	2 810	2 615	2 539	2 654	2 645	3 017	3 233	3 507
Import	2 159	2 362	2 021	2 670	2 897	2 827	3 082	2 964	3 491	3 378
Norsk andel (%)	54,9	49,5	58,2	49,5	46,7	48,4	46,2	50,4	48,1	50,9
Rosenkål										
Norsk omsetning	579	434	475	567	498	594	552	524	416	520
Import	52	84	57	136	147	212	193	264	212	178
Norsk andel (%)	91,8	83,8	89,3	80,6	77,2	73,7	74,1	66,6	66,3	74,5
Knollselleri										
Norsk omsetning	762	710	709	935	957	1 448	1 671	1 629	2 000	1 981
Import	504	593	715	770	1 138	845	719	1 060	817	702
Norsk andel (%)	60,2	54,5	49,8	54,8	45,7	63,2	69,9	60,6	71,0	73,8
Purre										
Norsk omsetning	1 855	1 761	1 859	2 075	1 829	2 084	2 040	1 836	1 791	1 780
Import	1 868	1 905	1 951	1 852	2 148	2 009	1 782	1 964	1 843	1 661
Norsk andel (%)	49,8	48,0	48,8	52,8	46,0	50,9	53,4	48,3	49,3	51,7

Kilde: Landbruksdirektoratet, SSB

¹ Løk: Løktyper med unntak av vårløk og purre

² Annen salat: Hodosalat unntatt isbergsalat, samt bladsalater

Tabell 9: Avtalt kvantum av grønnsaker dyrket i henhold til kontrakt, til konserverindustri. Tonn

Kultur	2017		2018		2017-2018	2019		2018-2019
	Avtalt kvantum tonn	Oppfyltingsgrad %	Avtalt kvantum tonn	Oppfyltingsgrad %	Endring i avtalt kvantum %	Avtalt kvantum tonn	Oppfyltingsgrad %	Endring i avtalt kvantum %
Agurker	2 005	100	1 830	103	-9	1 920	104	5
Aspargesbønner	960	89	1 320	84	38	1 200	109	-9
Blomkål	2 390	103	2 643	96	11	2 790	95	6
Erter	3 815	93	3 662	53	-4	3 982	104	9
Gulrot gul	410	79			-100			
Gulrot gul skive	120	73	702	61	485	640	74	-9
Gulrot oransje skive	3 360	82	2 840	68	-15	3 950	85	39
Gulrot oransje stor	5 270	93	5 370	87	2	5 840	90	9
Gulrot rød			75	62	100			-100
Hodekål	3 196	98	3 054	98	-4	3 214	67	5
Kepaløk						1 260	111	100
Kålrot	520	100	740	99	42	1 967	85	166
Pastinakk	345	100	220	69	-36	272	124	24
Persillerot			40	63	100			-100
Purre	650	100	450	100	-31	590	100	31
Rosenkål	1 130	106	1 107	105	-2	1 060	92	-4
Rødbeter	1 960	97	2 359	99	20	2 288	73	-3
Rødkål	1 182	95	935	96	-21	1 036	72	11
Rødløk						300	155	100
Knollselleri	655	129	1 195	108	82	989	100	-17
Totalt	27 968	95	28 542	85		33 298	96	

1.6 Poteter

Statistikk for utviklingen i areal og antall produsenter, samt omsetningen av norske poteter gjennom grossist til varehandelen er presentert under. Kun deler av omsetningen til storhusholdningsmarkedet er med i statistikken.

1.6.1 Utvikling i areal og antall dyrkere

Tabell 10: Poteter, antall dekar og antall dyrkere som har søkt produksjonstilskudd

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Antall daa	137 384	132 016	128 865	126 633	126 278	123 452	118 350	119 838	117 282	116 138
Antall søkere	3 104	2 768	2 503	2 281	2 133	2 067	1 951	1 876	1 697	1 578
Snitt antall dekar per søker	44,3	47,7	51,5	55,5	59,2	59,7	60,7	63,9	69,1	73,6

Kilde: Landbruksdirektoratets nettsider, PT-912, søknad om produksjonstilskudd

Tabell 11: Frekvensfordeling søkere med potetareal 2009 og 2018 etter potetareal i dekar

Potetareal, dekar	2009	2018
1–2	1 350	521
3–5	241	138
6–10	192	97
11–20	170	58
21–50	364	188
51–100	355	200
101–500	418	348
501–1000	13	26
1001–3000	1	2
Totalt	3 104	1 578

Kilde: Landbruksdirektoratet, søknad om produksjonstilskudd

1.6.2 Utvikling i norsk omsetning og import

- Omsetningen av norske matpoteter har gått betydelig ned over de ti siste årene.
- Importen har økt i samme periode, men har vist en nedgang de siste par årene.
- Utviklingen var enda mer dramatisk i samme retning i forrige tiårsperiode.

Tabell 12: Forbruk av poteter, til konsum. Tonn

Vareslag	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Potet										
Norsk omsetning	83 696	71 675	71 112	66 995	61 946	62 610	63 632	66 240	71 369	58 254
Import	18 125	30 919	31 029	40 045	41 802	40 694	39 505	40 394	31 630	31 369
Norsk andel (%)	82,2	69,9	69,6	62,6	59,7	60,6	61,7	62,1	69,3	65,0

Kilde: Landbruksdirektoratet, SSB

1.7 Frukt

Statistikk for utviklingen i areal og antall produsenter, samt omsetningen av norsk frukt gjennom grossist til varehandelen er presentert under. Kun deler av omsetningen til storhusholdningsmarkedet er med i statistikken.

1.7.1 Epler, utvikling i areal og antall dyrkere

Tabell 13: Epler, antall dekar og antall dyrkere som har søkt produksjonstilskudd

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Antall daa	14 188	13 996	13 872	13 861	13 776	13 509	13 03	13 512	13 768	14 488
Antall søkere	841	820	798	783	775	775	757	731	711	750
Snitt antall dekar per søker	16,9	17,1	17,4	17,7	17,8	17,4	18,0	18,5	19,4	19,3

Kilde: Landbruksdirektoratets internettsider, PT-912, søknad om produksjonstilskudd

Tabell 14: Frekvensfordeling søkere med epleareal 2009 og 2018 etter epleareal i dekar

Epleareal, dekar	2009	2018
1–2	156	113
3–5	117	109
6–10	132	122
11–20	193	173
21–50	200	175
51–100	38	45
101–500	5	13
Totalt	841	750

Kilde: Landbruksdirektoratet, søknad om produksjonstilskudd

1.7.2 Pærer, utvikling i areal og antall dyrkere

Tabell 15: Pærer, antall dekar og antall dyrkere som har søkt produksjonstilskudd

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Antall daa	908	870	765	716	638	591	594	644	605	623
Antall søkere	262	248	229	217	187	176	174	174	162	165
Snitt antall dekar per søker	3,5	3,5	3,3	3,3	3,4	3,4	3,4	3,7	3,7	3,8

Kilde: Landbruksdirektoratets internettsider, PT-912, søknad om produksjonstilskudd

Tabell 16: Frekvensfordeling søkere med pæreareal 2009 og 2018 etter pæreareal i dekar

Pæreareal, dekar	2009	2018
1–2	131	82
3–5	86	54
6–10	37	19
11–20	6	8
21–50	2	2
Totalt	262	165

Kilde: Landbruksdirektoratet, søknad om produksjonstilskudd

1.7.3 Plommer, utvikling i areal og antall dyrkere

Tabell 17: Plommer, antall dekar og antall dyrkere som har søkt produksjonstilskudd

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Antall daa	3 996	4 053	4 092	4 094	4 208	4 247	4 325	4 403	4 255	4 345
Antall søkere	562	552	547	534	528	505	501	489	461	469
Snitt antall dekar per søker	7,1	7,3	7,5	7,7	8,0	8,4	8,6	9,0	9,2	9,3

Kilde: Landbruksdirektoratets internettsider, PT-912, søknad om produksjonstilskudd

Tabell 18: Frekvensfordeling søkere med plommeareal 2009 og 2018 etter plommeareal i dekar

Plommeareal, dekar	2009	2018
1-2	181	121
3-5	139	115
6-10	135	110
11-20	74	68
21-50	30	49
51-100	3	6
Totalt	562	469

Kilde: Landbruksdirektoratet, søknad om produksjonstilskudd

1.7.4 Moreller/kirsebær, utvikling i areal og antall dyrkere

Tabell 19: Moreller/kirsebær, antall dekar og antall dyrkere som har søkt produksjonstilskudd

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Antall daa	2 410	2 403	2 177	2 082	1 906	1 897	1 885	1 921	1 842	1 780
Antall søkere	352	344	308	292	268	248	232	221	188	176
Snitt antall dekar per søker	6,8	7,0	7,1	7,1	7,1	7,6	8,1	8,7	9,8	10,1

Kilde: Landbruksdirektoratets internettsider, PT-912, søknad om produksjonstilskudd

Tabell 20: Frekvensfordeling søkere med morell/kirsebær-areal 2009 og 2018 etter morell-/kirsebærareal i dekar

Morell-/kirsebærareal, dekar	2009	2018
1-2	127	54
3-5	91	33
6-10	80	39
11-20	37	31
21-50	14	14
51-100	3	5
Totalt	352	176

Kilde: Landbruksdirektoratet, søknad om produksjonstilskudd

1.7.5 Nyplanting av frukttrær og fornyelse av eksisterende frukthager

- Fruktnæringen har behov for bedre prognoser for tilgangen av norsk frukt for de neste årene, og dermed bedre produksjonsplanlegging.
- Det finnes foreløpig ingen samlet oversikt over produksjonspotensialet på eksisterende fruktareal i Norge. Det er imidlertid laget en prognose for tilgangen av norsk frukt for 2023.
- Fruktarealene øker spesielt på Østlandet, og moderne dyrkingsmetoder anvendes for de nye arealene.
- Graden av fornyelse av gamle frukthager er imidlertid utilstrekkelig beskrevet. Trolig er tempoet i fornyelsen lavere enn fremtidig markedsbehov mht. tilførsler, sesonglengde, sortsutvalg mm.

Produksjonspotensialet på eksisterende fruktarealer er bl.a. betinget av hvor mye av arealet som er hhv. nyplantinger og fornyelse av gamle frukthager. Årsaken er at moderne dyrkingsmetoder har et betydelig større avlingspotensial enn metoder som er benyttet i gamle frukthager. I tillegg påvirker fornyelse tilgangen av sorter.

Det fremtidige produksjonspotensialet for frukt vil bli bedre beskrevet når alle produsenter som er knyttet til fellepakkerier har registrert nyplantinger, antall trær, sorter, størrelse og alder på feltene, mm. i Fruktklienten. Det er imidlertid store variasjoner mellom pakkeriene i hvor langt arbeidet har kommet. For produsenter som ikke leverer frukt til fellepakkeriene finnes ingen slik oversikt. Deres produksjon omsettes trolig direkte fra gårdbruker til forbruker. For 2018 utgjorde omsetningen av frukt fra slike

produsenter en ikke uvesentlig del av den totale norske fruktavlingen til konsum. Kvantumet framkommer som differansen mellom mengden som lå til grunn for utbetalt distriktstilskudd hos Landbruksdirektoratet og mengden som ble registrert omsatt til konsum gjennom norske fruktpakkerier.

Innovasjon Norge gir tilskudd til nyplanting av frukttrær. Vi får oppgitt at begrepet nyplanting brukt i forskriftene i alle år har vært definert både som nyplanting av eldre frukthager som må fornyes, og nyplanting på jord som tidligere ikke har vært brukt til frukt. Bakgrunnen er et ønske om å få sanert lite etterspurte sorter og umoderne dyrkingsmetoder, og omstille dyrkingen slik at kundenes ønsker til norsk frukt kan imøtekommes. Det er imidlertid ikke utarbeidet nasjonal og regional statistikk over tilskuddene. Hordaland og Sogn og Fjordane fører egne oversikter. Ifølge fruktlagerinspektøren har i tillegg flere frukthager blitt etablert uten tilskudd de siste årene.

I henhold til Landbruksdirektoratets søknader om produksjonstilskudd har det samlede fruktarealet gått ned over flere år, men begynte å snu i 2015 (Tabell 21). Arealer med moreller har vist en nedgang over år, mens eplearealet har gått opp, spesielt fra 2017 til 2018. Foreløpige tall for 2019 viser en ytterligere økning for eple.

Tabell 21: Fruktareal det er søkt produksjonstilskudd til, antall dekar

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Eple, daa	14 188	13 996	13 872	13 861	13 776	13 509	13 603	13 512	13 768	14 488
Pære, daa	908	870	765	716	638	591	594	644	605	623
Plomme, daa	3 996	4 053	4 092	4 094	4 208	4 247	4 325	4 403	4 255	4 345
Morell, daa	2 410	2 403	2 177	2 082	1 906	1 897	1 885	1 921	1 842	1 780
Sum fruktareal, daa	21 502	21 322	20 906	20 753	20 528	20 244	20 407	20 480	20 470	21 236

Kilde: Landbruksdirektoratets nettsider, PT-912, søknad om produksjonstilskudd

Av 746 søkere av arealtilskudd og distriktstilskudd for frukt i 2018 var 13 gårder på over 100 daa. Alle ligger på Østlandet, nærmere bestemt Ringerike, Lier/Svelvik/Øvre Eiker, Sauherad og Sande. Flere av foretakene økte dyrkingsarealet i 2019, og den største oppgangen skjedde i området Lier-Svelvik.

Vi har vært i kontakt med Sagaplant AS og aktuelle firmaer for en vurdering av tilgangen av norske frukttrær og norske sorter fra utlandet. Sagaplant AS har informert om at omsetningen av pødekviser til produksjon av trær til fruktprodusenter og hagesentre er relativt stabil. Andelen pødekviser som går til innenlands produksjon av frukttrær til fruktprodusenter har imidlertid gått ned og er nå liten. For øvrig selger Sagaplant pødekvist via eksportører til europeiske land, bl.a. Belgia og Nederland, som produserer trær av norske fruktvarter. Etter hvert vil trolig utenlandske aktører produsere egne pødekviser av norske varter, men kvaliteten på det norske materialet har vært etterspurt. For kort tid siden strammet EU inn reglene for import fra tredje land, slik at Norge nå betraktes på lik linje med USA. I tillegg er vekster av eple og kirsebær plassert på en risikoliste over uønskede planteslag inn til EU. Dette vil begrense mulighetene til å eksportere pødekvist til EU, samt på kort sikt hindre norske produsenter i å få kjøpt frukttrær av norske varter, dersom utenlandske leverandører ikke har opparbeidet en tilstrekkelig stor genbank av disse varterne.

Landbruksdirektoratet har studert tilgangen på frukttrær for utplanting hos norske produsenter i 2018. Med unntak av et begrenset antall norskproduserte trær, var hovedtyngden av trærne importerte barrotsplanter. Vi har lagt til grunn at en eventuell økning i fruktarealet fra det ene året til det andre de senere år (Tabell 21) er etablert med moderne dyrkingsmetoder, og at tilgangen av trær ut over dette formålet svarer for graden av fornyelse av gamle frukthager.

Fra 2017 til 2018 økte fruktarealet i Norge med 828 daa, iht. søknader om arealtilskudd hos Landbruksdirektoratet. Eple utgjorde 720 daa av den samlede arealøkningen. Tilgangen på frukttrær dekket etter våre beregninger mer enn behovet til nyplantinger. Resten av tilførslene av trær har vi forutsatt at førte til fornyelse av gamle eple-, pære og plommehager i 2018, beregnet til rundt hhv. 260, 7 og 33 daa. I så fall utgjorde nyplantinger av eple nær tre ganger så stort areal som fornyelse av gamle hager. Med utgangspunkt i arealgrunnlaget for 2017 gir det en fornyelse av gamle eple-, pære og plommehager på hhv. nær 2, 1 og under 1 prosent i gjennomsnitt. Prosentandelen er trolig noe høyere enn dette for foretak som satser. Legger man til grunn at en liten del av arealet som mottar arealtilskudd muligens ikke blir fornyet,

vil prosenten stige. Slike beregninger er foreløpig ikke gjort. I tillegg har det foreløpig ikke vært rom for å vurdere graden av fornyelse av frukthager i årene før 2018. Tall for 2019 er ikke klare. En svakhet ved beregningene er at det ikke har vært mulig å trekke ut morelltrær fra tilførselene av frukttrær. Det gjør at arealene nevnt over burde ha vært nedjustert noe.

Næringsaktører har informert om at normal utskiftingstakt er rundet 6 prosent, men et etterslep i arbeidet innebærer at den burde ligge på 7 til 8 prosent. I denne omgang har det ikke vært mulig å komme nærmere et svar på i hvilken grad det skjer en fornyelse av gamle frukthager på landsbasis, men det er grunn til å tro at takten bør økes for å møte fremtidens markedsbegrep for sorter og sesonglengde mm.

1.7.6 Utvikling i omsetning og import

- For frukt er andelen norsk av total omsetning lav, men har vist en svak økning de siste få årene.
- Det er bare epler og plommer som har en nevneverdig produksjon.
- Omsetningen av norske epler og plommer gjennom grossister utgjør henholdsvis over 10 og over 30 prosent av totalforbruket.
- Det er en betydelig og økende produksjon av eplejuice til forbrukermarkedet og til videreføring (sider mm.)

Tabell 22: Omsetning (engros) av de viktigste frukttypene, til konsum. Tonn

Vareslag	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Eple										
Norsk omsetning	6 874	7 071	5 298	5 948	6 843	7 698	5 422	7 717	6 909	7 301
Import	51 966	52 109	51 449	51 261	50 070	49 756	50 022	47 411	46 694	43 740
Norsk andel (%)	11,68	11,95	9,34	10,40	12,02	13,40	9,78	14,00	12,89	14,30
Pære										
Norsk omsetning	266	206	191	170	141	248	109	147	159	454
Import	21 327	21 133	20 525	19 191	17 367	19 079	18 106	17 330	17 423	17 141
Norsk andel (%)	1,23	0,97	0,92	0,88	0,81	1,28	0,60	0,84	0,90	2,58
Plomme										
Norsk omsetning	1 058	1 052	937	829	1 302	1 174	1 195	1 215	1 763	1 528
Import	2 954	2 693	3 344	4 237	3 959	4 027	4 289	4 024	3 809	3 184
Norsk andel (%)	26,37	28,09	21,89	16,36	24,75	22,57	21,79	23,19	31,64	32,43
Morell/kirsebær										
Norsk omsetning		476	295	354	405	488	583	384	405	447
Import		879	983	1 134	1 512	2 007	1 994	2 293	2 111	1 960
Norsk andel (%)		35,13	23,09	23,80	21,13	19,56	22,62	14,34	16,10	18,57

Kilde: Landbruksdirektoratet, SSB

Tidsserien i tabell 22 har sammenliknbare verdier, men fra og med 2018 finnes det også mer nøyaktige og høyere omsetningstall for norsk produksjon gjennom Landbruksdirektoratets søknader om produksjonstilskudd.

1.8 Bær

1.8.1 Jordbær, utvikling i areal og antall dyrkere

Tabell 23: Jordbær, antall dekar og antall dyrkere

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Antall daa	14 098	13 749	14 259	15 018	15 556	16 773	16 300	15 316	14 703	14 152
Antall søkere	539	482	450	433	406	382	378	358	335	332
Snitt antall dekar per søker	26,2	28,5	31,7	34,7	38,3	43,9	43,1	42,8	43,9	42,6

Kilde: Landbruksdirektoratets nettsider, PT-912, søknad om produksjonstilskudd

Tabell 24: Frekvensfordeling søkere med jordbærareal 2009 og 2018 etter jordbærareal i dekar

Jordbærareal, dekar	2009	2018
1–2	148	67
3–5	71	43
6–10	75	34
11–20	69	49
21–50	99	65
51–100	53	38
101–500	23	34
501–1 000	1	1
1 001–3 000	0	1
Totalt	539	332

Kilde: Landbruksdirektoratet, søknad om produksjonstilskudd

1.8.2 Andre bær, utvikling i areal og antall dyrkere

Tabell 25: Andre bær, antall dekar og antall dyrkere som har søkt produksjonstilskudd

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Antall daa	6 054	6 217	5 935	6 158	6 45	6 809	7 326	7 620	7 653	7 489
Antall søkere	561	540	473	494	499	506	525	520	506	510
Snitt antall dekar per søker	10,8	11,5	12,5	12,5	13,1	13,5	14,0	14,7	15,1	14,7

Kilde: Landbruksdirektoratets internettsider, PT-912, søknad om produksjonstilskudd

Tabell 26: Frekvensfordeling søkere med areal med andre bær 2009 og 2018 etter areal med andre bær i dekar

Areal med andre bær, dekar	2009	2018
1–2	221	160
3–5	114	85
6–10	75	103
11–20	73	67
21–50	61	66
51–100	14	19
101–500	3	10
Totalt	561	510

Kilde: Landbruksdirektoratet, søknad om produksjonstilskudd

1.8.3 Utvikling norsk omsetning og import

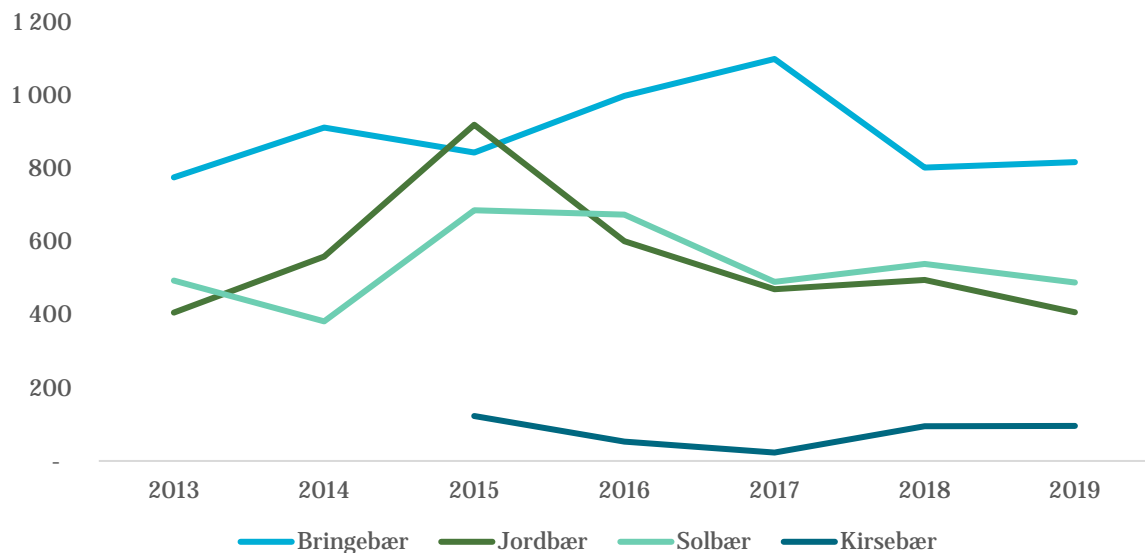
- Andelen norsk av total omsetning er lav for de ulike bærtypene.
- Trenden har vært nedadgående de siste få årene.

Tabell 27: Omsetning (engros) av de viktigste bærene, til konsum. Tonn

Vareslag	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Jordbær										
Norsk omsetning	3 909	3 892	3 151	4 408	3 117	4 682	5 830	4 604	5 184	4 707
Import	5 090	5 746	7 513	9 417	10 298	10 797	10 571	10 359	9 652	10 347
Norsk andel (%)	43,4	40,4	29,5	31,9	23,2	30,2	35,5	30,8	34,9	31,3
Bringebær										
Norsk omsetning	877	666	810	862	528	936	1 433	1 138	1 413	850
Import	221	315	584	1 262	1 676	1 384	1 332	1 345	1 345	1 289
Norsk andel (%)	79,9	67,9	58,1	40,6	24,0	40,3	51,8	45,8	51,2	39,7

Kilde: Landbruksdirektoratet, SSB

Tidsserien i tabell 27 har sammenliknbare verdier, men fra og med 2018 finnes det også mer nøyaktige og høyere omsetningstall for norsk produksjon gjennom Landbruksdirektoratets søknader om produksjonstilskudd.

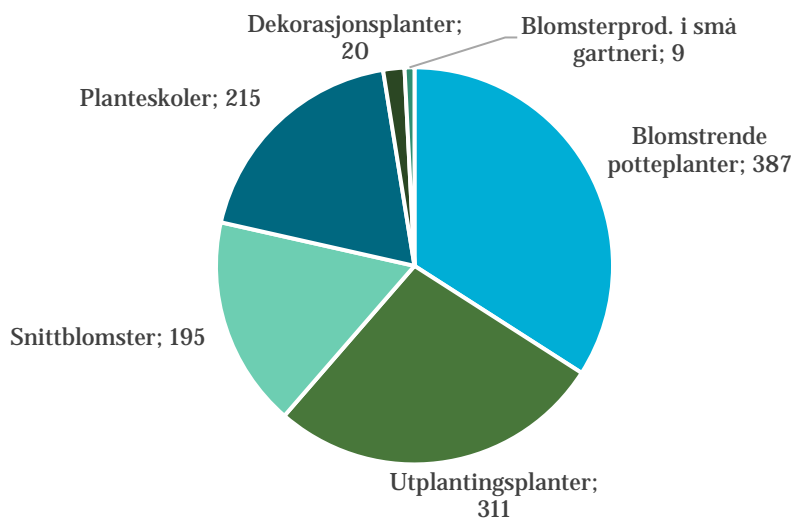

Figur 4: Produksjon av norske bær til industri. Tonn.
Kilde: Landbruksdirektoratet

1.9 Blomster og planter

1.9.1 Utvikling norsk omsetning og import

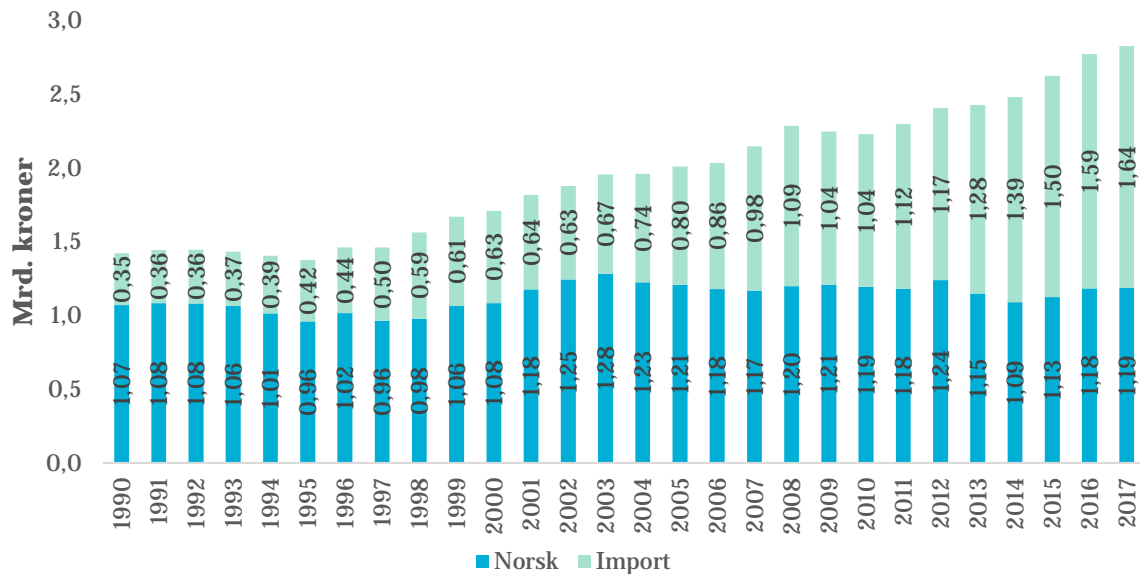
- Norsk produksjon av planteskole- og pryddplanter hadde en total produksjonsverdi på 1,2 mrd. kroner i 2018.
- I sektoren planteskole- og pryddplanter hadde blomstrende potteplanter den høyeste produksjonsverdien.

Figur 5: Produksjonsverdi for planteskole- og pryddplanter i 2018, mill. kr.

Kilde: Totalkalkylen 2019, NIBIO

- Norsk blomsterproduksjon har vært relativt stabil de siste 30 årene, men forbruket har doblet seg.
- Totalt blomsterforbruk i Norge hadde en verdi på 2,8 mrd. kroner (tilsvarer posisjon 06.02 og 06.03 i tolltariffen).
- Av dette utgjorde norsk produksjon 1,2 mrd. kroner (42 prosent).

Figur 6: Totalt blomsterforbruk i Norge i perioden 1990–2017, mrd. kroner

Kilde: SSB og Budsjettutvalget for jordbruket

Produksjon av blomster og planter i Norge er i veksthusanlegg med vekstlys og varme. Mange av anleggene har helårsproduksjon og leverer ulike ferdigvarer hver uke gjennom hele året. Svært mange av veksthusanleggene er godt teknisk utstyrt med vannings-/gjødslingsanlegg, resirkuleringsanlegg, interne transportsystem og klimastyringssystemer. De største anleggene har også mobile bord, robotstyrt stikke- eller plantemaskiner og sprøytebommer.

Mange av de mindre blomster- og planteprodusentene i distriktene har eget utvalg knyttet til produksjonsarealet, eller har utviklet hagesenter som egen avdeling. Andre har kun engrosproduksjon og leverer til en eller flere grossister eller kjeder.

De fleste produsentene har et stort antall ulike kulturer som produseres gjennom året og sesongene. Det produseres mer enn 220 ulike blomsterkulturer hvert år. Plantereskolekulturer kan ha mange år som produksjonstid. Det er ofte tett tilknytning mellom produsent og handelsaktør. Norsk produksjon selges i det norske markedet, og små endringer i balansen mellom produksjon og etterspørsel kan få store følger for den enkelte produsents økonomi. Dette skiller norsk produksjonsstruktur fra f.eks. dansk produksjon, hvor det oftere er produksjon av monokulturer i anleggene, siden mye av produksjonen eksporteres til andre land. Norske produsenter må kunne levere et stort mangfold av kulturer til markedet for å kunne konkurrere mot import. Trender i markedet fører til etterspørsel etter stadig nye farger, størrelser og sorter. Utvikling av nye sorter er i stor grad kontrollert av store multinasjonale sortseiere og-utviklere. Disse setter prisen på småplanter og stiklinger (innsatsfaktoren), og kan i noen grad også bestemme hvem som får produsere eller får tilgang til varen gjennom leveringsavtaler.

Planteskole- og prydblanteprodusentene mottar i hovedsak ikke produksjonstilskudd over jordbruksavtalen. Produsentene er direkte markedsrettet og derfor helt avhengig av å «treffe» i markedet. Store endringer i markedet gjennom mange år betyr at produsentene har måttet omstille og tilpasse seg. Det viser også at denne produsentgruppen har klart å endre produksjonsopplegg. Norsk snittblomstproduksjon er redusert kraftig etter at toll på blomster fra Kenya forsvant i 2008. Det er

vanskelig å få økonomi i å produsere blomstrende potteplanter som ikke har noe tollbeskyttelse. De eneste kulturene som har tollvern i dag, er de som var i produksjon i 1995. Nå er vi inne i en trend med grønne potteplanter, og produksjonen øker i Norge. Utplantingsplanter er en økende produksjonsgruppe, og markedet vil ofte ha store størrelser av varen raskt. I konkurranse med import betyr lavere transportkostnad og raskere leveringstid en fordel for norske produsenter.

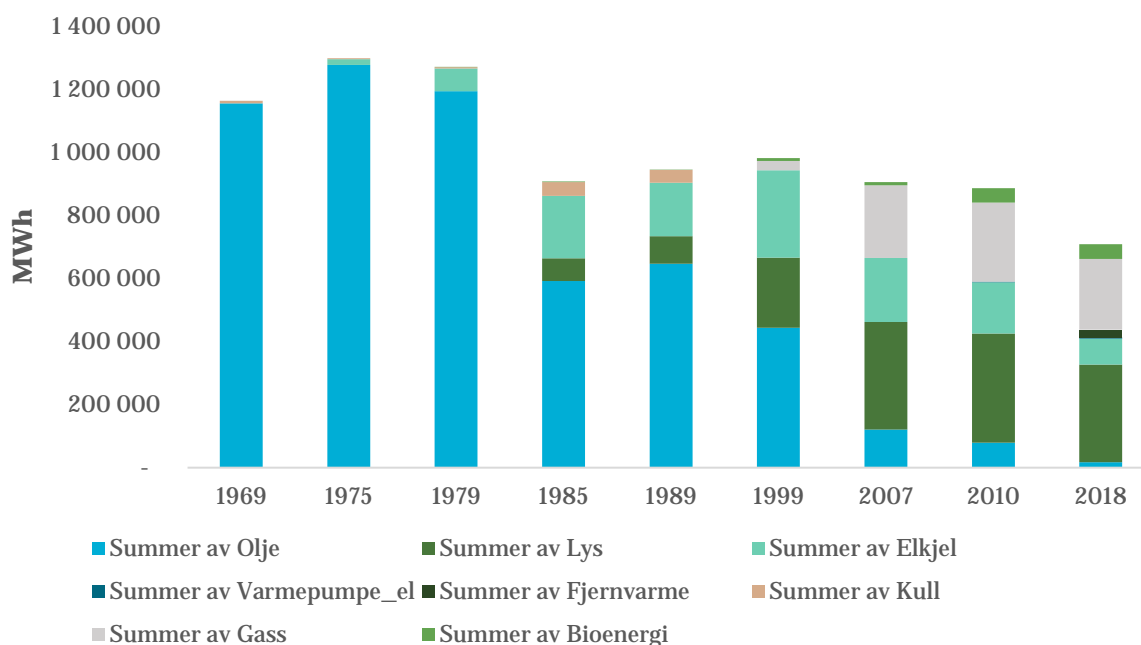
Det er et svakt tollvern på potteplanter og ikke noe vern på planteskoleplanter. Det har blitt svakere for hver forhandlingrunde i EØS Art 19-forhandlingene. Norsk oppgjørpris blir ofte satt på bakgrunn av hvilken pris det er mulig å importere tilsvarende vare for, fra EU.

Energikostnader utgjør 25 til 40 prosent av de totale kostnadene i bedriftene. Norsk Gartnerforbunds langsiktige energirådgivningsarbeid har gitt både økonomiske og klimamessige positive resultater for veksthusnæringen. Investeringsstøtte gjennom ordninger i Enova og Innovasjon Norge har bidratt til at mange veksthusbedrifter har investert i ny energiteknologi. Norske veksthusprodusenter har siden 1980-tallet vært langt framme, også på verdensbasis, med å investere i ny teknologi initiert av forskning- og teknologimiljøene. Et eksempel er bruk av vekstlys og helårsproduksjon av blomster og planter. Resultater av dette arbeidet ser vi tydelig i SSB hagebrukstelling 2019. Veksthusnæringen har redusert CO₂-utslipp med 58 prosent siden 1999.

1.9.2 Energiforbruk og klimagassutslipp i veksthusnæringen

Norsk Gartnerforbund (NGF) har holdt statistikk for energiforbruk og klimagassutslipp for veksthusnæringen i lang tid. Gjennom energirådgivningsprosjektet har NGF fått god oversikt over hvordan næringen ligger an. SSBs hagebrukstelling i fjor bekreftet at tallene stemmer godt. Figur 7 viser utviklingen i energiforbruket til norsk veksthusnæring.

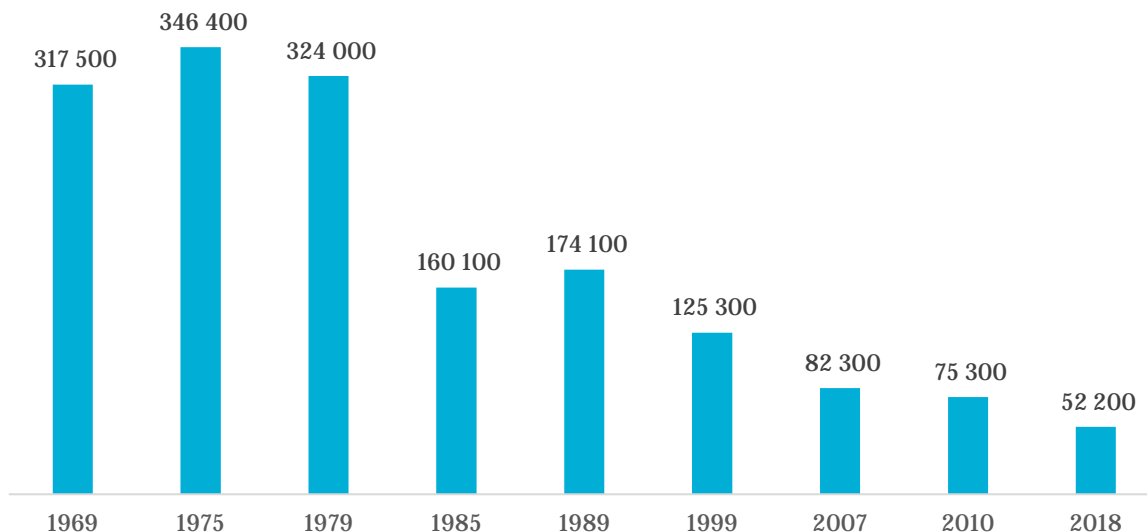
Som man kan se har energiforbruket falt merkbart siden 2010. Arealet har ikke minsket seg veldig mye. Næringens energiforbruk er nå 66 prosent fornybar, med mye bruk av lys, elkjeler, varmepumper og bioenergi. Den fossile andelen er 32 prosent gass og 2 prosent olje. Oljeandelen vil forsvinne med oljeforbudet i 2025.

Figur 7: Utvikling i energiforbruk i norsk veksthusnæring, MWh

Kilde: Norsk Gartnerforbund, Hagebruksundersøkelsen (SSB)

Figur 8 viser utviklingen i CO₂-utslipp fra veksthusnæringen. Her kan man se at CO₂-utslippet er redusert med 31 prosent siden 2010. NGF jobber nå med å utarbeide en energi- og klimastrategi for å jobbe målrettet med energiforbruket og klimagassutslippene til næringen frem mot 2030.

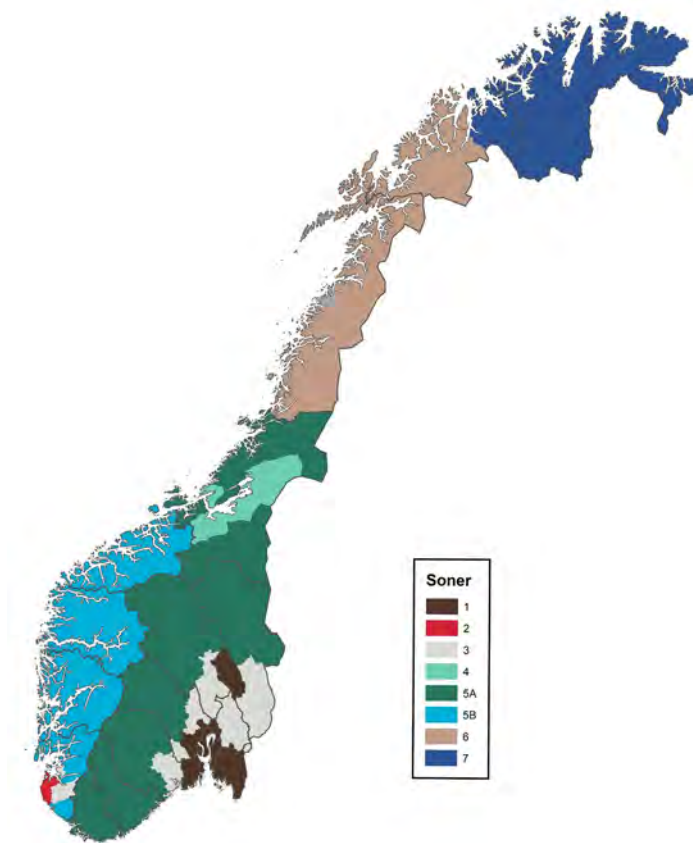

Figur 8: Utvikling i CO₂-utslipp fra oppvarming av veksthus, tonn.

Kilde: Norsk Gartnerforbund, egne beregninger

1.10 Geografisk fordeling og utvikling i produksjonene

Tabell 28 nedenfor viser hvordan arealene med grøntproduksjoner er fordelt geografisk etter sonene for arealtilskuddet. Kartet i figur 9 viser hvor de ulike sonene ligger. Ved jordbruksoppgjøret i 2018 ble sone 5 delt i sone 5A (Trøndelag, Østlandet og Agder-fylkene) og 5B (Vestlandet).

Figur 9: Soner for areal-tilskudd.
Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 28: Fordeling av grønt-produksjonene på soner for areal- og kulturlandskapstilskudd, dekar 2018

Sone	Potet	Grønnsaker	Frukt	Bær	Blomster på friland og planteskoler	Sum grønt
1	27 057	41 172	5 190	8 699	775	82 893
2	5 369	7 865	26	223	298	13 781
3	52 671	13 518	4 331	4 545	239	75 304
4	11 361	6 985	117	897	57	19 417
5A	12 413	1 712	288	3 110	215	17 738
5B	2 985	1 111	11 345	3 928	83	19 452
6	4 219	460	17	225	4	4 925
7	63	2	0	14	0	79
Landet	116 138	72 825	21 314	21 641	1 671	233 589

Kilde: Landbruksdirektoratet, egne beregninger

Tabell 29 viser endringen i arealene med grøntproduksjoner fra 2009 til 2018 i de ulike sonene for arealtilskudd.

Tabell 29: Endring i areal av grønt-produksjonene fra 2009 til 2018 fordelt på soner for areal- og kulturlandskapstilskudd, dekar

Sone	Potet	Grønnsaker	Frukt	Bær	Blomster på friland og planteskoler	Sum grønt
1	-8 110	10 054	764	1 002	-210	3 500
2	-3 543	558	8	-182	15	-3 144
3	-4 757	3 200	421	582	3	-551
4	-1 994	2 248	28	-261	-38	-17
5	-270	-479	-1 423	467	-335	-2 040
6	-2 350	38	14	-125	-27	-2 450
7	-222	-7	0	6	-2	-225
Landet	-21 246	15 612	-188	1 489	-594	-4 927

Kilde: Landbruksdirektoratet, egne beregninger

Dersom en ser på grønt under ett, er det bare sone 1 som har hatt økning. Det er grønnsaker som har økt mest med vel 10 000 daa, mens bær og frukt har økt med hhv. ca. 1 000 og ca. 750 daa. Potetarealet er redusert med vel 8 100 daa.

Reduksjonen i antall daa grønt-areal er størst i sone 2, i alt vel 3 100 daa (-19 %) ned. Potetarealet er ned med nesten 3 550 daa, mens grønnsaker er opp med vel 550 daa. Bærarealet er redusert med nesten 200 daa.

Nest størst nedgang i antall daa grønt-areal er det i sone 6, med nedgang på 2 450 daa (-33 %). Av dette er 2 350 daa potet og 125 daa bær.

I sone 5 er det i alt en nedgang på nesten 2 050 daa (-5 %). Frukt er redusert med vel 1 400 daa og grønnsaker med nesten 500 daa, mens bærarealet er økt med vel 500 daa.

I sone 3 er det i alt en nedgang på ca. 550 daa (-1 %). Det er nedgang på vel 4 750 daa i potetareal, men opp for grønnsaker, frukt og bær, hhv. 3 200, vel 400 og nesten 600 daa opp.

I sone 4 er det samlet nesten ingen endring i grønt-areal. Potetarealet er redusert med ca. 2 000 daa og bærarealet med vel 250 daa, mens grønnsaksarealet er økt med vel 2 250 daa.

1.11 Matsvinn i grøntsektoren

Redusert matsvinn er et av de viktigste bidragene til en mer bærekraftig og klimasmart matproduksjon. I tillegg har det et potensiale til å dekke et økende behov for mat.

Det er satt i gang et omfattende arbeid med å kartlegge matsvinnet i Norge. Arbeidet er bl.a. forankret i jordbruksavtalen. Det ble i 2017 inngått en bransjeavtale om reduksjon av matsvinn mellom fem departementer, heriblant Landbruks- og matdepartementet, og flere bransjeorganisasjoner (kalt matbransjen). Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag er blant organisasjonene som har signert avtalen, og mange varemottakere har signert en tilslutningserklæring til avtalen.

Avtalen tar utgangspunkt i FNs bærekraftsmål om at matsvinnet globalt skal halveres innen 2030. Den norske bransjeavtalen har som mål å redusere matsvinnet i Norge med 50 prosent innen 2030. Dette skal beregnes for hele matkjeden. Første år for måling og statistikk for primærleddet i grøntsektoren er 2020.

Dersom frukt- og grøntbransjen lykkes med å nå målene om å redusere matsvinn, vil konsekvensen for bransjen 10 til 15 år frem i tid kunne være:

- Redusert behov for produksjon av frukt, bær, grønnsaker og poteter, alt ellers likt.
- Matsvinn blir en driver for innovasjon i produksjon og omsetning.

På oppdrag fra Matvett AS har Østfoldforskning gjort en undersøkelse av matsvinn i Norge på forskjellige ledd i verdikjeden. I tabell 30 vises omfanget av og endring fra 2015 til 2018 for noen varegrupper av frukt og grønnsaker og ledd i verdikjeden.

Tabell 30: Matsvinn i noen varegrupper av frukt og grønnsaker og ledd i verdikjeden i 2015 og 2018, prosent og prosentvis endring

	2015 svinn %	2018 svinn %	Endring 2015–2018 svinn %
Matindustri, frysede grønnsaker/frukt/bær	18,3	16,0	-14
Matindustri, frukt/grønt tilberedt	15,6	12,6	-24
Grossist, frisk frukt og grønnsaker	0,47	0,41	-13
Dagligvarehandel, frisk frukt	4,0	3,5	-13
Dagligvarehandel, friske grønnsaker	3,8	3,3	-13

Kilde: Matsvinn i Norge. Rapportering av nøkkeltall 2015 til 2018, Østfoldforskning.

I forbrukerundersøkelser som er gjort for 2019 i forbindelse med rapporten, oppgir 40 prosent at de har kastet friske grønnsaker den siste uken. Tilsvarende andel for frisk frukt er 32 prosent. Dette er markant høyere enn fra 2015, men det er usikkert hvorvidt denne økningen skyldes en reell økning i matkasting blant norske forbrukere, eller om folk har blitt mer bevisst hva man faktisk kaster av mat.

1.12 Produksjonskapasitet

Det finnes en del rapporter m.m. som tar for seg grupper av vekster og/eller lokale vekstforhold. Noen av disse er listet opp senere i dette kapitlet.

På overordnet nivå er det ikke funnet mange rapporter som tar for seg produksjonskapasitet. NIBIO utarbeidet et notat «Status og potensial for økt produksjon og forbruk av vegetabiliske matvarer i Norge» for Klima- og miljødepartementet til jordbruksoppkjøret i 2017 (<https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmloi/handle/11250/2451799>).

I nevnte notat har NIBIO estimert at det mulige arealet av potet og grønnsaker kan være 6-7 ganger større enn dagens areal, mens den mulige produksjonen målt i avlingsstørrelse kan være 5-6 ganger større enn dagens produksjon, men NIBIO skriver at estimatet er beheftet med stor usikkerhet.

I samme notat er det også referert til en spørreundersøkelse blant Gartnerhallens medlemmer i 2014, i regi av NILF, hvor et av spørsmålene var: «Er du tilfreds med din samlede leveringskvote?». Av 194 grønnsaksprodusenter som svarte, var det 45 prosent som svarte «Nei, ønsker økt kvote på et eller flere produkter». Det var 32 prosent av potetprodusentene og 14 prosent av frukt- og bærprodusentene som svarte det samme. Det er rimelig å tolke dette til at var kapasitet til økt produksjon hos produsentene. På den andre siden har det vært gjort spørreundersøkelse blant potetprodusenter hvor det kom fram at den viktigste årsaken til at produksjonen ikke kunne økes, var tilgangen på areal.

I grøntutvalget har det imidlertid kommet synspunkter i retning av at en økning i norsk produksjon av kvalitetsprodukter ikke bør tas for gitt: norsk grøntproduksjon har betydelige utfordringer, blant annet med tilgang på jord, smitte av sykdommer, stadig utfasing av viktige plantevernmidler og et klima som utfordrer både lønnsomheten og kvaliteten i produksjonen. Det kan derfor være behov for å gå nærmere inn på rammebetingelser, trusler og muligheter med hensyn til produksjonskapasitet og –kvalitet. På kort sikt kan mangelen på produsentmiljø i områder der arealer og annet ligger til rette for produksjon være en begrensning, f.eks. Romerike og grønnsaksproduksjon.

Det kan også være aktuelt at det blir vurdert om det i planperioden (fram til 2035) er sannsynlig at klimaendringer vil medføre nye muligheter og/eller begrensninger for dyrking av ulike vekster.

Ikke minst fordi det er mange ulike vekster på grønt-området, er produksjonskapasitet et omfattende tema. Nedenfor er det listet opp en del publikasjoner som belyser produksjonskapasitet for noen vekster og med noen vinklinger.

Det er flere rapporter på jordsmonn blant annet med hensyn til grønnsaksdyrking. Eksempler er:

- Siri Svendgård-Stokke et al. 2016. Grønnsakskart. NIBIO har utviklet kart som viser jordbruksarealers egnethet for dyrking av ulike grønnsaker. Kartene er tilgjengelige kun for Vestfold. Grønnsakskartet gjør det lettere å velge rett vekst til rett sted og arealene kan dermed utnyttes optimalt.
[https://www.nibio.no/publikasjoner?publicationType\[\]=e4b9b2bc-82be-42d1-80f5-f1515ad07e2e&publicationType\[\]=0cfb1c66-ed26-4b36-b4fb-e05cdefb59f0&q=siri+stokke&page=2&locationfilter=true](https://www.nibio.no/publikasjoner?publicationType[]=e4b9b2bc-82be-42d1-80f5-f1515ad07e2e&publicationType[]=0cfb1c66-ed26-4b36-b4fb-e05cdefb59f0&q=siri+stokke&page=2&locationfilter=true)
- Roar Lågbu og Siri Svendgård-Stokke 2016. Jordsmonnet i Målselv. På slutten av 1700-tallet startet oppdyrkingen av landbruksjord i Målselv. De driftigste og mest kunnskapsrike nybyggerne undersøkte jordsmonnet før de fant fram til sitt Sellanrå. De visste at all plantedyrking tar utgangspunkt i jorda som plantene vokser i. Kunnskap om jorda er like viktig for å lykkes i dagens jordbruk. Jordkartlegginga som er utført i Målselv danner et kunnskapsgrunnlag for framtidens matproduksjon i dalføret.
[https://www.nibio.no/publikasjoner?publicationType\[\]=e4b9b2bc-82be-42d1-80f5-f1515ad07e2e&publicationType\[\]=0cfb1c66-ed26-4b36-b4fb-e05cdefb59f0&q=siri+stokke&page=2&locationfilter=true](https://www.nibio.no/publikasjoner?publicationType[]=e4b9b2bc-82be-42d1-80f5-f1515ad07e2e&publicationType[]=0cfb1c66-ed26-4b36-b4fb-e05cdefb59f0&q=siri+stokke&page=2&locationfilter=true)

I NIBIO arbeides det med å utvikle kart for hele landet som viser potensial for dyrking av grønnsaker. Modellen tar utgangspunkt i jordsmonnets egenskaper, værddata og grønnsakenes krav til vekstsesong. Arealene inndeles i klasser ut fra antall år vekstsesongen er tilstrekkelig lang. I tillegg skal kartene vise om teksturen i ploglaget er velegnet eller ikke for den gitte grønnsak. Om et areal faktisk er egnet til grønnsaksdyrking er avhengig av mange egenskaper ved både jordsmonnet og terrenget som modellen ikke tar hensyn til.

Noen referanser til rapporter som gjelder til fruktproduksjon:

- Hjeltnes, S.H. & E. Skaar. 2002. Naturgjevne tilhøve for frukt- og grøntproduksjon i Sogn og Fjordane. Planteforsk Grønn forskning nr 25/2002: 33 s + vedlegg
<http://rup.no/downloadfile.aspx?type=report&file=45>
- Tveito, O.E.; G. Redalen & T. E. Skaugen. 2007. Fruktdyrking og klima. Met.no report no 16/2007: 58 pp https://www.met.no/sokeresultat/_/attachment/inline/1dc4e396-848a-476b-9efc-ed0bafc7035f:1c449fef6a91ebe7a73654dd3b0fd56d1c55f5c/MET-report-16-2007.pdf

Muligheter i med hensyn til nordlig klima: Johansen et al. 2018. Arktisk kvalitet – En beskrivelse av nordlige natur- og klimaforhold og virkning på egenskaper hos nordnorske matprodukter. <https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/handle/11250/2494675>

Rapport fra et møte holdt i Oslo i januar i år der forskere og næringsaktører innen Nordisk planteforedling deltok. Her er det deler som er aktuelle for grøntsektoren.
<https://www.norden.org/no/node/36412>

NIBIOs tjeneste «Arealbarometeret» viser produksjonsgrunnlag og hvordan jorda brukes:
<https://www.nibio.no/tema/jord/arealressurser/arealressurskart-ar5/arealbarometer/arealbarometer?locationfilter=true>

I rapporten om økologisk landbruk er det en del om muligheter for økologisk grøntproduksjon:
<https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/handle/11250/2464554>

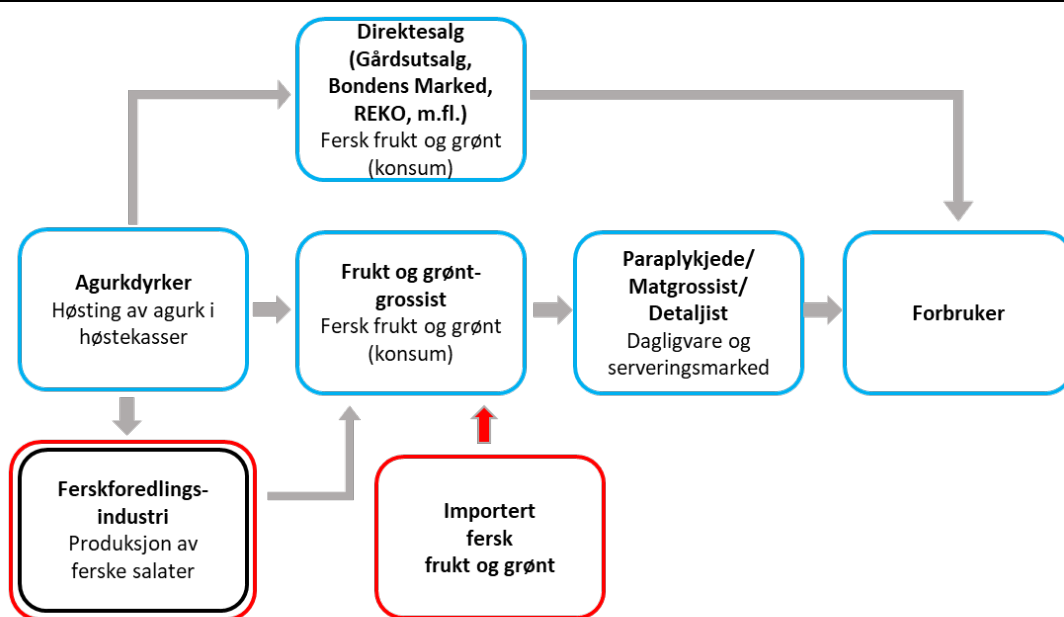
En omfattende rapport om sorter og sortsforsøk på bær i Norge. Kanskje litt på siden av tema, men gir et innblikk i hvor viktig det er å ha klimatilpasset plantemateriale. <https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/handle/11250/2600283>

H. Riley. Tørkesommeren 2018 – beregninger av hvor mye korn-, potet- og grasavlingene ble påvirket på ulike jordtyper i ulike distrikt. <https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/handle/11250/2605803>

Unni Abrahamsen, Anne Kjersti Uhlen, Wendy M. Waalen & Hans Stabbetorp 2019. Muligheter for økt proteinproduksjon på kornarealene. <https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/handle/11250/2605814>

1.13 Varestrøm i verdikjeden

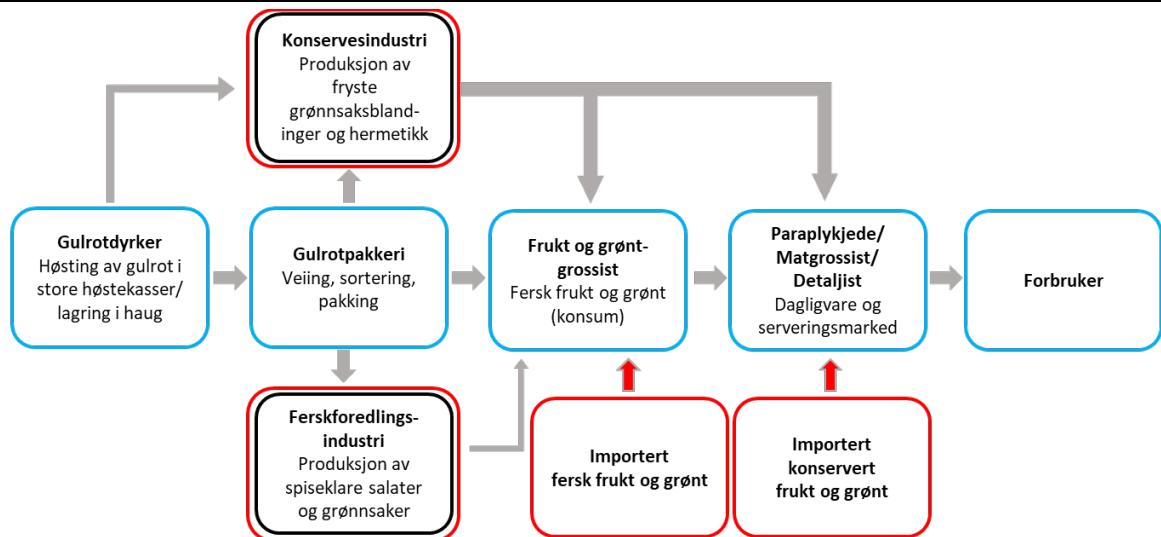
Figurene nedenfor viser varestrømmen for sju eksempelprodukter som er representative for en del flere produkter. Blå sirkler viser flyten av norske råvarer, svarte sirkler viser foredlingsbedrifter, og røde omriss rundt boksene illustrerer i hvilket ledd i verdikjeden import foregår.

Agurk

Andre: tomat (ikke til ferskforedling)

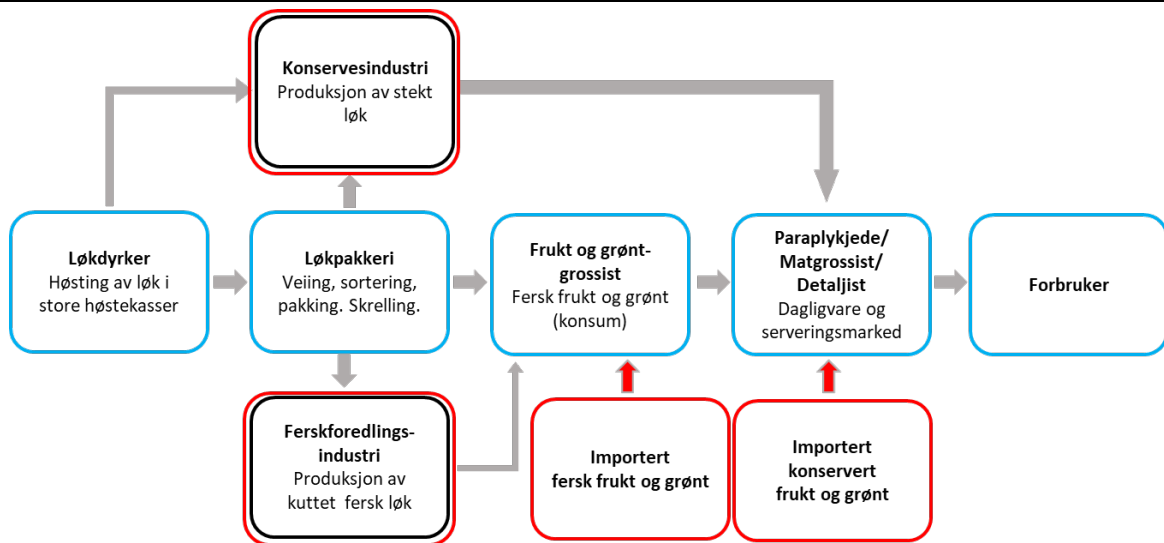
Figur 10: Varestrøm for agurk

Gulrot

Andre: Kålrot (mest gårdspakkeri-bonde til konserver og grossist, hvis fellespakkeri til ferskforedling og grossist)

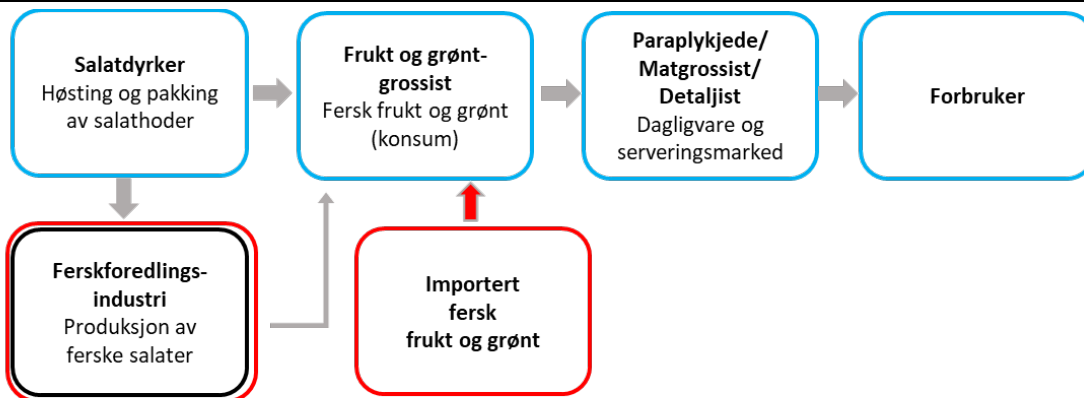
Figur 11: Varestrøm for gulrot

Kepaløk

Andre: andre løktyper

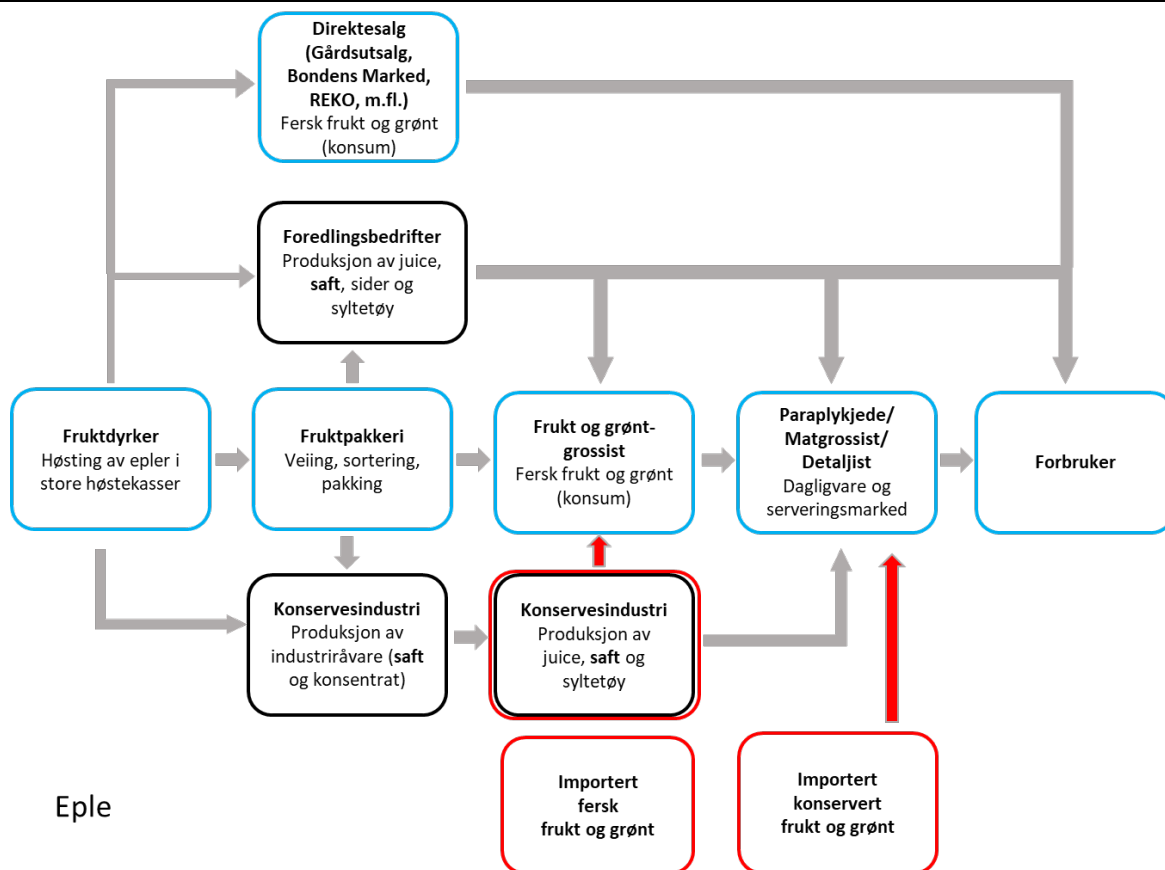
Figur 12: Varestrøm for kepaløk

Isbergsalat

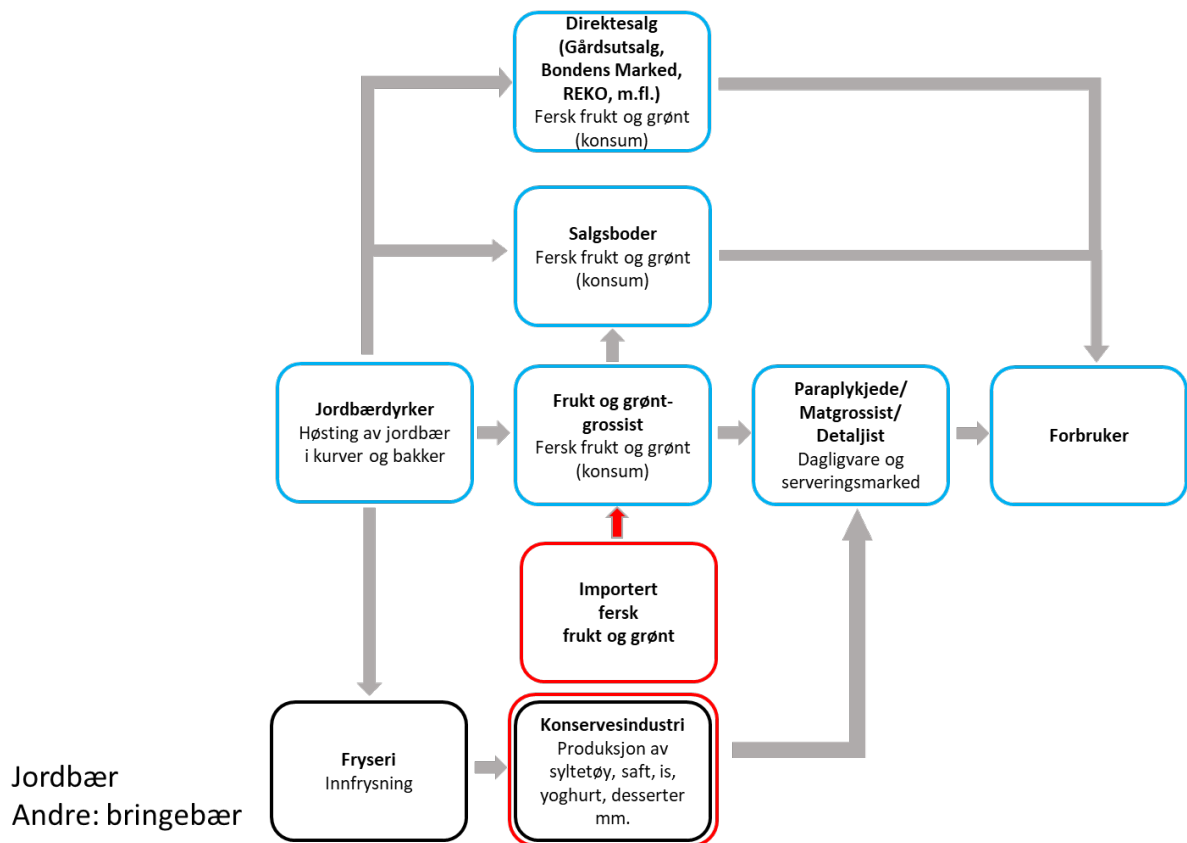
Andre: brokkoli, stangselleri (blomkål, purre, kålrot, hvitkål mangler konserveres)

Figur 13: Varestrøm for isbergsalat

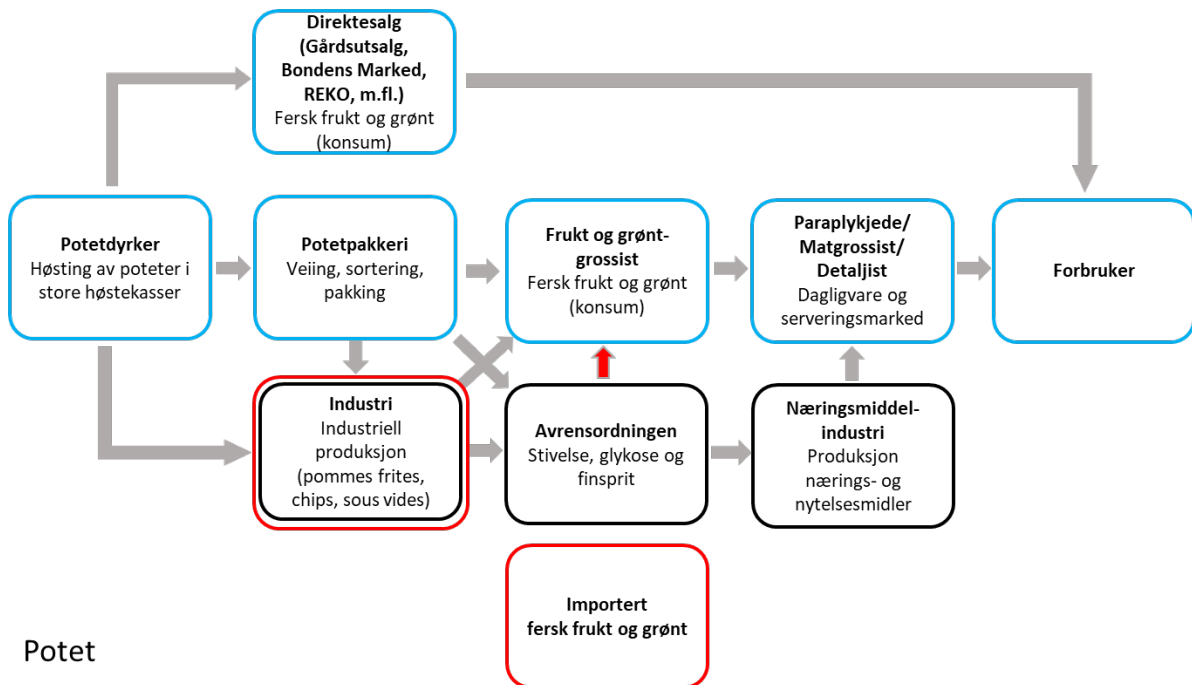

Eple

Figur 14: Varestrøm for eple

Figur 15: Varestrøm for bringebær

Figur 16: Varestrøm² for potet

² Rød pil er ment å illustrere at importert frukt og grønt går til grossist og ikke via avrensordningen

1.14 Serveringsmarkedet

Serveringsmarkedet omfatter både storhusholdningsmarkedet og markedet for kiosk og bensin (servicehandelsmarkedet).

Storhusholdningsmarkedet består av følgende tre sektorer:

- Hotell og restaurantmarkedet
- Kantine og catering-markedet
- Institusjonsmarkedet

Offentlige aktører opererer både i kantine og catering-markedet og institusjonsmarkedet.

Størrelsen på storhusholdningsmarkedet blir i en del sammenhenger omtalt til å være i underkant av 30 mrd. kroner sammenlignet med om lag 176 mrd. i dagligvaremarkedet, men disse tallene ser ikke ut til å være direkte sammenlignbare. Tallstørrelsen som brukes for å beskrive storhusholdningsmarkedet er basert på innkjøp av råvarer, mens tallstørrelsen for dagligvaremarkedet er netto omsetning. Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO)³ estimerte i 2015 at total omsetning av mat og drikkevarer innen dagligvarehandel, servicehandel og storhusholdning var på 244 mrd. kroner i 2013. NIBIO anslo videre at serveringsmarkedet (storhusholdning og servicehandel) sto for om lag 30 prosent av omsetningen, mens dagligvare sto for de resterende 70 prosent.

Servicegrossistene, som er en sammenslutning av 22 mindre grossister, og ASKO (Norgesgruppen) står for i overkant av 50 prosent av leveransene til storhusholdningsmarkedet målt i verdi. Servicegrossistene har innkjøpssamarbeid med REMA 1000. Resterende leveres direkte til kundene av leverandører som Tine og BAMA.

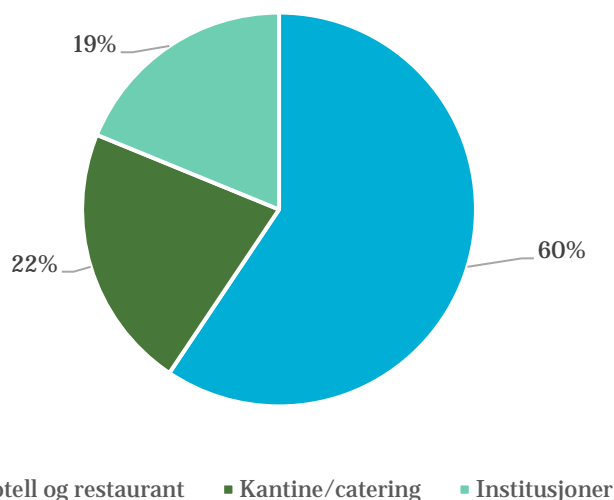
Servicehandelen som består av:

- Kiosker
- Bensinstasjoner
- Annen servicehandel.

Aktørene i dagligvaremarkedet, med unntak av Coop, distribuerer også varer til servicemarkedet. Innen servicehandel er ASKO og Rema Distribusjon de eneste landsdekkende grossistene. Norgesgruppen og Reitangruppen er også inne på eiersiden i store servicehandelskjeder.

Innkjøpene av frukt og grønt til storhusholdningsmarkedet utgjør rundt 14 prosent av den totale innkjøpsverdien. De totale innkjøpene av frukt, grønnsaker og poteter har hatt en jevn økning både i verdi og volum siden 2015. Figuren under viser hvilken andel de tre delmarkedene i storhusholdningsmarkedet har av de totale innkjøpene av frukt og grønt.

³ Gjengitt i *Etableringshindringer i dagligvaresektoren*, Oslo Economics september 2017.

Figur 17: Fordeling av innkjøp av frukt, grønt og poteter på markeder

Kilde: Sissel Flesland Markedsinformasjoner AS: *Frukt, grønt og poteter – Storhusholdningsmarkedet 2019/2020*

Det er ikke kjent hvor stor norskandelen er totalt og for hvert av de tre delmarkedene innenfor storhusholdningsmarkedet. Innspillene utvalget har mottatt og samtaler med aktører i bransjen tilsier at innkjøp av norske varer ikke blir prioritert av offentlige innkjøpere når dette ikke er prismessig mest gunstig.

Innkjøp

Både i privat og offentlig sektor har det vokst fram innkjøpssamarbeid som gir bedre innkjøpsbetingelser og effektiviserer innkjøpsprosessene. Dette har medført at beslutninger om leverandører i stor grad er sentralstyrt.

Hoteller og restauranter benytter seg i stor grad av innkjøpssamarbeid gjennom store innkjøpsgrupper. Innkjøpsgruppene inngår innkjøpsavtaler med leverandører på vegne av bedriftene i innkjøpssamarbeidet. Innkjøpene til hotellkjedene blir dermed i stor grad sentralstyrt.

Servicemarkedet er preget av at Reitangruppen og NorgesGruppen har gjennomført oppkjøp og inngått strategiske samarbeid med aktører i markedet. Denne delen av servicemarkedet blir dermed preget av de samme strukturene som i dagligvarehandelen.

Private kantiner er også i stor grad sentralstyrt og driften settes ut til store kjeder.

Offentlige innkjøp

- Sykehusinnkjøp AS gjennomfører anbud på vegne av de 4 regionale helseforetakene.
- Forsvarets logistikkorganisasjon (FLO) foretar innkjøp til hele forsvaret
- Fylker og kommuner deltar i varierende grad i ulike innkjøpssamarbeid.

Offentlige innkjøp

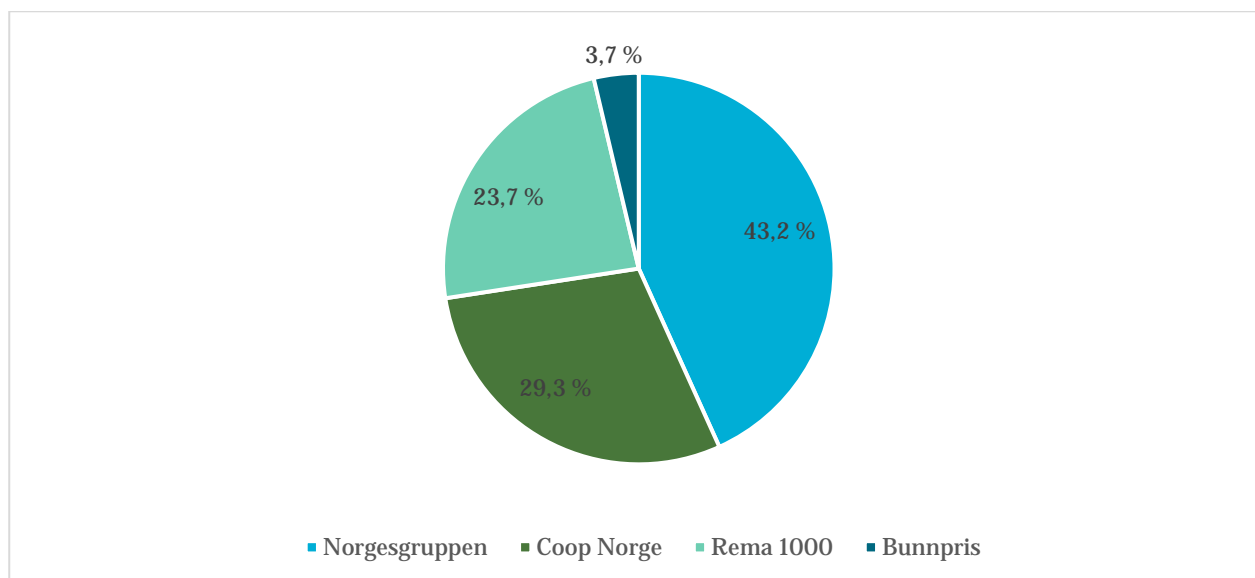
Ifølge Direktoratet for forvaltning og IKT ((Difi)⁴ er praksis en større utfordring enn regelverket når det gjelder å legge til rette for innkjøp av lokale varer i anbudsrunder. Samtidig som kravene til likebehandling og ikke-diskriminering ivaretas, kan det legges inn spesifikasjoner i anbudsutlysningen som vil gjøre det

⁴ Ansvar for regelverket for offentlige anskaffelser blir overført fra Direktoratet for forvaltning og IKT til Direktoratet for forvaltning og økonomistyring (DFØ) fra 1. september 2020.

enkler for mindre og lokale aktører å legge inn anbud. Videre kan anbudene deles opp i egne delkonkurranser, varer kan skilles ut i egne anbud og det kan lyses ut anbud for mindre regioner. Det kan også legges inn klausul om at ingen leverandør kan vinne mer enn et visst antall delkonkurranser. (kilde: Difis innlegg på konferansen *Gode løsninger for offentlig innkjøp av lokal mat og drikke*).

1.15 Dagligvaremarkedet

Den største andelen av dagligvarene omsettes gjennom dagligvaremarkedet med en netto omsetning på 176,1 mrd. kroner i 2018. Det norske matvaremarkedet er preget av sterk konsentrasjon på leverandør-distribusjons- og dagligvareledd, og de tre store paraplykjedene står for mer enn 96 prosent av omsetningen i dagligvaremarkedet. Figur 18 viser fordelingen av markedsandeler mellom paraplykjedene i 2018. NorgesGruppen er med sine 43,2 prosent klart størst, deretter følger Coop Norge og Rema 1000 med henholdsvis 29,3 prosent og 23,7 prosent, mens Bunnpris er den minste med 3,7 prosent av markedet. De tre store paraplykjedene har integrert distribusjon, grossistvirksomhet, innkjøp og kjededrift i sin virksomhet. Varestrømmen til disse paraplykjedene går i økende grad gjennom egne grossist- og distribusjonskanaler.

Figur 18: Dagligvarekjedenes markedsandeler 2018

Kilde: *Dagligvarefasiten 2019*

Et annet trekk ved utviklingen i verdikjeden er at paraplykjedene i økende grad har integrert produksjon og foredling i sin virksomhet. Ved å knytte industri og leverandører til seg gjennom avtaler og oppkjøp av industri, differensierer kjedene seg fra konkurrentene. En sentral del av disse tilpasningene er satsingen på egne merkevarer. En slik vertikal integrasjon innebærer at dagligvarekjedene selv konkurrerer med etablerte merkevarer om leveranse til egne butikker. Markedsandelene for egne merkevarer er jevnt stigende og slike varer finnes nå i alle produktkvaliteter, i motsetning til tidligere hvor slike varer først og fremst var lavprisprodukter. Dette øker mulighetene for å konkurrere med etablerte merkevarer på alle kvalitetsnivåer. Også grønne produkter som paprika og gulrøtter omsettes under kjedenes egne merkevarer.

Vertikal integrasjon gir konkurransemessige fordeler gjennom differensiering fra konkurrentene, mulighet for påvirkning av produksjonen og kostnadsbesparelser, og omtales gjerne som søyledannelse i verdikjeden. Grønnsaker, frukt, bær og poteter til konsum er eksempler på varestrømmer som er preget av vertikal integrasjon og søyledannelse, se omtale i kapittel 3.3 i rapporten. I disse markedene har de store paraplykjedene etablert egne varestrømmer fra produsent til forbruker.

2 Rammevilkår og virkemidler

2.1 Budsjetstøtte over jordbruksavtalen m.m.

En noe grov beregning av andelen av støtten over jordbruksavtalen som går til grøntsektoren gir et beløp på ca. 387 mill. kroner i 2019, dvs. en andel på ca. 2,4 prosent av jordbruksavtalen (kap. 11.50) på i alt 15 920 mill. kroner. Av de 387 mill. kroner er ca. 124 pristilskudd, ca. 190 er produksjonstilskudd, 14 er fruktlagertilskudd, ca. 47 er investeringsstøtte og ca. 12 er andelen av forskningsmidler over jordbruksavtalen. I kapitlene som følger gis det mer detaljert oversikt over støtten over de ulike ordningene.

Skjermingsstøtten, dvs. den indirekte støtten i form av merpris som oppnås ved at tollsatser begrenser konkurranse fra import, er ikke med i budsjettstøtten.

2.1.1 Pristilskudd

Det gis distriktstilskudd etter omsatt mengde for frukt (inkl. pressfrukt av epler og pærer), bær, tomat, slangeagurk og salat. Tilskuddssatsen er differensiert etter vekster og distrikter. For tomat, slangeagurk og salat er det maksimalkvanta per produsent. Det er også distriktstilskudd for matpotet dyrket i Nord-Norge.

Budsjettet for 2019 for distriktstilskudd for frukt, bær og grønnsaker og potet i Nord-Norge framgår av tabell 31.

Tabell 31: Underpost 73.17. Distriktstilskudd frukt, bær, grønnsaker og potet. Budsjett 2019, mill. kroner

Vekstgrupper	Distriktstilskudd
Frukt, bær, og veksthusgrønnsaker	118,9
Potet i Nord-Norge	4,6
«Grønt» i alt	123,5

Kilde: Prop. 120 S (2018 – 2019), Landbruks- og matdepartementet

2.1.2 Produksjonstilskudd

Arealtilskudd er differensiert etter vekster og distrikter. Tilskuddssatsen (utbetalt i 2019) er relativt høy for grønnsaker, frukt og bær (750–1950 kroner per dekar) sammenlignet med grovfôr (0–364 kroner) og korn (198–313 kroner), mens potet ligger relativt lavt i Sør-Norge (178 kroner), men høyere i Nord-Norge (930 kroner per dekar). Satsen for kulturlandskapstilskuddet er 162 kroner per dekar. Totalbeløp utbetalt i 2019 for de ulike vekstgruppene er vist i tabell 32.

Tabell 32: Underpost 74.17. Areal- og kulturlandskapstilskudd utbetalt i 2019 for produksjon i 2018. Mill. kroner

Vekstgrupper	Arealtilskudd	Kulturlandskapstilskudd	Sum areal- og kulturlandskapstilskudd
Potet	23,9	18,8	42,7
Grønnsaker	55,1	11,8	66,9
Frukt	34,3	3,5	37,8
Bær	31,4	3,5	34,9
Blomster og planteskolevekster	2,4	0,3	2,7
«Grønt-areal» i alt	147,1	37,9	185

Kilde: Landbruksdirektoratet, egne beregninger

For areal som drives økologisk, gis det ekstra arealtilskudd. Den ekstra tilskuddssatsen (utbetalt i 2019) er hhv. 1 600 kroner per dekar for grønnsaker, frukt og bær, og 700 kroner per dekar for poteter. Totalbeløp utbetalt i 2019 for de ulike vekstgruppene er vist i tabell 33.

Tabell 33: Underpost 74.20. Tilskudd til økologisk landbruk utbetalt i 2019 for produksjon i 2018. Mill. kroner

Vekstgrupper	Tilskudd til økologisk landbruk
Potet	0,9
Grønnsaker	2
Frukt, bær og blomster	2
«Grønt-areal» i alt	4,9

Kilde: Landbruksdirektoratet, egne beregninger

2.1.3 Utviklingstiltak

Det gis tilskudd til fruktlager (navn endret «tilskudd til fellesanlegg for frukt» ved jordbruksoppjøret 2019). Formålet med tilskuddet er å fremme forpliktene samarbeid om feller lagring, sortering, pakking og omsetning av frukt. Budsjett for 2019 er 14 mill. kroner. Tilskuddet fordeles på de godkjente fruktlager proporsjonalt etter mottatt fruktmengde i gjennomsnitt for de tre siste år inkludert søknadsåret.

2.1.4 Investeringsstøtte m.m.

Innovasjon Norge (IN) formidler finansiell støtte til bl.a. over Landbruket utviklingsfond (LUF) finansiert over jordbruksavtalen. Ved jordbruksoppjøret i 2019 ble det blant annet nedfelt en føring for forvaltningen av IBU- midler (Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket) at «Det skal særskilt prioriteres støtte til frukt-, grønt- og veksthusnæringen. IN formidler støtte som kommer grøntsektoren til gode, også fra andre kilder enn jordbruksavtalen. Tabell 34 viser en oversikt fra IN over innvilgede tilsagn til grønt-sektoren (etter næringskode for prosjektet) i årene 2008–2010 og 2017–2019. Tabell 35 viser hvordan tilsagnene til grønt-sektoren fordeler seg på budsjettpost og virkemiddeltype.

Tabell 34: Innovasjon Norge. Innvilget tilsagn etter utvalgte næringskoder "frukt og grønt", mill. kroner⁵

Næringskode (NACE-kode)	2008	2009	2010	2017	2018	2019
01.130 Dyrking av frukt, bær og krydderurter	26,0	29,1		3,7		
01.190 Dyrking av ettårige vekster ellers			23,2	5,0	9,6	15,4
01.240 Dyrking av kjernefrukter og steinfrukter			12,8	21,4	31,4	26,1
01.250 Dyrking av annen frukt som vokser på trær eller busker samt nøtter			3,1	7,2	7,9	3,7
01.260 Dyrking av oljeholdige frukter					0,6	
10.310 Bearbeiding og konservering av poteter				6,9	1,2	4,9
10.320 Produksjon av juice av frukt og grønnsaker			4,6	2,0	0,9	3,3
10.390 Bearbeiding og konservering av frukt og grønnsaker ellers			6,0	15,6	4,3	6,1
11.030 Produksjon av sider og annen fruktvin				4,3	1,1	3,0
15.320 Produksjon av juice av frukt og grønnsaker	2,3	3,6				
15.330 Bearbeiding og konservering av frukt og grønnsaker ellers	6,6	2,1				
46.220 Engroshandel med blomster og planter			0,7			
46.310 Engroshandel med frukt og grønnsaker			16,2		2,0	
47.210 Butikkhandel med frukt og grønnsaker			0,2	0,0		0,8
47.761 Butikkhandel med blomster og planter			0,5	0,1		
51.310 Engroshandel med frukt og grønnsaker	3,1	25,1				
52.210 Butikkhandel med frukt og grønnsaker	0,9					
52.484 Butikkhandel med blomster og planter	4,0	0,2				
Sum	42,8	60,1	67,4	66,1	58,9	63,3

⁵ I tillegg kommer 7,2 mill. til fruktlager i Lier, 13 mill. til Sagaplant i Telemark og 2,274 mill. til settepotetanlegg 2008 og 2010, etter tilbakebetaling for reguleringsanlegg som ikke lenger ble brukt til formålet

Tabell 35: Innovasjon Norge. "Innvilget tilsagn utvalgte næringskoder "frukt og grønt" fordelt på budsjettpost og virkemiddeltype, mill. kroner

Næringskode (NACE-kode)		2008	2009	2010	2017	2018	2019
NFD 2421.50 Innovasjon prosjekter	Landsdekkende etablerertilskudd				0,1	0,1	0,6
NFD 2421.90 Lavrisikolån	Ordinære	4,0	4,0	6,0	1,5		5,2
NFD 2421.50 Innovasjon prosjekter	Tilskudd				0,3		1,1
NFD 2421.50 Innovasjon prosjekter	Innovasjonslån		1,5		2,5		1,0
NFD 2421.50 Innovasjon prosjekter	Garanti		1,3				
NFD 2421.71 Nettverk, profilering og reiseliv – programmer	Tilskudd						
NFD 2421.72 Innovasjonskontrakter	OFU			0,3			
NFD 2421.74 Reiseliv, profilering og kompetanse	Tilskudd						
NFD 2421.76 Miljøteknologi	Tilskudd - Miljøteknologi					0,2	
NFD 2421.80 Nærings tiltak på Svalbard	Tilskudd						
KMD 550.62 Bedriftsrettede låne- og tilskuddsordninger i distriktene	Etablerertilskudd				0,3		
KMD 550.62 Bedriftsrettede låne- og tilskuddsordninger i distriktene	Tilskudd				3,9	3,1	5,1
KMD 550.62 Bedriftsrettede låne- og tilskuddsordninger i distriktene	Risikolån				7,3		
NFD 2421.90 Lavrisikolån	Landbruksformål	5,0	8,3	14,5	12,5	5,6	2,2
KMD 550.70 Bedriftsrettede programmer i distriktene	Tilskudd				0,0	0,0	
KMD 551.60 Tilskudd til fylkeskommuner for regional utvikling	Etablerertilskudd	0,1	0,4	0,4			
KMD 551.60 Tilskudd til fylkeskommuner for regional utvikling	Tilskudd	2,2	0,3	2,9	1,1		0,1
KMD 551.60 Tilskudd til fylkeskommuner for regional utvikling	Risikolån	2,3		4,0			
KMD 552.72 Nasjonale tiltak for regional utvikling	Tilskudd	0,2			0,0		
KMD 553.74 Nasjonale tiltak for klynger og innovasjonsmiljøer	Tilskudd						0,8
LMD 1137.71 Bioøkonomiordninga	Tilskudd						0,3
LMD 1149.74 Bioraffineringsprogrammet	Tilskudd						
LMD 1149.75 Tilskudd til investeringsstøtte for landbruket	Tilskudd fylkesvis					12,7	0,2
LMD 1150.50 Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket	Tilskudd			0,9	1,3	1,8	8,2
LMD 1150.50 Utviklingsprogrammet for landbruks- og reindriftbasert vekst og verdiskaping	Tilskudd				3,0	4,6	2,6
LMD 1150.50 Utviklingsprogram for grønt reiseliv	Tilskudd	0,2					
LMD 1150.50 VSP mat	Tilskudd	2,8	5,3	3,4			
LMD 1150.50 BU-midler Bioenergi	Tilskudd fylkesvis						
LMD 1150.50 IBU-midler	Tilskudd fylkesvis	16,1	17,0	15,1	32,4	30,8	35,7
LMD 1150.50 IBU-midler	Tilskudd sentralt	0,2		2,0			
LMD 1150.50 IBU-midler	Lånebeløp for rentestøtte	9,3	20,5	16,5			
LMD 1150.50 IBU-midler	Risikolån		1,6	1,5			0,4
KMD 551.61 Kompens. for økt arb.g.avg.	Tilskudd	0,4					
Sum		42,8	60,1	67,4	66,1	58,9	63,3

2.2 Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri

Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri (FFL/JA) finansierer forskning og innovasjon i hele verdikjeden fra primærledd til industri- og forbrukerledd. Rammen for 2020 er hhv. ca. 170 mill. kroner for Fondet for forskningsavgift på landbruksprodukter (FFL) og 82 mill. kroner for Forskningsmidler over jordbruksavtalen (JA), hvorav minst 7 mill. kroner skal brukes til utredninger.

Sekretariatet (Landbruksdirektoratet) for FFL/JA har gjort en grov «grøntsektormerking» (honning er her også regnet til grøntsektoren) av prosjekter med startår 2008-2019. 48 av 208 prosjekter er kategorisert til grøntsektoren.

Til prosjektene for perioden med startår 2016 til 2019, er det bevilget i alt ca. 488 mill. kroner, herav ca. 155 mill. kroner til de som er kategorisert til grøntsektoren, dvs. ca. 40 (155/4) mill. per år. Det bevilges også inntil 500 000 kroner til småprosjekter (utredninger og forprosjekter)

En del av prosjektene (IPN) forutsetter 50 prosent finansiering fra næringen, dvs. like stort bidrag som bevilgningen. I en fellesutlysning med BIONÆR (program hos Forskningsrådet), har styrene lyst ut inntil 100 mill. kroner til IPN-prosjekt med oppstart i 2020. 40 mill. kroner er øremerket satsing på frukt, grønt og bær.

2.3 Importvernet

Tollvernet for norske jordbruksvarer er regulert gjennom Norges internasjonale avtaler. Norges forpliktelser i WTO angir det maksimale tollnivået den enkelte vare kan ilegges. Tollsatsene kan ikke overstige dette nivået, som danner rammene for tollsatsene som framgår av tolltariffen. Tolltariffen vedtas årlig i Stortinget som en del av behandlingen av statsbudsjettet og gjelder for ett år av gangen.

Innenfor rammene av WTO-forpliktelsene har Norge inngått frihandelsavtaler, der handelspartene får tilgang til det norske markedet til reduserte tollsatser eller gjennom tollfrie kvoter. Videre har Norge på ensidig basis gitt tollettelser til utviklingsland gjennom ordningen for generelle tollpreferanser (GSP). Innenfor denne ordningen gis utviklingslandene ulik grad av tollettelser avhengig av utviklingsnivå og produkt.

Tollnivået som er bundet i WTO, ble fastsatt ut ifra prisforskjeller mellom hjemme- og verdensmarkedet i perioden 1986-1988. Høye norske priser sammenlignet med verdensmarkedet gav høye tollsatser for en rekke jordbruksprodukter. Samtidig som Norge bandt til dels høye tollsatser for sentrale produkter i norsk landbruk, bandt Norge også en relativt stor andel (25 prosent) av tollinjene til null. Dette var basert på produksjonsforholdene i Norge og det varespekteret som ble produsert da Norges forpliktelser ble konkretisert. For grøntsektoren reflekterer tollvernet også sesongvariasjoner ved at tollsatsene varierer med tilgangen til norsk vare gjennom året. De sesongmessige variasjonene er fastsatt som en del av Norges forpliktelser ved at det er fastsatt ulike tollnivåer innenfor ulike tidsperioder. Dette innebærer at det kan være lav eller ingen toll utenfor norsk sesong eller lagringsperiode, mens det er relativt høy toll i norsk sesong. De sesongbaserte bundne tollsatsene, inkludert lengden på tollperioden, er like forpliktende som Norges øvrige tollsatser. Dette betyr at lengden på tollperiodene ikke kan utvides ut over de periodene som går fram av Norges eksisterende forpliktelser i WTO. Hverken Norges internasjonale forpliktelser eller den norske tolltariffen skiller mellom konvensjonelle og økologiske produkter, og økologiske produkter har derfor det samme tollvernet som øvrige produkter.

I WTO benyttet Norge seg av muligheten til å binde både kronetoll og prosenttoll (*ad valorem*-toll) for de fleste av de mest sentrale produktene i norsk jordbruk. Forpliktelsen er formulert slik at det til enhver tid høyeste nivået kan nyttes. Innenfor disse rammene har Norge innrettet tollvernet slik at tollsatsen som fastsettes årlig i tolltariffen (tollproposisjonen) er enten krone- eller prosenttoll. For de aller fleste varene med slik binding, er det kronetoll som har vært benyttet. Kronetoll gir et forutsigbart tollnivå og gir et godt vern mot import av billigvarer. Videre reduseres risikoen for at det jukes med importverdi. Over tid har økende prisforskjell mellom norsk og importert vare redusert vernet i kronetollen. Prisstigning over tid gjør også at den relative verdien av kronetoll har blitt mindre. For enkelte varer har det oppstått utfordringer som følge av produktutvikling og innovasjon, der nye og dyrere varianter av varen kommer inn på samme

tollvarenummer som produkter med lavere enhetsverdi. For disse varene gir kronetoll mindre vern. Et eksempel på dette er tomater, der spesialtomater fortolles på samme tollvarenummer som store, runde tomater. Dette er en utfordring som vil kunne tilta med økt produktutvikling og produkt differensiering. Selv tilsynelatende små endringer av en vare kan føre til at varen klassifiseres på et annet tollvarenummer uten importvern. Dette kan være både en del av en naturlig teknologisk utvikling og innovasjon, og som en del av målretta produktutvikling for å kunne få tak i billigere varer. Ønsket om å utnytte handlingsrommet i bindingen for å oppnå bedre vern for norsk produksjon, har ført til omlegging til prosenttoll for noen varer. Selv om dette er innenfor Norges forpliktelser i WTO, har det ikke skjedd uten politisk debatt her hjemme og sterke reaksjoner fra handelspartnere.

Generelle tollpreferanser for utviklingsland

Alle land på FNs offisielle liste over de minst utviklede landene (MUL) og alle lavinntektsland med mindre enn 75 mill. innbyggere, til sammen 52 land, omfattes i dag av Norges nulltoll-ordning. Dette er en del av ordningen med generelle tollpreferanser (GSP). Innenfor GSP-ordningen får også andre utviklingsland vesentlige tollreduksjoner ved eksport til Norge. Importen fra de fattigste landene har relativt sett økt betydelig for enkelte varer de siste årene, inkludert blomster fra Kenya. Verdien av roseimporten utgjorde mer enn 300 mill. kroner av en total importverdi fra de fattigste landene på om lag 1 mrd. kroner.

Frihandelsavtaler

Norge har inngått 29 bilaterale frihandelsavtaler med 41 land. 27 av avtalene er forhandlet sammen med de andre EFTA-landene. Forhandlingene mellom EFTA og MERCOSUR, som består av 4 søramerikanske land, ble avsluttet høsten 2019. Denne avtalen er ennå ikke ratifisert av de besluttede organer i de respektive landene, og derfor heller ikke tredd i kraft. Det pågår forhandlinger om nye frihandelsavtaler med en rekke land.

Handelsavtaler med EU

I tilknytning til frihandelsavtalen med EF fra 1973 gav Norge preferansetoll til EU på blomster, grønnsaker, frukt og vin. Disse konsesjonene er fortsatt gyldige, og framgår av tolltariffen for de aktuelle produktene.

Rammebetingelsene for handel med landbruksvarer mellom Norge og EU er regulert gjennom henholdsvis artikkel 19 (basis landbruksvarer) og protokoll 3 (bearbeidede varer) til EØS-avtalen, og legger til rette for en betydelig samhandel.

Etter EØS-avtalens artikkel 19 om handel med landbruksvarer skal avtalepartene med to års mellomrom gjennomgå vilkårene for handelen med basis jordbruksvarer (meierivarer, kjøtt, frukt, grønnsaker m.m.) med sikte på en gradvis liberalisering. Forhandlingene skal skje innenfor rammene av partenes respektive landbrukspolitikk. Norge og EU har inngått tre Artikkel 19-avtaler. Norge har i disse avtalene gitt EU bedre markedsadgang for landbruksprodukter enten gjennom importkvoter eller tollnedsettelse.

EØS-avtalens protokoll 3 regulerer handelen med bearbeidede landbruksvarer (syltede grønnsaker, syltetøy, supper, sauser, pizza, mv.). Disse varene er underlagt EØS-avtalens generelle bestemmelser om fri bevegelse av varer, men avtalepartene kan anvende toll og prisnedskrivning for å utligne for prisforskjeller på jordbruksråvarer som inngår i ferdigvarene. Ordningen skal utjevne konkurransevilkårene i EØS-området og legge til rette for økt handel gjennom konkurranse på like vilkår. Gjeldende avtale ble iverksatt med virkning fra 1. november 2004.

Som en hovedregel vil bearbeidingsgrad og produktsammensetning ha betydning for om varene faller inn under regelverk under artikkel 19 eller protokoll 3, og dermed beskyttelsesnivået.

Administrative tollnedsettelse

Av hensyn til forbrukere og næringsmiddelindustri kan Landbruksdirektoratet administrere ned toll for å legge til rette for import av landbruksprodukter som et supplement til norsk produksjon. Dette er hjemlet i forskrift om administrative tollnedsettelse for landbruksvarer. Forskriften åpner blant annet for at toll administreres ned i norsk sesong når prisen går over et visst nivå, eller det ikke er norske varer tilgjengelig. For en del varer, inkludert innenfor grøntsektoren, kan foretak eller enkeltpersoner søke om å få tollnedsettelse for en bestemt vare innenfor en bestemt tidsperiode. Videre kan det innrømmes tollnedsettelse for visse økologiske varer og bearbeidede varer. Det er egne bestemmelser om

tollnedsettelse for frukt, bær og grønnsaker som skal inngå som innsatsvare i foredlingsindustrien, den såkalte «konservesordningen».

Auksjonssystemet

Som en del av WTO-forpliktelsene og frihandelsavtalene, har Norge forpliktet seg til å legge til rette for import gjennom importkvoter. Norge har også på ensidig basis lagt til rette for import innenfor kvoter som en del av GSP-ordningen (for eksempel hermetiske grønnsaksblandinger) og for produkter der norsk produksjon ikke dekker etterspørselen (for eksempel matkorn). Import innenfor kvotene er begrenset til en definert mengde. Import innenfor mange av kvotene er tollfri, mens import innenfor andre kvoter ilegges en toll som er lavere enn den generelle toll. De aller fleste norske importkvotene fordeles ved auksjon. Gjennom auksjonsordningen kan aktørene kjøpe kvoteandeler som gir rett til å importere det kvantumet den enkelte har betalt for. Auksjonsbeløpet (prisen per kvoteandel) reflekterer markedsverdien av kvoten (kvoterenten).

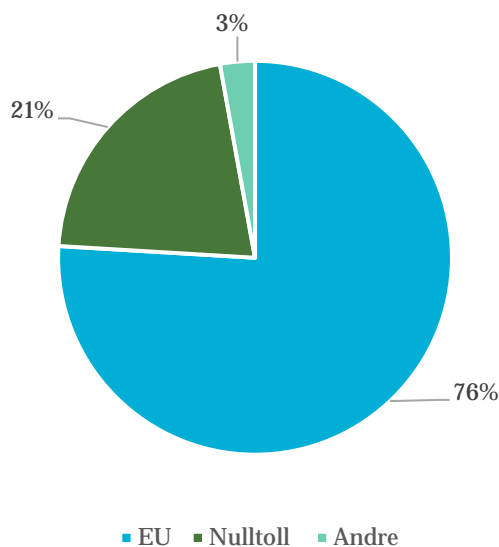
Innenfor grøntsektoren er det kvoter for både ferske og bearbejdede produkter, til konsum og som innsatsfaktor i industrien. Med unntak av tre kvoter for frysede bær til konserver, fordeles alle kvotene ved auksjon.

Opprinnelse

Nedenfor er det gitt en kortfattet oversikt over opprinnelse for importen innenfor grøntsektoren.

Blomster og planter, kap. 06

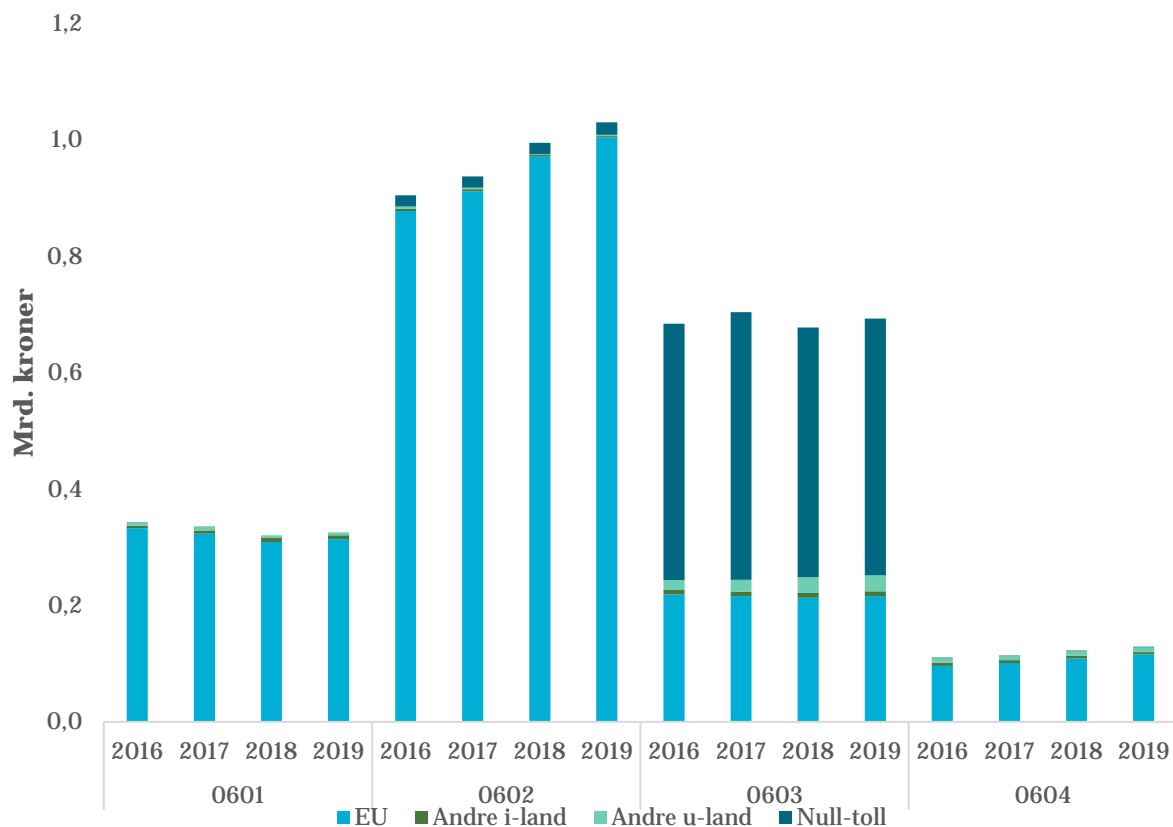
Figur 19 viser at mer enn 75 prosent av den totale importen under tolltariffens kapittel 6 blomster og planter kommer fra EU. I overkant av 20 prosent kommer fra land som har tollfri markedsadgang til Norge.

Figur 19: Andel av verdien av import på tolltariffens kapittel 6 Blomster og planter på grupper av land

Kilde: Landbruksdirektoratet, egne beregninger

Figur 20 viser at for alle andre produkter enn snittblomster, kommer i all hovedsak importen fra EU. Snittblomster har i stor grad opprinnelse i land som har tollfri markedsadgang til Norge.

Figur 20: Fordeling av importverdi i mrd. kroner for undergrupper av blomster og planter på grupper av land

Kilde: Landbruksdirektoratet, SSB

Kapittel 06.01 er løker, rotknoller, stengelknoller og rotstokker, sikoriplanter og røtter (med noen unntak).

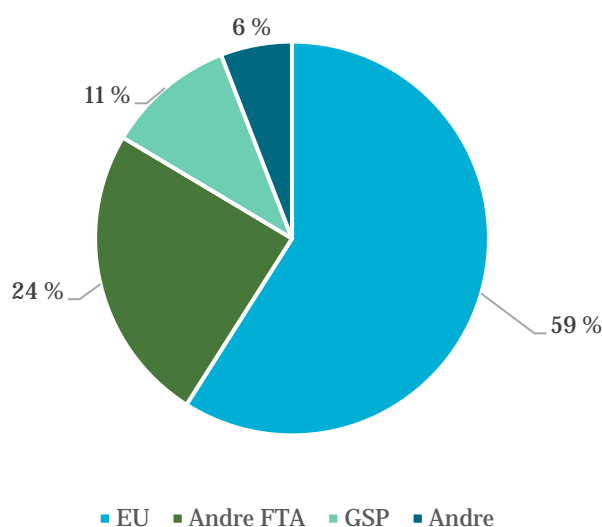
Kapittel 06.02 er andre levende planter, stiklinger og podekvister

Kapittel 06.03 er avskårne blomster.

Kapittel 06.04 er lauvverk, blad, greiner og andre plantedeler mv.

Frukt, grønnsaker og poteter

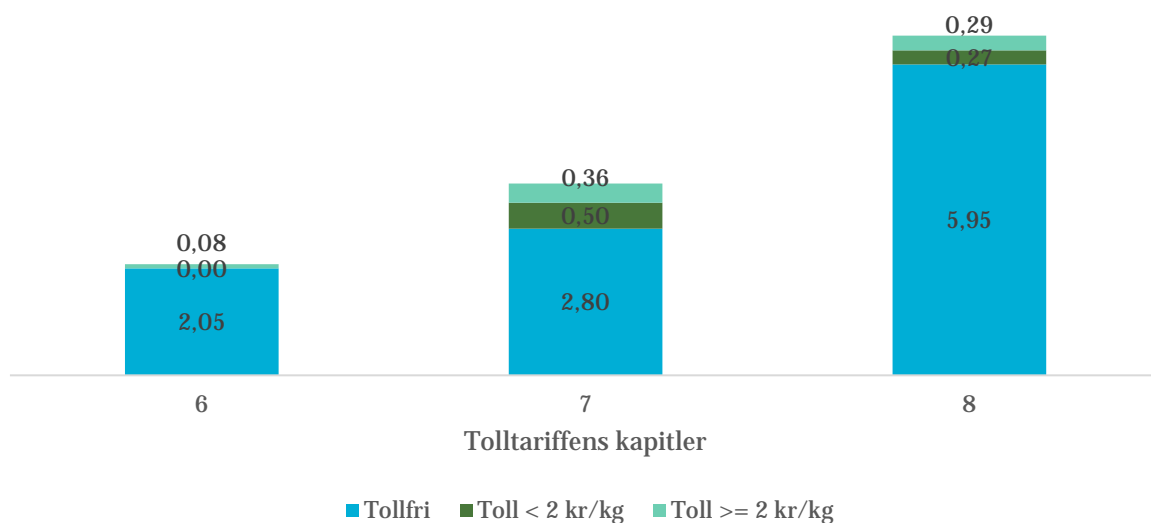
Figur 21 under viser fordeling av importen av grønnsaker, poteter, frukt, bær og nøtter (tolltariffens kapittel 07 og 08) på ulike grupper av land. Nesten 60 prosent av importen til Norge har opprinnelse i EU, mens en fjerdedel har opprinnelse hos andre frihandelspartnere (Andre FTA). Varer fra utviklingsland med preferanser innenfor det generelle preferansesystemet (GSP) utgjør 11 prosent av importen.

Figur 21: Andel av importverdi av grønnsaker, poteter, frukt, bær og nøtter (tolhtariffens kapittel 07 og 08) på ulike grupper av land

Kilde: Landbruksdirektoratet, SSB

Som det går fram av figur 22 under, importeres det aller meste av planter og blomster (kap. 6), grønnsaker og poteter (kap. 7) og frukt, bær og nøtter (kap. 8) tollfritt.

Figur 22: Importverdi (mrd. kroner) og tollnivå for planter og blomster (kap. 6), grønnsaker og poteter (kap. 7) og frukt, bær og nøtter (kap. 8)

Kilde: Landbruksdirektoratet, SSB

Krone- og prosenttoll

Tollvernet er viktig for konkurransekraften for norsk produksjon, men styrken i tollvernet reduseres som følge av at norske priser øker mer enn importprisene. Grøntsektoren (inkl. prydplanter) har betydelig konkurranse fra import, og importprisen setter i en del tilfeller prisnivået, inkludert i den norske sesongen når tollvernet til dels er betydelig høyere enn utenfor sesongen. For enkelte kulturer ville importvernet styrkes ved en omlegging til prosenttoll, mens det for andre produkter ikke vil gi bedre importbeskyttelse. I en del tilfeller kunne prosenttoll isolert sett ha gitt bedre beskyttelse, men når tollene er bundet til kronetoll i frihandelsavtaler vil dette ikke endre importbeskyttelsen overfor de aktuelle frihandelspartnerne. Av varer

med betydelig norsk produksjon, der Norge har inngått avtale med EU om bruk av kronetoll (spesielt i frihandelsavtalen fra 1973), er agurk, tomat, purre på seinvinteren, rosenkål, hvitkål, blomkål, gulrot, bladsalat og plommer. I tillegg er tollene på import av brokkoli og kinakål fra EU satt til null. Videre kan mange varer innen grøntsektoren importeres fra land som har tollfrihet ved eksport til Norge.

2.4 Målpriser

I de årlige jordbruksavtalene avtales det målpriser på ulike varer og varegrupper av jordbruksprodukter. I henhold til gjeldende jordbruksavtale⁶ skal målprisene være «*priser jordbruket reelt sett skal kunne oppnå ut fra balanserte markedsforhold, det fastsatte importvern og de markedsreguleringsmuligheter som er til disposisjon*». Målprisperiodene er tilpasset periodene med høy toll. Per i dag er det tolv produkter som omfattes av målprissystemet for friske varer av frukt, grønnsaker og poteter (se tabell 37). Målprisene for grønnsaker og frukt er produsentpriser oppnådd for ferdig emballert vare, levert grossist i Oslo. Prisene gjelder kvalitetsgraden Standard I. Målprisen for poteter er produsentpris for poteter av kvalitet klasse 1 levert som sams bulkvare til utvalgte pakkerier, ikke justert for frakt til Oslo. Øvre prisgrense for frukt, grønnsaker og potet er 12 prosent over gjeldende målpris. Etter § 7 i forskrift om administrative tollnedsettelse gis det tollnedsettelse når noteringspris har ligget over øvre prisgrense to påfølgende uker. Det gis også tollnedsettelse for målprisvarer i grøntsektoren når innrapportert mengde ligger under 10 prosent av normal ukesomsetning, om ikke det er nødvendig å opprettholde tollnivået av hensyn til avsetning for norsk produksjon ved oppstart av norsk sesong.

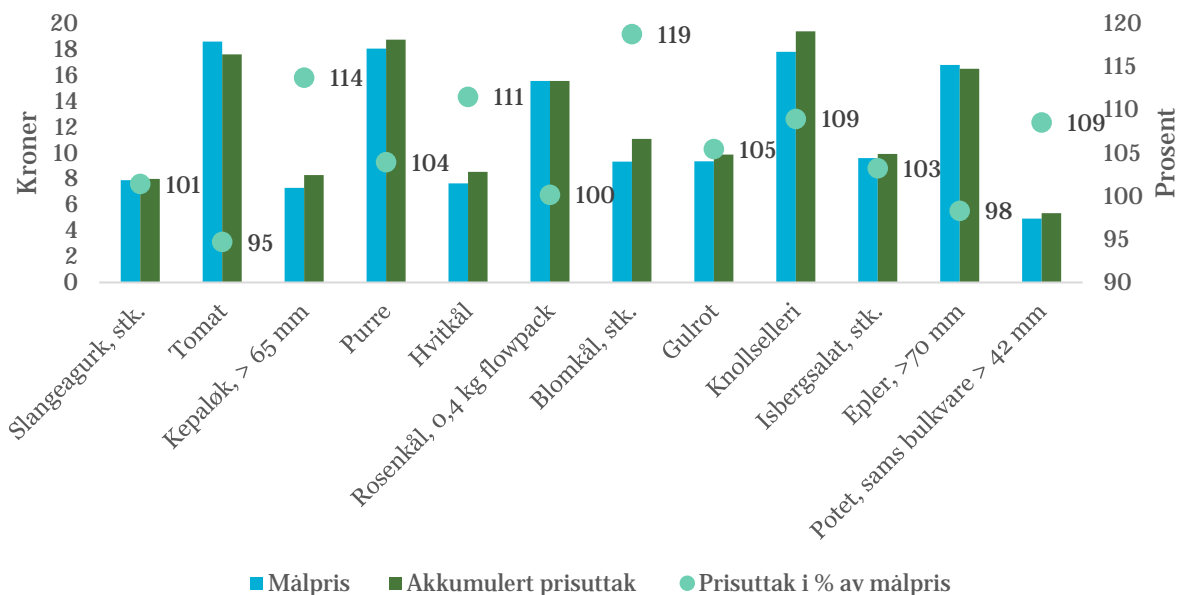
Tabellen under viser målprisvarene med respektive målpris- og tollperioder. Når det gjelder periodene med toll, har Norge for flere av varene bundet flere tollperioder enn det som går fram av tabellen.. Dette betyr at importen i utgangspunktet var tollbelagt i større deler av året, men da til en veldig lav toll. For eksempel er det bundet en tollperiode for slangeagurk fra 1. til 30. november med en tollsats på 80 øre uten tilhørende prosenttoll. Denne tollsatsen er satt ned til 0 i tolltariffen.

Tabell 36: Produkter som omfattes av målprissystemet for friske varer av frukt, grønnsaker og poteter med respektive målpris- og tollperioder

Varegruppe	Representantvare	Målprisperiode	Perioder med tollsats >0
Grønnsaker	Slangeagurk, stk.	10.03.-31.10.	10. mars – 31. oktober
	Tomat	10.05.-14.10.	10. mai – 10. juli 11. juli – 14. oktober 15. oktober – 31. oktober
	Kepaløk, > 65 mm	Hele året	01. september – 30. juni 01. juli – 31. august
	Purre	01.07.-15.02. 24.06.-30.06.	Hele året
	Hvitkål	01.07.-31.07. 01.10.-30.06.	01. oktober – 31. mai 01. juni – 31. juli
	Rosenkål, 0,4 kg flowpack	21.09.-31.01.	21. september – 31. mai
	Blomkål, stk.	01.06.-14.10.	1. juni – 31. juli 1. august – 14. oktober
	Gulrot	Hele året	01. mai – 31. august 01. september – 30. april
	Knollselleri	07.08.-31.05.	Hele året
	Isbergsalat, stk.	18.05.-31.10.	01. mars – 31. mai 01. juni – 30. november
Frukt	Epler, >70 mm	20.08.-30.11.	01. mai – 30. november
Potet	Potet, sams bulkvare > 42 mm	Hele året	15. mai-15. juli 16. juli – 14. mai

⁶ [Jordbruksavtale 2019-2020](#)

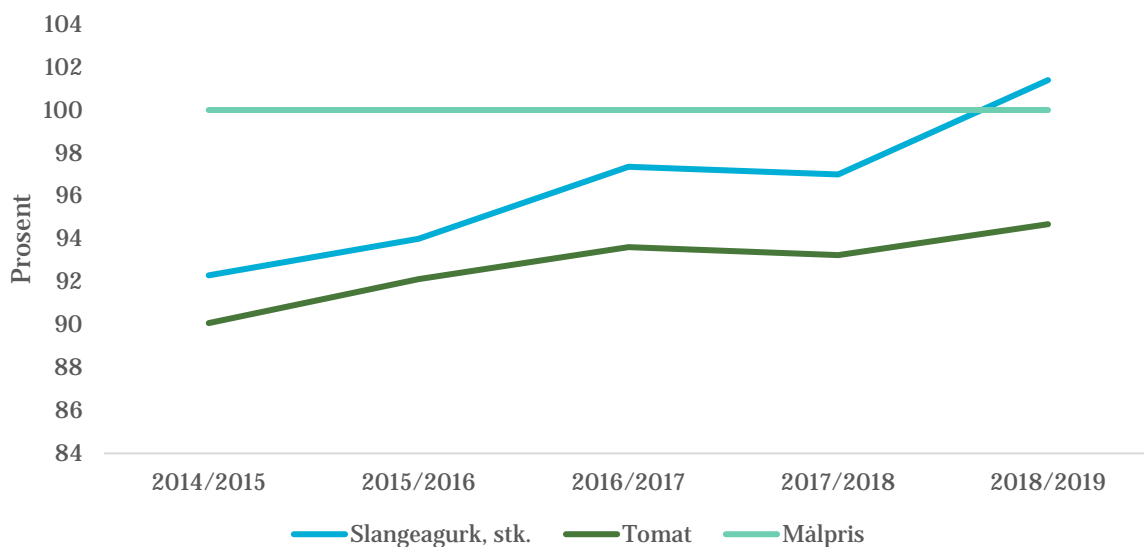
Faktisk prisuttak i markedet er noteringspris, men blir også omtalt som oppnådd pris. Noteringspris og målpris blir sammenlignet på ukesbasis. Når de sammenlignes for avtaleår, er det som vektete og akkumulerte priser. Prisuttak for avtaleåret 2018/2019 går fram av figuren under. Faktisk prisuttak lå noe høyere dette målprisåret enn de foregående, grunnet den spesielle situasjonen som følge av tørkesommeren 2018.

Figur 23: Målpris og akkumulert prisuttak for grønnsaker, potet og epler 2018/2019

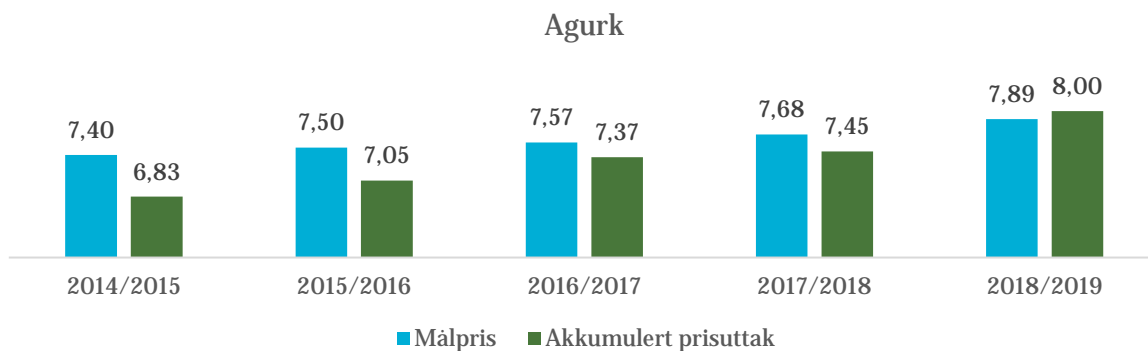
Kilde: Landbruksdirektoratet, egne beregninger

Figur 24 nedenfor er et eksempel på hvordan prisen som er tatt ut i markedet på veksthusgrønnsaker kan avvike fra målprisen over tid. Figur 25 til figur 31 viser målpris og akkumulert uttatt pris for hhv. slangeagurk, tomat, gulrot, løk, hvitkål, potet og epler for avtaleårene 2014/2015 til 2018/2019.

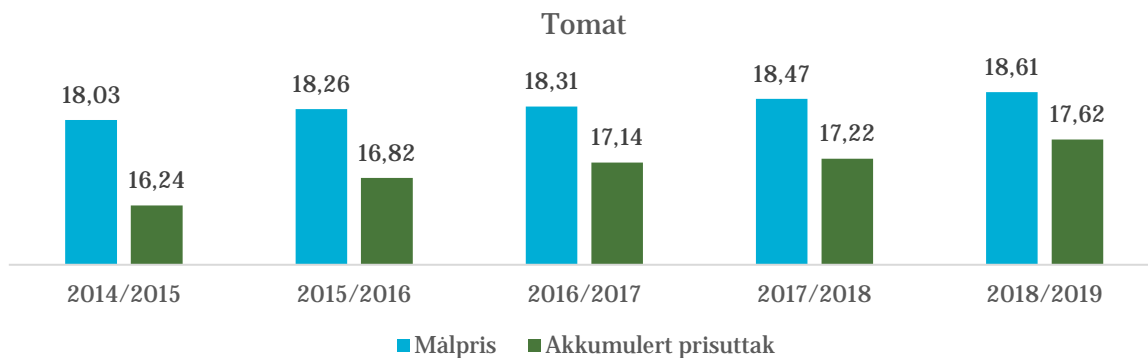
Figur 24: Prisuttak i prosent av målpris for veksthusgrønnsaker 2014/2015 til 2018/2019

Kilde: Landbruksdirektoratet, egne beregninger

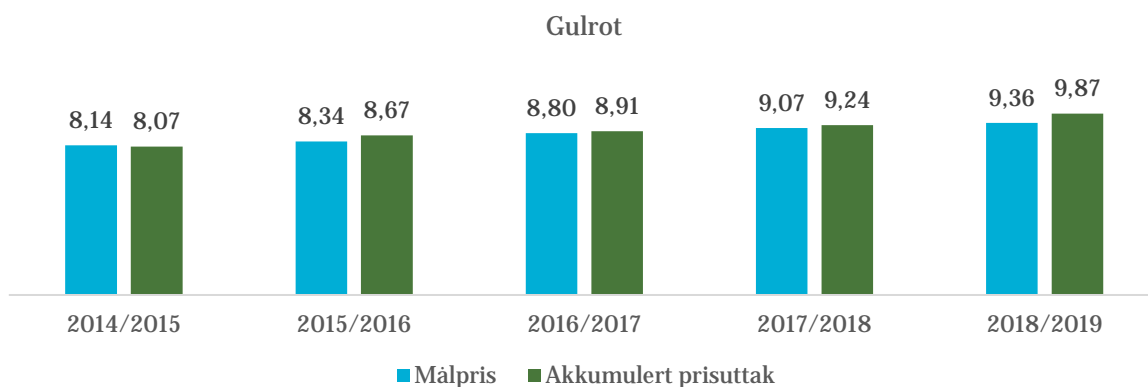
Figur 25: Slangeagurk, målpris og akkumulert prisuttak i kr per stk., avtaleårene 2014/2015 til 2018/2019

Kilde: Landbruksdirektoratet, egne beregninger

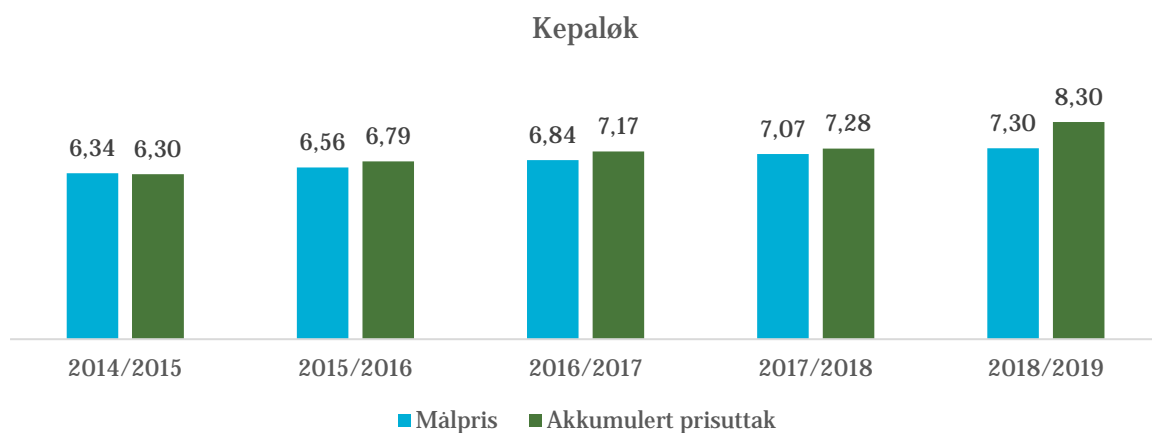
Figur 26: Tomat, målpris og akkumulert prisuttak i kr per kg, avtaleårene 2014/2015 til 2018/2019

Kilde: Landbruksdirektoratet, egne beregninger

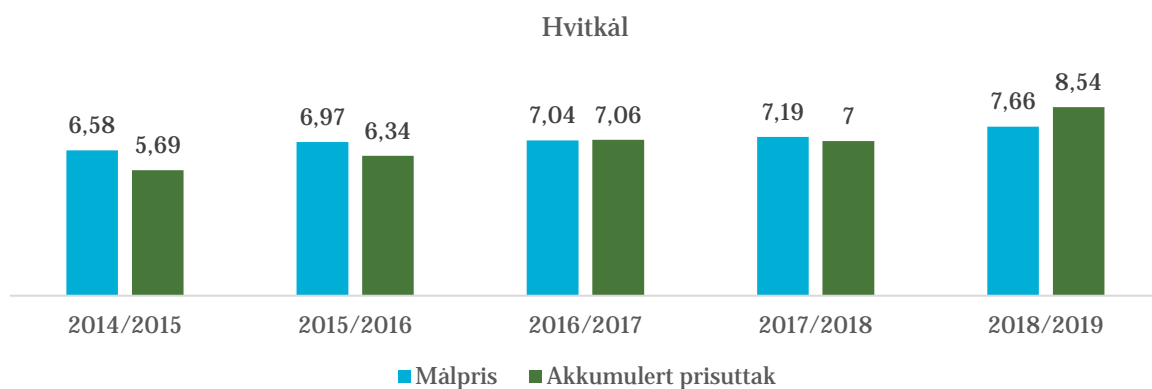
Figur 27: Gulrot, målpris og akkumulert prisuttak i kr per kg, avtaleårene 2014/2015 til 2018/2019

Kilde: Landbruksdirektoratet, egne beregninger

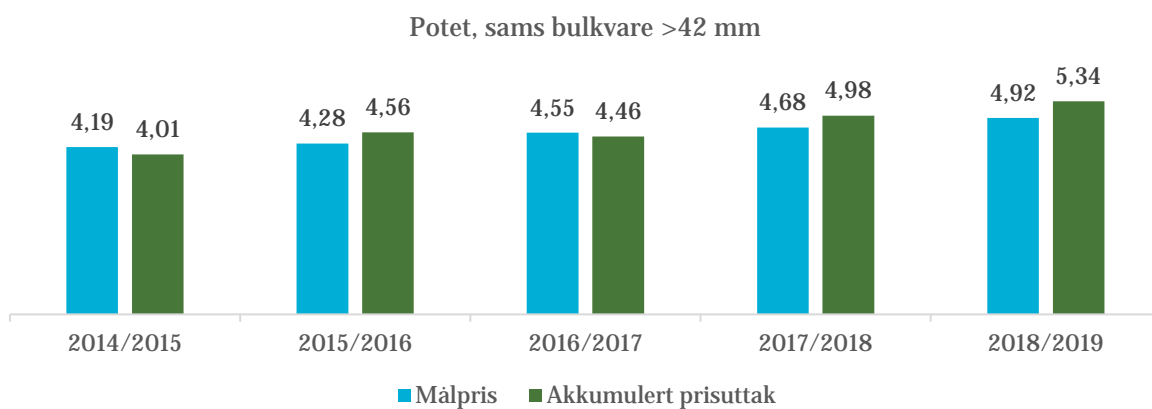
Figur 28: Kepaløk, målpris og akkumulert prisuttak i kr per kg, avtaleårene 2014/2015 til 2018/2019

Kilde: Landbruksdirektoratet, egne beregninger

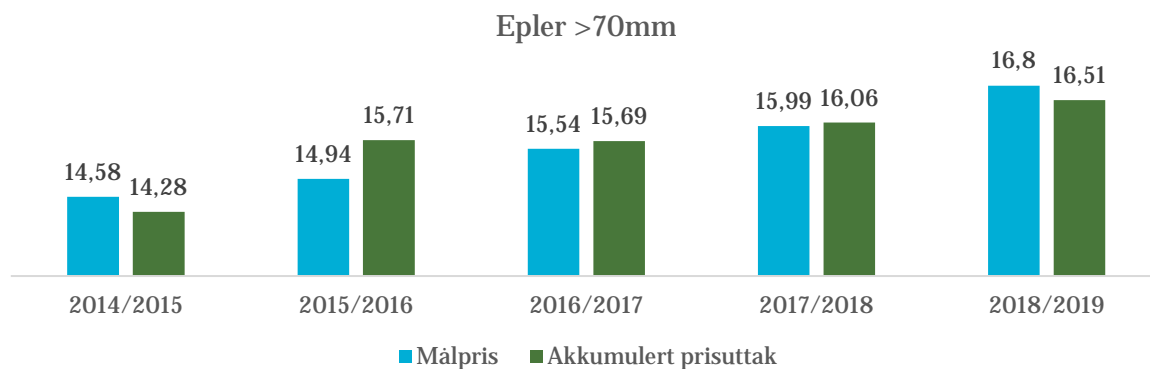
Figur 29: Hvitkål, målpris og akkumulert prisuttak i kr per kg, avtaleårene 2014/2015 til 2018/2019

Kilde: Landbruksdirektoratet, egne beregninger

Figur 30: Potet, målpris og akkumulert prisuttak i kr per kg, avtaleårene 2014/2015 til 2018/2019

Kilde: Landbruksdirektoratet, egne beregninger

Figur 31: Epler > 70mm, målpris og akkumulert prisuttak i kr per kg, avtaleårene 2014/2015 til 2018/2019

Kilde: Landbruksdirektoratet, egne beregninger

2.5 Markedsregulering hagebruk

Markedsregulering i hagebrukssektoren har som formål å sikre produsenter stabil avsetning og stabile priser i tråd med jordbruksavtalens bestemmelser. Samtidig skal den sikre en stabil forsyning av varer i alle forbruksområder til en tilnærmet lik pris.

Markedsreguleringen består av **avsetningstiltak**, **faglige tiltak** og **opplysningsvirksomhet**. Avsetningstiltak er straktiltak som iverksettes for å regulere markedet, mens faglige tiltak og opplysningsvirksomhet er tiltak av forebyggende og mer langsiktig karakter.

Markedsreguleringen blir i hovedsak finansiert over bevilgninger i jordbruksavtalens punkt 4.3, Avsetningstiltak, gjennom ordningene Kollektiv dekning av omsetningsavgift hagebruk og Avsetningstiltak for hagebruk og potet.

Figur 32: Markedsreguleringen - tiltak og virksomhet

Avsetningstiltak

Avsetningstiltakene skal bidra til at produsentene kan oppnå målpris i markedet. Avsetningstiltakene i hagebrukssektoren er:

- Reguleringslagring av epler
- Fabrikklevering av epler
- Levering av matpoteter til fabrikk / fôr

Det er kun godkjente omsetningsledd i markedsordningen for poteter som kan delta i gjennomføringen av avsetningstiltak for matpoteter og ta imot reguleringspoteter fra primærprodusent, jf. forskrift. Avsetningstiltak for epler og matpoteter har i liten grad vært benyttet de senere årene, for matpoteter sist brukt i 2015.

Ordningen med tilskudd til etablering og drift av produsentsammenslutninger for potet- og grønnsaksprodusenter utgjør også et avsetningstiltak. Formålet med ordningen er å styrke

produsentmiljøene og bedre forutsetningene for å få avsatt produktene fra potet- og grønnsaksprodusentene.

Opplysningsarbeid/faglige tiltak knyttet til frukt, grønnsaker og matpotet

Formålet med tilskudd til opplysningsarbeid / faglige tiltak er å stimulere til økt totalforbruk av norske grøntprodukter. Opplysningskontoret for frukt og grønnsaker har en sentral plass i opplysningsvirksomheten.

Bruken av midler over jordbruksavtalen til opplysningsarbeid / faglige tiltak knyttet til frukt, grønnsaker og matpotet skal bidra til profilering av norske kvalitetsprodukter.

Mer detaljert oversikt over markedsreguleringen framgår av Årsmeldinger fra Omsetningsrådet.

2.6 Rekruttering

2.6.1 Gartnerutdanning

Dersom den tradisjonelle gartnerinæringen i Norge (frukt, bær, grønnsaker, planteskolevarer og blomster) skal kunne utvikle seg, være bærekraftig og innovativ i møte med konkurransen fra utlandet, må næringen ha ansatte med god kompetanse innenfor plantefag, produktutvikling og innovasjon. I tillegg er det behov for kunnskap om regelverket knyttet til bl.a. plantehelse og miljø, som Mattilsynet, forvaltningen og varemottakene krever. Søkingen til gartnerutdanningen i Norge har gått ned over mange år. Gartnerutdanningen er en del av utdanningsprogrammet naturbruk. Skoleåret 2019/2020 er det ingen fylkeskommunale skoler som tilbyr Vg3 Gartner, mens det er én friskole som tilbyr dette. Imidlertid har det vært en etterspørsel etter gartneropplæring blant voksne over 25 år (og som har brukt opp retten til videregående opplæring). Den nasjonale modellen for voksenagronomen er en ordning over jordbruksavtalen, og fra inneværende skoleår (2019/2020) har ordningen også omfattet gartneropplæring for voksne (Vg2 Landbruk og gartnerinæring og Vg3 Gartnerinæring). Nå er det tre fylkeskommuner som tilbyr dette (Agder, Vestland og Trøndelag) for til sammen om lag 65 deltagere.

Strukturendringer i utdanning og landbruket de siste 25 årene har trolig bidratt til at færre elever har vært tiltrukket av gartnerutdanningen. I 1994 og 2006 ble det gjennomført omfattende skolereformer som dreide den yrkesfaglige utdanningen i en teoretisk retning, noe som gjorde utdanningen mer utilgjengelig for en del søkere. Etter Reform 94 har færre søkt seg til yrkesfag generelt. Gartnerutdanningen kan ha framstått som lite attraktiv på grunn av få muligheter for helårsjobb og lavt lønnsnivå. Parallelt ble det generelt lavere interesse for plantefag i samfunnet, som over tid har svekket interessen for og statusen til gartnerfaget. I samme periode knyttet Norge seg til EØS-avtalen, som bidro til fri flyt av rimelig utenlandsk arbeidskraft over landegrensene. Behovet for sesongarbeidskraft i næringen ble dekket av utenlandske arbeidere. Flere store gartnerier i Norge uttrykker nå at det er mer krevende å få rekruttert utenlandske arbeidere enn tidligere, spesielt polakker, som er ettertraktede i det norske arbeidsmarkedet.

Næringens behov for kompetanse og manglende rekruttering til gartnerfaget bidro til at det i 2014 til 2018 ble etablert en forsøksordning med et 4-årig undervisningsløp (2 + 2 løp) med lærlingeordning i fire fylker. Våren 2019 ble prøveordningen utvidet til 2023. Søknad om varig strukturendring for gartnerfaget med læretid og fagbrev er godkjent av Utdanningsdirektoratet og ligger til behandling hos Kunnskapsdepartementet. Ifølge Norsk Gartnerforbund er dette en utdanning næringen lenge har ønsket seg.

NMBU verdsetter studenter med praktisk kompetanse fra primærproduksjon, noe som bidrar til et bedre læringsmiljø og økt kontakt med næringslivet. Prøveordningen kvalifiserer imidlertid ikke for opptak til NMBU.

Fremtiden vil vise om man lykkes med å rekruttere elever til gartnerutdanningen hvis/når den gjøres om til et fire-årig løp med fagbrev, og om ferdig utdannede kandidater blir tilbudt arbeid i gartnerinæringen.

2.6.2 Høyere utdanning

Utdanningsnivået over gartnerutdanningen på videregående skole er et fagskolestudium med mesterbrev. Et slikt tilbud eksisterer fortsatt, men Norges grønne fagskole Veia har ikke søkere i år. Tilbudet vil over tid falle bort, med mindre man sikrer tilstrekkelig søkning til grunnutdanningen på videregående skole, og deretter at mange nok elever ønsker å ta mesterbrev.

NMBU, Institutt for plantevitenskap, har per i dag forskning og utvikling innen alle vekstgruppene innen grøntsektoren. Det er aktivitet rettet mot plantehelse med fokus på bærekraftige og miljøvennlige løsninger uten bruk av pesticider. Innovativ og bærekraftig utnyttelse av planteproteiner i fremtidige matvarer er sentralt i forskningen. Det jobbes også med, kvalitetsendringer under lagring av grønnsaker, frukt og bær. Videre jobbes det med å kombinere avanserte registreringer ved hjelp av sensorer, droner og imaging i kombinasjon med genomikk og bioinformatikk for å registrere sykdom og forstå plantenes reaksjon på klimatiske utfordringer, som grunnlag for å utvikle mer hardføre, produktive og friske planter. Det jobbes med genkartlegging for å finne viktige gener f.eks. innen hvetekvalitet, og med nye genomiske verktøy slik som genredigering og genomseleksjon.

I 2019 ble Nasjonalt Senter for Urbant Landbruk (NCUA) etablert med NMBU som vertsinstitusjon. Senteret har som formål å fremme forskning og utdanning på de sosiale, miljømessige, økonomiske og økologiske dimensjonene av urbant landbruk og bærekraftig sirkulær økonomi.

NMBU ivaretar utdanning av kandidater innenfor plantefag og bærekraftig matproduksjon på universitetsnivå. NIBIO og NOFIMA bidrar på spesifikke områder. Det er stor etterspørsel etter kandidatene, og antallet som uteksamineres er på langt nær nok til å dekke det store behovet for rekruttering i næringen.

Det har over lengre tid vært en svak rekruttering til studier i plantevitenskap ved NMBU. Det er nå en gledelig økning i søkningen til studieprogrammene i plantevitenskap. Det er per nå i underkant av 100 studenter som studerer plantevitenskap fordelt på 5 årskull. Det er også svært positivt på at biologistudiet ved NMBU har en økende popularitet. Dette er et lukket studium med høye opptakskrav. Det er til sammen 160 studenter på dette studiet fordelt på fem år.

En styrke i NMBUs utdanning er den tette koblingen til næringens behov, og til næringsrelevant forskning. Dette gir en forskningsbasert utdanning, og kandidater som er etterspurte. En god utdanning krever gode og oppdaterte laboratorier. Dette er en viktig erkjennelse for å sikre rekruttering og kvalitet og relevans i utdanning. Ekstern finansiering av forskningsprosjekter er nødvendig for å bygge og opprettholde gode laboratorier. På den måten sikres framtidig kunnskapsgrunnlag, kompetanse og rekruttering i sektoren.

NMBU/Institutt for plantevitenskap har identifisert en rekke satsingsområder som kan bidra til økt vekst og innovasjon i norsk grøntsektor:

- Utvikling og implementering av ny dyrkingsteknologi
- Bærekraftig/integrert plantevern (IPV)
- Planteforedling og bioteknologi
- Post-harvest teknologi
- Undervisning/rekruttering
- Veksthusforskning/urbant landbruk

Instituttet mener også at en større andel av forskningsmidlene bør rettes mot grunnleggende forskning og innovasjon tidlig i verdikjeden.

3 Oppsummering fra innspillsmøtene

3.1 Innspillsmøter og skriftlige innspill fra fylkesmenn og fylkeskommuner

Utvalget arrangerte innspillsmøter 28. og 29. oktober. For å sikre et mangfold i innspill samarbeidet utvalget og sekretariatet om å etablere en liste over organisasjoner, bedrifter og enkeltpersoner det var ønskelig å få innspill fra. Første versjon av listen inneholdt mer enn 200 navn. Denne listen ble etter noen runder med vurderinger redusert til 56 navn som ble invitert til innspillsmøte. I løpet av de to dagene fikk utvalget 42 innspill. Hvert innspill varte i 8 minutter.

I tillegg ble alle Fylkesmenn og fylkeskommuner invitert til å komme med innspill. Andre som ønsket å komme med innspill fikk også anledning til å sende inn skriftlige innspill.

Innspillene ble i etterkant sendt til utvalgets medlemmer og til alle som bidro med innspill.

Alle inviterte ble spurt om å gi innspill til følgende spørsmål:

Hvordan kan vi oppnå målsettingen om økt vekst og innovasjon i norsk grøntsektor?

Innspillene hadde naturlig nok ulike svar på spørsmålet. Nedenfor gjengis kort noen hovedtrekk i svarene.

- Økt vekst vil være avhengig av vekst i konsum. Kundens behov må styre.
- Vekstpotensialet ligger først og fremst i å utvide sesongen, for eksempel gjennom ny teknologi eller bedre lagringsforhold, gjennom mer bruk av veksthus og gjennom å utvikle nye produkter (sorter, produktkonsepter eller industriprodukter).
- Mange peker på at det eksisterer en preferanse for norsk smak, vi har høy tillit til mattrygghet og er et gjennomsliktig samfunn med godt utbygde dokumentasjonssystemer. På den bakgrunn anbefaler flere av innspillene mer systematikk i arbeidet med å øke forbrukernes lojalitet og tillit til norsk. Nyt Norge bør styrkes og omfatte blomster. Lag en strategi for å øke preferansen for norsk. For industriprodukter er det mer komplisert, både når det gjelder norsk preferanse og omdømme generelt.
- Det er store variasjoner mellom butikker, så kunnskapsoppbygging i butikk bør prioriteres
- Serveringsbransjen er prisfokusert, men opplæring av offentlige innkjøpere og optimalisering av anbudsdokumenter og prosesser kan hjelpe.
- Det er et vedvarende behov for effektivisering og å ta i bruk ny teknologi, men det er potensiale for økt verdiskaping, for eksempel gjennom produktutvikling og eksport er også en mulighet for visse produkter. Felles bransjeverktøy for dataanalyse kan nyttes til både sporbarhet og dokumentasjon, men særlig til produktivitetsforbedring.
- NB! Økte arealer til grønt må i hovedsak skje på matkornarealer, gitt dagens kjente sorter og dyrkingsteknikker.
- Det vil være viktig å utvikle sterke produksjonsmiljøer og å kunne utvikle utradisjonelle samarbeidsløsninger. Nye produsenter må «fotfølges»
- Tilpassede logistikk-løsninger er avgjørende.
- Mange av innspillene pekte på behovet for stabile men forbedrede rammebetingelser.
 - Tollvernet må beholdes
 - Norske fortrinn på plantehelse må forbedres. Importkontrollen må bedres. Vi må unngå særnorske krav for plantevernmidler etc.
 - Flere innspill pekte på den betydelige risikoen produsentene har, og det kom forslag om økt investeringsstøtte/tilgang på risikovillig kapital, adgang til gjennomsnittsbetaling og forbedring for produsent i leveringskontrakter.

3.2 **Anbefalinger m.m. i presentasjoner i utvalgsmøte 11. november**

Til møte i utvalget 11. november var det inviterte innlegg fra fagmiljøer i og utenfor utvalget for å bidra til økt kunnskap og kompetanse om viktige forhold i verdikjeden. Presentasjonene ble i ettertid sendt utvalgets medlemmer.

Sekretariatet har gått gjennom presentasjonene og forsøkt å trekke ut anbefalingene som ble presentert og som er relevante for styrket innovasjon, vekst og økt norsk norskandel for grøntsektoren.

Blomster og planteskoler i det norske markedet (Katrine R Meberg)

- Styrke konkurransekraften
- Få frem verdiene ved norskprodusert vare, skape større preferanse og etterspørsel i markedet (Felles merkeordning og styrking av Opplysningskontoret for blomster og planter)
- Sikre rammebetingelsene og skape forutsigbarhet
- Ha gode finansieringsordninger til investeringer og kostnadseffektivisere produksjonene
- Bidra til bærekraftige løsninger og løse klima- og miljørelaterte utfordringer som bla. energi og lys i veksthus
- Sette søkelys på plantehelsemessige utfordringer og sikre FoU for plantehelse, plantevern og utvikling av plantemateriale
- Utdanning og rekruttering

Helsedirektoratets arbeid med å fremme et sunt kosthold i samfunnet og i helsesektoren (Henriette Øien)

- Nasjonal handlingsplan for bedre kosthold. Mål 2021, bl.a. 20 prosent økt forbruk av grønnsaker og 20 prosent økt forbruk av frukt og bær.
- Ernæringskriterier i anbud – Samarbeid og dialog med Difi⁷: Utvikle og gjøre kjent verktøy for ernæringsmessige kriterier ved innkjøp av mat og drikke i det offentlige
- Ikke anbefalinger for økt norskandel

Forbruker, storhusholdning og dagligvare: Usikkerhet, barrieren og drivere (Erik Fagerlid)

Det er jo «bare å sørge for»;

- ukentlig norsk frukt og grønt på alle skoler
- norsk frukt- og grøntkurv per uke på alle offentlige arbeidsplasser
- norsk frukt- og grøntkurv per uke i alle forsvarskantiner
- norsk frukt- og grøntkurv til alle pasienter på offentlige helseinstitusjoner

Og så jobbe målrettet med for eksempel å;

- bygge incentiver /business case for dagligvarehandelen; basert på oppdaterte forbrukerpreferanser
- utvikle partnerstrategi for Godt Levert, Adams matkasse Kolonial.no (som allerede har høye frukt & grønt- og norskandeler)

Samt som fundament, utvikle en kommunikasjon mot den norske forbruks, som;

- fortsatt dokumenterer verdi av frukt- og grøntkonsum generelt
- og som spesifiserer verdi av norskhet (smak, kortreist, levende bygder osv. vs. pris)

⁷ Ansvaret for regelverket for offentlige anskaffelser blir overført fra Direktoratet for forvaltning og IKT til Direktoratet for forvaltning og økonomistyring (DFØ) fra 1. september 2020.

Søkelys på innovativ matglede og mekanismer for å bygge etterspørsel med utgangspunkt i restaurantbransjen (Arne Sørvig, Tom Victor Gausdal)

Den norske kokken –en «verdi verdt å beskytte»

- Hvordan så det ut dersom norske kokker IKKE hadde den internasjonale posisjonen de har skapt seg?
- Hvordan så det ut dersom kokkefaget ikke hadde hatt den status det har?
- Vi sliter med rekruttering. Hvordan så det ut dersom norske ungdommer ikke lenger ville jobbe som kokk? Hva om gjennomsnittskokken i 2035 ikke er norsk?

Frukt, bær og grøntforbrukeren: Drivere, verdidefinerte målgruppe-segmenter og norsk som kjøpsargument (John Spilling)

Norsk Monitor har gruppert befolkningen etter grunnleggende holdninger og verdier, i fire like store segmenter:

1. Moderne materialister (Lovforakt, nyhet, urban, status, risiko, anti helse, hedonisme, teknologi)
2. Moderne idealister (Individualitet, likestilling, anti autoritet, toleranse, følelser, selvrealisering, miljøvern, helse)
3. Tradisjonelle materialister (Egoisme, konformitet, intoleranse, autoritet, patriotisme, industrivekst)
4. Tradisjonelle idealister (Lovrespekt, religion, rural, nøysomhet, tradisjon, helse)

Segment 1 responderer kun moderat på norske trygghetsargumenter. Her bør argumenter om preferanse for norsk vare også hvile på andre bærebjelker som at de norske produktene er trendy eller har overlegen smak

Segment 2 må selv få resonere seg frem til at helse, miljø og sunnhetsargumentene og de sensoriske argumentene ved norske grøntprodukter holder vann. Kan de overbevises så blir de samtidig viktige ambassadører for hele befolkningen

Segment 3 velger norske produkter hvis de kan, men de har lite midler og velger utenlandsk hvis prisdifferansen blir stor

Segment 4 er tradisjons og trygghetsorienterte. Disse verdiene ivaretas fullt ut i dagens budskap om norsk produksjon

Forbrukerinnstekt og OFG (Guttorm Rebnes)

Påstand: -forbrukeradferd er den store barrieren som vi alle sliter med å knekke. (70 prosent av oss sier at vi ønsker å legge om til et sunnere kosthold, men får det ikke til.

- Vi må sammen ta grep for å få frukt og grønt til å bli noe mer enn et tilbehør på tallerkenen.
- Presenterte skisser til et nytt kommunikasjonskonsept for Opplysningskontoret for frukt og grønt

Tre scenarier for klima, kosthold og landbruk (Anders Bjartnes, Klimastiftelsen)

Hvor bør dere sette inn støtet?

- Ikke stille krav om mer subsidier og tollvern
- Angrip flybårne matvarer/blomster: Merkeordning?
- Kan verdikjedene gjøres kortere?
- Se etter produksjon der for eksempel spillvarme kan utnyttes. Teknologi
- "Glokalisering" –bygg for ris!

Varestrøm og GrøntProdusentenes Samarbeidsråd (GPS) (Morten Andersen)

Det ble orientert om varestrømmen for frukt, bær, grønnsaker og potet, og om hvordan GPS arbeider med å balansere markedet for å sikre produsentøkonomi, under unntaket i konkurranseloven som gir norske produsenter av frukt, bær poteter og grønnsaker lov til å samarbeid om marked og pris.

Rapport fra rådgivende utvalg for innovasjon,
vekst og økt norskandel i grøntsektoren
26.03.2020